Lazăr Vlăsceanu

Introducere

în

metodologia cercetării sociologice

Universitatea Bucuresti
Facultatea de Sociologie si Asistenta sociala
2008

Introducere

In cele ce urmeaza, vi se prezinta elementele de baza ale metodologiei cercetarii sociologice. Se vor face referiri la relatiile dintre metodele de cercetare si teoriile sociologice, la modul de constructie a unui proiect de cercetare sociologica si mai ales la diferentieri si complementaritati ale diverselor abordari sociologice.

Sociologia, spre deosebire de stiintele naturii, nu dispune de o singura teorie, care ar fi pe cat de unitara pe atat de integrativa. Exista mai multe teorii sociologice, unele dintre ele concurente, altele complementare, unele centrate pe anumite aspecte ale vietii sociale dintr-o societate specifica unui stat national, cum ar fi aspectele economice, politice sau culturale sau referitoare la stratificarea si mobilitatea sociala, altele orientate catre fenomene sociale globale de genul terorismului sau migratiei transfrontalire. Diversitatea teoriilor sociologice nu este un indiciu al unei presupuse subdezvoltari stiintifice. Din contra, o astfel de diversitate teoretica impiedica cristalizarea unor tendinte dogmatice de analiza si interpretare a vietii sociale si asigura dezvoltarea unor moduri alternative si chiar concurente de cuprindere teoretica a societatilor si comportamentelor umane. Mai mult, diversitatea teoretica se asociaza cu moduri alternative de abordare sociologica, adica de proiectare a unor investigatii si cercetari empirice si de interpretare a datelor, informatiilor si mesajelor empirice. In ultima instanta, ceea ce este important rezida in exersarea imaginatiei investigative si interpretative disciplinate de rigoarea fundamentarii empirice.

Obiectivele generale ale acestui curs sunt urmatoarele:

- *Sa releve relatiile dintre teoria sociologica luata ca referinta si demersul de investigare empirica, respectiv de analiza si interpretare a datelor si informatiilor empirice;*
- *Sa prezinte principalele orientari ale practicilor metodologice din sociologie;*
- *Sa faciliteze compararea orientarilor metodologice, concomitent cu intelegerea specificului fiecarei orientari metodologice;*
- *Sa asigure baza de distingere a unei analize sociologice din punctul de vedere al metodologiei aplicate;*
- *Sa dezvolte gandirea critica si divergenta, ca temei al imaginatiei sociologice;*
- *Sa ofere temeiuri pentru cristalizarea optiunilor teoretice si metodologice de dezvoltare a unui proiect de cercetare sociologica.*

Odata cu realizarea acestor obiective, cursantii vor ajunge in final sa dispuna de urmatoarele ***competente profesionale:***

- ✓ *Caracterizarea principalelor orientari ale practicilor metodologice din sociologie;*

- ✓ *Capacitati de comparare a orientarilor teoretice si metodologice si de aplicare concreta si diferentiata a acestora in functie de obiectivele urmarite;*
- ✓ *Analiza competenta a unei cercetari sociologice (a unui raport de cercetare, a unui studiu publicat etc.) din punctul de vedere al metodologiei aplicate;*
- ✓ *Afirmarea gandirii critice si a imaginatiei interpretative bazate pe principii metodologice riguroase.*

Realizarea acestor obiective si competente este direct proportionala cu angajarea in studiu individual a cursantilor. In cele ce urmeaza, se prezinta mai intai structura tematica a cursului. Apoi, dupa prezentarea unui „argument introductiv", se succed temele cursului.

Sumar

Argument 5
Metodologie şi orientări metodologice în sociologie 8
Metodologia cercetării: Între teorie si normativitate 9
1.1. Unitatea metodologiei 9
1.2. Impactul teoriei sociologice asupra practicii de cercetare 13
1.3. Implicaţii normative ale metodologiei 17
Orientări ale practicii metodologice 22
2.1. Clasificarea orientărilor metodologice 23
2.2. Practici metodologice „obiective” 25
Pozitivismul sociologic 26
Operaţionalismul 28
Empirismul 30
Analiza structurală 35
Analiza funcţională 40
Analiza sistemică 44
2.3 Practici metodologice interpretative 53
“Sociologia interpretativă” a lui Max Weber 53
Interacţionismul simbolic 59
Etnometodologia 64
Fenomenologia sociologică 68
Analiza instituţională
Geneza şi structura unui proiect metodologic de cercetare socială 80
Geneza proiectului metodologic 82
3.1 Deschideri opţionale 83
Sociologia ca filosofie sau ştiinţă socială 83
Individualism sau holism metodologic 87
Pozitivarea sau înţelegerea datelor empirice 91
Obiectivitate sau implicare ideologică 95
3.2. Componentele proiectului metodologic 100

Nota:
Acest curs se bazeaza pe continutul volumului intitulat ***“Metodologia cercetarii sociologice. Orientari si probleme” ,*** *publicat de autor la Editura stiintifica si enciclopedica in 1982.*

Argument

De îndată ce sociologia a aspirat să devină o ştiinţă a început şi reflecţia asupra căilor pe care să le urmeze pentru a ajunge la poziţia râvnită. Teoriilor sociologice li s-au asociat, în forme mai mult sau mai puţin elaborate, metodologii de cercetare. Spre deosebire însă de ştiinţele deja consacrate, sociologia a păstrat în cadrul său preocuparea de a-şi clarifica în permanenţă presupoziţiile metodologice. Să fie acesta un semn al "adolescenţei sale întârziate" sau indiciul perpetuării unei reflexivităţi critice care ar ajuta-o să depăşească eventualele ipostaze speculative pentru a ajunge la "cunoaşterea reală"?

Oricum, această lucrare intenţionează să fie o introducere în metodologia cercetării sociologice. In lucrare urmărim să relevăm în ce constă specificul metodologiei cercetării sociale pe baza analizei istorice şi epistemologice a orientărilor consacrate în abordarea faptelor, fenomenelor, relaţiilor şi proceselor sociale. Numai că optând pentru o astfel de desfăşurare a analizei am găsit că cei mai mulţi sociologi contemporani au vocaţia începutului. Dacă s-ar putea, fiecare nouă lucrare de specialitate ar institui nu numai o direcţie novatoare în teoria sau cercetarea sociologică, dar şi începutul veritabilei şi aşteptatei sociologii *ştiinţifice*. Chiar atunci cînd se proclamă "întoarcerea la clasici" se urmăreşte nu atât valorificarea consideraţiilor teoretice, cât invocarea lor pentru a sprijini noul "început". Apelul la clasici se întemeiază pe acea interpretare care să justifice (istoric) autoritatea noii iniţieri. De aceea, mare parte din sociologia contemporană, mai ales cea occidentală, se prezintă ca o suită de începuturi, ca un conglomerat de critici reciproce.

Ieşirile din "labirintul controverselor" statornicite în sociologia contemporană nu pot eluda conotaţiile ideologice implicite sau explicite ale diferitelor orientări teoretice. Nu se mai poate imagina astăzi o sociologie a mijloacelor şi nu a scopurilor, neutrală valoric sau neimplicată ideologic. Orientarea constructivă sau practică a cercetării sociale este "obiectivă" în măsura în care explicitează valorile la care aderă şi oferă posibilităţi pentru construcţii sociale alternative în funcţie de valorile statuate. Pentru a se ajunge la o astfel de orientare găsim că este necesar ca sociologia să părăsească starea "începutului perpetuu" pentru a se încadra în sensul dezvoltării continue şi eventual cumulative. Aceasta nu echivalează, desigur, cu excluderea reciprocă a alternativelor explicative, valorice sau practice propuse, ci cu aderarea productivă consecventă în vederea finalizării sale prin explorarea şi concretizarea multiplelor implicaţii şi dezvoltări actuale sau potenţiale pe care le oferă cercetarea omului şi a societăţii. Avem în vedere controversele bazate pe complementaritate, concentrate asupra varietăţii concepţiilor, dar şi asupra eventualelor intercomunicări sau corespondenţe. Opţiunea sociologului pentru o teorie de referinţă nu exclude controversa, ci o raportează la un cadru valorizator flexibil, deschis, constructiv, receptiv la nou.

Este general admisă presupoziţia că, într-o fază iniţială a dezvoltării unei discipline, acumularea de date, realizarea de descripţii minuţioase sunt întreprinderi utile, deşi prin natura lor pot fi considerate ca "preştiinţifice". În acelaşi timp, mesajul cel mai semnificativ derivat din critica empirismului sociologic constă în aderarea necesară la un protocol ştiinţific mai general şi integrator, pentru a da sens teoretic datelor empirice, pentru a practica selecţia,

aprofundarea, critica şi evaluarea problemelor sociale. Ne orientăm astfel către afirmarea funcţiilor metodologiei de cercetare şi concretizarea ei în proiecte şi alternative de realizare.

A finaliza un proiect metodologic de cercetare sociologică înseamnă a conduce la creşterea progresivă a construcţiei sau reconstrucţiei sistematice a factualităţii sociale. Totodată, nu putem acumula la nesfîrşit date empirice fără a ajunge la o "mulţime" de date care nu ne mai spun mare lucru în afara localizării lor într-un timp şi spaţiu social strict limitate, la imposibilitatea de a le putea integra într-o explicaţie mai generală. De aceea, este necesar să identificăm o arie problematică şi s-o investigăm în mod sistematic şi aprofundat, atât prin extindere factuală, cât şi prin corelaţii interfactuale. Aceasta însă nu este şi suficient, pentru că trebuie să ne raportăm la o teorie mai generală şi să corelăm explicaţiile noastre parţiale cu predicţii teoretice mai cuprinzătoare. Ne aflăm astfel pe calea articulării coerente a structurii conceptuale a teoriei de referinţă cu rezultatele cercetării empirice, în scopul de a elimina treptat unele ambiguităţi, de a dezvolta noi concepte, de a aprofunda sensurile unor propoziţii sau predicţii. Premisele unor asemenea preocupări trebuie să fie afirmate şi metodologic. Rezultă astfel necesitatea elaborării sistematice a unei metodologii a cercetării sociologice care să se concentreze asupra următoarelor domenii prioritare:

a) extinderea şi cuprinderea unui evantai larg de fapte sociale cu ajutorul unor metode specifice de investigare;

b) identificarea corelaţiilor intra sau interfactuale prin tehnici adecvate;

c) îmbogăţire şi rafinare conceptuală;

d) construcţie şi integrare teoretică bazate pe descriere, explicaţie şi predicţie sociologică.

Domeniile specificate nu pot fi ierarhizate într-un tip sau altul de succesiune, atâta vreme cât raporturile dintre ele sunt de corespondenţă şi concomitenţă. Numai din raţiuni de prezentare sau de specializare a abordării metodologice ele pot fi sau sunt prezentate într-o anume ordine.

Lucrarea de faţă este aşadar consacrată analizei principiilor metodologice orientative în cercetarea socială. Aceste principii îşi afirmă implicaţiile practice în măsura în care se concretizează într-un mod de abordare sociologică şi ajung să fie aplicate în *proiecte metodologice*. Intenţia noastră este de a specifica componentele şi activităţile din cadrul proiectului metodologic pe baza analizei unei diversităţi de probleme ale cercetării sociale. Proiectul metodologic poate fi considerat ca o alternativă între altele posibile, fără pretenţii irevocabile de unicitate sau optimalitate absolută. Natura sa de "proiect" îşi are originea în caracteristica esenţială a oricărei metodologii de a se realiza prin practica efectivă a cercetării. Aşa cum îl vom descrie în partea a II-a a acestei lucrări, "proiectul" este o simplă intenţionalitate, propune modalităţi sau căi de aplicare şi realizare, specifică avantajele empirice şi teoretice ale modului de abordare care îi este intrisec. În ultimă instanţă, numai acumularea de experienţă de cercetare, dezvoltarea abordării pe care o sugerează ar putea să-l valideze şi să-l transforme din simplu proiect în alternativă metodologică efectivă. consacrarea principiilor unui proiect metodologic într-o practică metodologică efectivă. Am considerat necesară prezentarea sa sistematică, în speranţa că experienţe viitoare de cercetare îi vor releva unele neajunsuri şi direcţii eventuale de dezvoltare.

Argumentarea menită să fundamenteze principiile metodologice la care aderăm şi proiectul de cercetare socială derivabil şi asociat acestora este construită mai ales istoric şi sociologic, sau, altfel spus, ţinând seama de istoria dezvoltării sociologiei şi a cercetării sociale. Parametri proiectului metodologic de cercetare socială nu sunt formulaţi în funcţie de cerinţe epistemologice exterioare sociologiei sau de criterii filosofice privind discursivitatea ştiinţifică comparabilă cu cea din ştiinţele naturii. În identificarea lor am pornit de la specificul metodologiei, considerată ca parte componentă a sociologiei, şi de la modul de particularizare istorică în interiorul sociologiei a diferitelor practici metodologice. Ca atare, prima parte a lucrării (capitolele 1-2) este consacrată analizei dimensiunilor caracteristice metodologiei sociologice şi practicilor metodologice constituite istoric până acum. Din această analiză au rezultat câteva probleme de referinţă privind practicarea cercetării

sociale şi elaborarea premiselor unui proiect metodologic. În capitolul 3 din partea a doua a lucrării ne referim la aceste premise. În funcţie de opţiunile conturate în acest capitol, considerăm că proiectul metodologic se defineşte prin referinţele sale ontologice, modul de abordare empirică a realităţii sociale şi implicaţiile în planul construcţiei teoretice a discursului sociologic.

Este de înţeles că fundamentarea proiectului metodologic o desfăşurăm în idealitatea demersului său. De aici derivă câteva consecinţe: a) rareori o cercetare se realizează în aşa fel încât să chestioneze şi să aplice toate principiile metodologice referenţiale, ci cel mai adesea le implică în mod tacit; b) proiectul metodologic integral dispune de proprietatea decompozabilităţii, astfel că într-o investigaţie particulară se poate realiza parţial sau fragmentar; c) investigaţiile segmentate şi specializate (descrieri factuale, explicaţii localizate, predicţii extrapolate, culegeri şi ordonări de date empirice, analiza secundară a unor date etc.) sunt sau pot fi corelate între ele prin comunicări între moduri de desfăşurare, concluzii parţiale, elaborări teoretice sau explicative fragmentate etc., în aşa fel încât, în ultimă instanţă, se reconstruieşte integralitatea proiectului metodologic; d) analiza acestuia permite specificarea unor probleme de ansamblu ale cercetării sociale, având implicaţii în planul demersului de construcţie ştiinţifică a sociologiei. În principiu, nu ne-am propus să prezentăm metode şi tehnici de investigare, ci cum se poate orienta analistul social în utilizarea lor, care sunt temeiurile metodologice ale desfăşurării investigaţiei empirice şi construcţiei teoretice. Metodologia nu este numai sau în primul rând o colecţie de metode şi tehnici căreia să i se subordoneze ceea ce Wright Mills a numit „imaginaţia sociologică". Din contră, menirea ei ar fi să se consacre ca unul din mijloacele principale de stimulare a imaginaţiei şi creativităţii în cercetare. Nu orice metodă (sau tehnică) de investigare asigură prin ea însăşi succesul unei cercetări sau analize sociale. Apoi, metoda de cercetare conduce la acele date care sunt coerente cu principiile metodologice ce au fundamentat-o iar tehnicile de prelucrare a datelor generează informaţii a căror relevanţă teoretică este sistematizată în concordanţă cu modelul general al proiectului de analiză socială. De aceea, dimensionarea unui proiect de cercetare solicită clarificări şi opţiuni metodologice prealabile. Intenţia lucrării de faţă tocmai în aceasta constă.

Partea I

Metodologie şi orientări metodologice în sociologie

Într-o formă sau alta, premisele unui proiect trebuie dezvoltate, particularizate, încărcate de semnificaţii care se vor deschizătoare de drum pentru continuarea şi nu pentru încetarea investigaţiei. Începutul prefigurează *in nuce* propria sa devenire, dar numai printr-o desfăşurare care nu poate împiedica apariţia surprizelor asociative. De aceea, ne propunem ca în această secţiune a lucrării să caracterizăm metodologia cercetării sociologice. Desfăşurarea premiselor va fi focalizată asupra acelor probleme care enunţă diversitatea orientărilor teoretice sau a practicilor de cercetare şi care solicită sinteza posibilă într-un proiect metodologic adecvat nivelului de dezvoltare teoretică a sociologiei.

Pentru detalierea şi aprofundarea acestor premise ne vom referi, în capitolul întâi, la înţelesul pe care îl dăm metodologiei, la impactul teoriei sociologice asupra practicii de cercetare şi la caracteristicile normative ale metodologiei.

Dacă admitem că în sociologie nu s-a dezvoltat o metodologie unitară şi universală, autonomă faţă de universul teoretic luat ca referinţă, ci mai degrabă metodologii şi strategii de investigare specifice diferitelor orientări teoretice şi purtătoare ale ideologiei implicite sau explicite din cadrul acestora, atunci este necesar să analizăm (capitolul 2) principalele orientări teoretico-metodologice din sociologie şi să sesizăm elementele de diferenţiere şi pe cele de convergenţă. Scopul analizelor din această primă parte a lucrării este de a specifica acele caracteristici pe care le considerăm fundamentale din punct de vedere teoretic pentru definirea (în a doua parte), in termeni generali si initiatici, a unui proiect metodologic unitar si sintetic.

Ca atare, in finalul citirii si invatarii acestei parti, sunteti asteptati sa fiti capabili:

- *Sa definiti metodologia cercetarii sociologice si sa analizati componentele metodologiei si relatiile dintre acestea;*
- *Sa cunoasteti orientarile metodologice dominante din cercetarea sociologica, caracteristicile lor distincte si formele de manifestare ale fiecarei orientari;*
- *Sa puteti compara intre ele diverse orientari particulare;*
- *Sa distngeti orientarea metodologica a unui studiu care vi se prezinta si sa fiti capabili sa indicati caracteristicile metodologice care ii sunt specifice;*
- *Sa faceti proba capacitatilor critice de analiza metodologica.*

Capitolul 1

Metodologia cercetării: Între teorie si normativitate

Este un fapt aproape general admis că în sociologia contemporană diferenţele sunt mai proeminente decât convergenţele. Sursele de diferenţiere sunt multiple şi pot fi uşor explicate prin invocarea "tinereţii" disciplinei. Mai important însă este să remarcăm că astfel de diferenţe au condus la o veritabilă diviziune a muncii în interiorul sociologiei între cei care se ocupă cu probleme teoretice ("sociologia generală"), cu cercetarea orientată către empiria socială ("sociologia empirică") şi cu probleme metodologice ("metodologia generală"). De regulă, un stadiu al diviziunii realizate atrage după sine un alt stadiu, menit sa-l aprofundeze, extindă sau detalieze pe primul. În metodologia sociologică, această situaţie a devenit evidentă în măsura în care identificăm metodologi specializaţi în măsurare socială, calcul matriceal, simulări pe calculator, statistică uni- sau multivariată, teoria jocurilor, modele stochastice sau lanţuri Markov, probabilităţi bayesiene etc.. Cândva, R. K.. Merton considera că menirea unei metodologii este de a fi generală, întrucât sarcinile sale ar "transcende pe cele ale oricărei discipline unice, ocupându-se fie cu probleme comune unor grupuri de discipline, fie într-o formă mai generală, cu cele comune întregii cercetari ştiinţifice"[1]. Astăzi însă este greu de afirmat existenta unei metodologii generale, atât timp cât aceasta este suplinită de domenii metodologice specializate. Metodologia cercetării sociologice este un tip de metodologie specializată disciplinar, care se dezvoltă în strânsă legătură cu teoria sociologică de referinţă şi cu metodele sau tehnicile de cercetare empirică. Diviunea muncii cercetătorilor sau practicienilor sociologiei nu poate fi considerată în sensul unui fragmentarism orientat către diferenţieri foarte mari. Mai degrabă, considerăm necesar să fie pusă în evidenţă comunicarea dintre teoretician, cercetator şi metodolog, ca roluri sociale interdependente asociate unuia şi aceluiaşi sociolog. În acest sens, vom urmări să argumentăm în acest capitol ce înţelegem prin metodologia cercetării sociologice şi care sunt dimensiunile ei fundamentale.

Ca atare, citind si invatand acest capitol, este de asteptat ca in final:

- *Sa fiti capabili sa definiti metodologia cercetarii;*
- *Sa cunoasteti domeniile constitutive ale metodologiei si relatiile dintre acestea;*
- *Sa explicati modul de convertire a enunturilor teoretice esentiale in principii metodologice de abordare;*
- *Sa cunoasteti in ce consta domeniul tehnico-metodic al metodologiei de cercetare;*
- *Sa intelegeti in ce consta spiritul creativ si critic in aplicarea unei metodologii.*

1.1. Unitatea metodologiei

Preocupările de elaborare a unei metodologii a cercetării sociologice sunt uneori considerate ca raportabile mai degrabă la filosofia ştiinţei decât la ştiinţa, în cauză. Metodologia ar fi în fond normativă, ar indica mai ales spaţiile constitutive ideale ale domeniului teoretic de referinţă, ar fi menită să orienteze căile (cele mai) bune de raportare a cercetătorului la realitatea socială, pentru a ajunge la formularea de propoziţii ipotetice, testabile empiric şi integrabile în teorii coerente. Teoria ar fi scopul şi premisa cercetării,

metodologia ar fi sistemul de norme, tehnici şi metode prin care o teorie este testată, controlată şi dezvoltată empiric. Prima descriere, reconstruieşte, explică realitatea în termenii limbajelor naturale şi/sau artificiale. Cealaltă identifică procedeele de construcţie teoretică prin raportare la lumea empirică.

O astfel de poziţie îşi are raţiunile ei şi n-am fi tentaţi să o contestăm dacă nu am considera-o într-un fel limitativă.

Metoda de cercetare nu este integral independentă de teoria în raport cu care se dezvoltă şi care-i solicită ajutorul pentru raportarea cercetătorului la lumea empirică. Proiectarea unui experiment sau a unei anchete sociale, de exemplu, nu se realizează ţinând seama doar de reguli metodice sau normative care se referă la controlul variabilelor, dispunerea acestora într-o serie de indicatori operaţionali, ordonarea spaţiului de atribute ale faptelor sociale investigate, formularea lingvistică cât mai accesibilă şi exhaustivă etc. Numai empirismul a sperat într-o detaşare suverană a metodei de investigare de teoria luată ca referinţă, eşuând până la urmă într-un conglomerat de date concrete care, chipurile, vorbeau prin ele însele, fără a fi necesară interpretarea şi integrarea teoretică. Într-o formă sau alta, teoria defineşte referinţa empirică a metodei de investigare, modul de considerare a realităţii, tipurile de date selectate din mesajul implicit al faptelor sociale. Orice metodă "eşantionează" realitatea, o fragmentează şi oarecum o "forţează" să evoce semnificaţiile aşteptate prin teoria care a fundamentat-o. Metoda este selectivă; această selectivitate îşi are germenii în teoria care a ghidat elaborarea ei ca mod de investigare şi ordonare a semnificaţiilor faptelor sociale. Metodele standardizate, adică elaborate în formă normativă în manualele de metode şi tehnici de cercetare, numai aparent sunt independente de o teorie referenţială.

Propoziţiile formulate la nivel teoretic, explicativ, integrate în sisteme logico-teoretice coerente se convertesc în principii metodologice. Un exemplu ar fi edificator în acest sens. Teoria interacţionist-simbolică a lui G.H. Mead, dezvoltată de H. Blumer, E. Goffman, H.S. Becher, T. Shibutani şi alţii, formulează câteva principii generale[2] menite să indice temele investigării realităţii sociale: a) oamenii se raportează la lumea socială pe baza semnificaţiilor pe care aceasta le are pentru ei; b) semnificaţiile se constituie şi se dezvoltă în procesul interacţiunii sociale; c) interpretările date semnificaţiilor sunt modificate în condiţiile interacţionale ale situaţiilor concrete în care oamenii sunt implicaţi. Aceste principii teoretice acţionează în procesul cercetării ca termeni referenţiali, în sensul că sugerează tipuri şi modalităţi distincte de investigare. Din ele sunt generate întrebări ipotetice de genul: cum se constituie interacţiunea socială, cum se elaborează noi semnificaţii sau cum se perpetuează cele existente prin reţeaua de interacţiuni, care sunt parametrii definitorii ai unei situaţii sociale concrete, cum pot fi identificate interpretările semnificaţiilor etc. Interacţiunea, semnificaţia, interpretarea, situaţia socială sunt concepte omniprezente în propoziţiile teoretice interacţionist-simbolice, iar pentru a le conferi temeiuri empirice trebuie construite metode adecvate de investigare, care să răspundă la cerinţele principiilor statuate. De aceea, G.H. Mead sugerează utilizarea aşa-numitelor "metode comprehensive" de investigare, adică a acelor metode care se bazează pe observaţia nestandardizată, participarea şi implicarea cercetătorului în situaţiile interacţionale, reconstrucţia introspectivă de către cercetător a semnificaţiilor vehiculate în schimburile reciproce dintre participanţi. Principiul teoretic s-a convertit în principiul metodologic care ghidează un anumit fel de raportare a cercetătorului la realitatea socială şi un mod particular de construcţie teoretică. Nu-ţi poţi imagina un adept al teoriei interacţionismului simbolic care, utilizând ancheta socială sau chestionarul standardizat pentru culegerea de date empirice, să nu se abată de la principiile acceptate iniţial ca referinţă teoretică. El va folosi, ca metodă principală, observaţia, astfel încât să fie implicat în situaţia socială investigată pentru a reconstrui introspectiv semnificaţiile sociale vehiculate.

De pe o altă poziţie teoretică metoda de investigare ar fi altfel proiectată, iar aceasta ar conduce la concluzii teoretice specifice. Astfel, într-o metodologie de orientare pozitivistă, observaţia s-ar baza mai puţin (sau în orice caz, nu prioritar) pe implicarea participativă a

observatorului în situaţia socială observată şi nu s-ar concentra numai sau mai ales pe schimburile de semnificaţii realizate în procesele de comunicare interumană. Tehnica observaţiei ar fi astfel proiectată încât să opereze cu un sistem de categorii observaţionale preformulate şi standardizate pentru a încadra manifestările comportamentale concrete în forma unor date structurate, care pot fi prelucrate cu mijloace statistice. Situaţia socială observată ar fi identificată şi aleasă pe cât posibil ca situaţie "reprezentativă", cu virtuţi de generalizare statistică. Propoziţiile ipotetice testate şi validate pe baza datelor empirice culese prin tehnici observaţionale structurate sunt considerate ca generalizabile în virtutea unei presupuse cumulativităţi a mesajelor implicite ale datelor empirice. Acestea sunt generalizări empirice, adică propoziţii mai mult sau mai puţin izolate care, pe baza observării faptelor sociale, sintetizează uniformităţile relaţionale statornicite între variabilele care le identifică.

Teoria luată ca referinţă sugerează, deci, ipotezele sau problemele cercetării şi modul de formulare a metodei sau chiar a tehnicii de investigare. Aplicaţia tehnică a metodei poartă cu sine temeiurile teoretice care au generat-o.

Transferurile de metode dintr-un cadru teoretic în altul sunt de fapt transferuri metodologice, pentru că oricărei metode concrete de investigare îi sunt intrinsece anumite principii teoretice. Ignorarea acestei situaţii nu generează atât o presupusă permeabilitate teoretică a diferitelor structuri conceptual-exp1icative sau temeiul unei generalizări metodologice, cât un transfer al "ideologiei" intrinseci unei teorii sau alteia. Eclectismul teoretic în sociologie are şi o sursă metodologică. Aceasta nu înseamnă că nu există o comunicare de tip metodologic între diferitele moduri de abordare sociologică. Numai că premisele unei intercomunicări metodologice trebuie să fie considerate mai întâi din punctul de vedere al regulilor comunicării între teoriile luate ca referinţă.

Metodologia cercetării sociologice se identifică cu o logică a analizei ştiinţifice a realităţii sociale. Ea nu se reduce nici la inventarierea metodelor de colectare şi prelucrare a datelor empirice, nici la definirea unui procedeu universal sau a unui set de procedee particulare de investigare sau rezolvare a unei probleme teoretice şi nici la descrierea normativă a regulilor de raportare a cercetătorului la realitatea empirică[3]. Orice încercare de reducere a domeniului de referinţă a metodologiei la una din preocupările menţionate mai sus ar avea efecte negative asupra cercetării metodologice propriu-zise.

Metodologia cercetării sociologice se ocupă uneori cu studiul aposteriori al metodelor şi tehnicilor de cercetare socială în strânsă legătură cu postulatele fundamentale ale teoriei sociologice de referinţă. Alteori dezvoltă sau anticipă utilizarea unor noi metode sau tehnici. Ea se finalizează într-o logică adecvată a procedeelor de colectare, prelucrare si analiză a datelor empirice, de relevare a semnificaţiilor teoretice ale datelor empirice pe baza demersurilor interpretative si de continuare a constructiei teoretice în cadrul paradigmei luate ca referinţă.

În consecinţă, în structura metodologiei cercetării sociologice includem următoarele clase de elemente componente:

a) Ansamblul principiilor teoretice referenţiale, reprezentând concepţia teoretică (sociologică) despre faptele, fenomenele, relaţiile şi procesele sociale, principii convertite într-un mod de abordare a realităţii sociale. Aproape orice concepţie sociologică, elaborată la nivel teoretic, a urmărit să derive sau să-şi formuleze din propria perspectivă şi fundamentele metodologice: Durkheim[4] a formulat Regulile metodei sociologice, V. Pareto[5] a folosit tehnici logico-matematice pentru fundamentarea principiilor teoretice statuate în concepţia sa sociologică. Max Weber[6] s-a preocupat de construirea unui sistem metodologic propriu bazat pe principiile teoretice caracteristice concepţiei sale etc.

b) Ansamblul metodelor şi tehnicilor corespunzătoare de colectare a datelor empirice, adică a operaţiilor sau programelor operaţionale prin care sunt captate mesajele realităţii, ale faptelor, fenomenelor, proceselor şi relaţiilor sociale în forma datelor sau informaţiilor mai mult sau mai puţin structurate. Observaţia, de exemplu, şi tehnicile de observare,

experimentul şi modelele experimentale, ancheta, analiza de conţinut etc. se înscriu în această clasă de elemente componente ale metodologiei cercetării sociologice.

c) Ansamblul tehnicilor şi procedeelor de prelucrare a datelor şi informaţiilor empirice, adică de ordonare, sistematizare şi corelare a lor, cu scopul de a fundamenta deciziile privind semnificaţiile sau relevanţele teoretice ale ipotezei (sau modelului ipotetic).

d) Ansamblul procedeelor logice de analiză, construcţie sau reconstrucţie a teoriei pe baza rezultatelor cercetării empirice sau a altor dezvoltări teoretice, în vederea elaborării de descrieri, tipologii, explicaţii şi predicţii integrabile în teoria mai cuprinzătoare.

Acestea sunt clasele de elemente componente ale metodologiei cercetării sociologice. Acum putem considera relaţiile în care este implicată. Aceste relaţii pot fi ordonate pe trei niveluri corelate.

Primul nivel este reprezentat de *domeniul referenţial al metodologiei*, în care includem teoria sociologică de referinţă şi metodele sau/şi tehnicile de cercetare constituite în istoria dezvoltării sociologiei.

La al doilea nivel, domeniul referenţial este particularizat, convertit şi dezvoltat în forma *domeniului constitutiv* al metodologiei cercetării sociologice. El poate fi caracterizat prin dimensiunea teoretică sau logică şi prin dimensiunea tehnică, metodică sau normativă. Altfel spus, avem în vedere, pe de o parte, impactul teoriei sociologice de referinţă asupra logicii şi tehnicii de cercetare şi, pe de altă parte, implicaţiile normative ale metodologiei. În ultimul timp, metodologia se dezvoltă tot mai mult ca o ramură distinctă a sociologiei, fără ca aceasta să echivaleze neapărat cu o închidere în sine sau cu transpunerea sa exclusivă într-un reţetar normativ exterior sociologiei. Metodologia se construieşte în procesul însuşi al cercetării, odată cu dezvoltarea teoriei sociologice, a tehnicilor de investigare, dar şi în legătură cu progresele altor teorii sau cercetări specializate disciplinar.

De aceea, al treilea nivel de caracterizare a metodologiei cercetării sociologice este reprezentat de *domeniul relaţional*, în care includem teoriile sau disciplinele stiinţifice si filosofice exterioare sociologiei cu care metodologia stabileşte relaţii strânse de comunicare şi schimb informaţional. La acest nivel am avea în vedere relaţiile pe care le stabileşte cu ontologia socială şi epistemologia, teoria măsurării sociale şi a procedeelor de prezentare a datelor empirice, matematica şi statistica socială, teoriile limbajelor etc. Analiza acestor relaţii poate fi făcută dintr-o perspectivă dublă: pe de o parte, prin analiza modului în care aceste domenii au contribuit sau contribuie la constituirea şi dezvoltarea metodologiei cercetării sociologice datorită diferitelor interferenţe problematice; pe de altă parte, prin precizarea modului de asimilare în aria problematică a metodologiei a unor construcţii dezvoltate în afara sa. Edificator în acest sens este raportul metodologiei cu matematica şi statistica. În prima alternativă, considerăm modul în care matematica şi statistica au contribuit la formularea unor probleme metodologice particulare privind, de pildă, tehnicile de prelucrare a datelor empirice, modelarea matematică a faptelor sociale etc. În a doua alternativă, avem în vedere implicaţiile metodologice ale dezvoltării matematicii sociologice sau statisticii sociale. Cum se observă cu uşurinţă, cele două alternative se completează reciproc şi permit aprofundarea dezvoltări lor metodologice actuale sau posibile.

Schema redată de fig. 1.1 este menită să ilustreze organizarea pe niveluri a referinţelor şi relaţiilor în care este implicată metodologia cercetării sociologice.

Dintre cele trei domenii menţionate vom avea în vedere numai pe primele două, sperând că implicaţiile domeniului relaţional vor rezulta sau vor fi sugerate de contextul general al acestei lucrări. Analiza contributiei domeniului referential la constituirea metodologiei cercetării sociologice o vom desfăşura în continuare prin relevarea impactului teoriei sociologice asupra practicii de cercetare şi specificarea normativităţii tehnico-metodice a metodologiei.

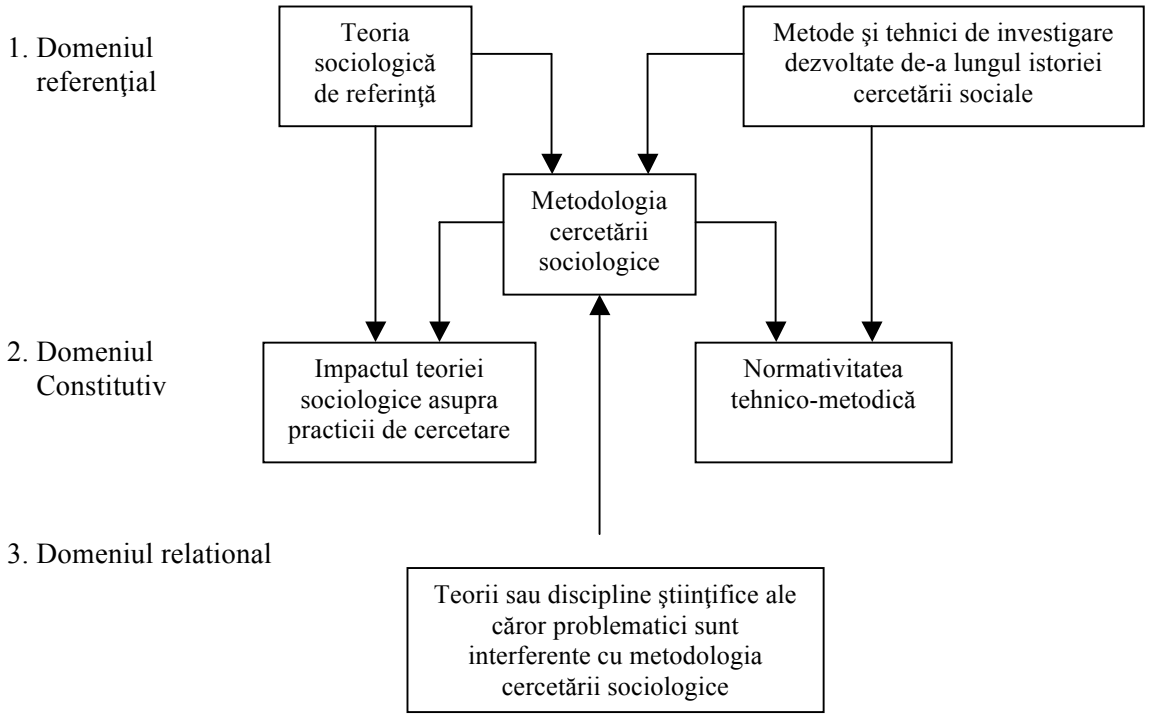

Fig. 1. 1 Schemă privind domeniile de referinţă şi relaţiile în care este implicată metodologia cercetării sociologice

1.2. Impactul teoriei sociologice asupra practicii de cercetare

Istoria recentă a sociologiei stă mărturie pentru afirmarea a două categorii de cercetători. Chiar dacă cele două categorii nu sunt opuse sau divergente, în orice caz se "întâlnesc" destul de rar şi atunci mai ales pentru a se critica reciproc. Pe de o parte, este vorba de sociologii preocupaţi să formuleze generalizări teoretice şi să anticipeze asupra eventualelor implicaţii practice. Interesul lor este predominant teoretic, problematica identificată şi investigată este un pre-pretext al desfăşurărilor teoretice căutate cu insistenţă. Pe de alta parte, sunt sociologi cu o pregătire metodologică aprofundată, preocupaţi mai puţin de grandoarea teoretizării şi mai mult de rigurozitatea demonstraţiei. Intenţia acestora este de a ajunge la formularea unor generalizări empirice valide, de a pune în evidenţă relaţia dintre două sau mai multe variabile sociale cu ajutorul unui aparat metodologic complex de investigare empirică şi analiză a datelor. Primii sunt interesaţi de teorie şi nu au o pregătire tehnico-metodică aprofundată, ceilalţi se plasează la polul opus, insistând asupra rigurozităţii metodice şi tehnice, fără a căuta neapărat semnificaţii teoretice complexe.

O astfel de sciziune are repercusiuni negative asupra dezvoltării sociologiei şi credem că îşi are originea în modul de înţelegere a relaţiilor dintre teoria şi metodologia sociologică. Primii accentuează impactul teoriei asupra metodologiei de cercetare, consideră că dezvoltarea teoriei ar conduce şi la autoclarificare metodologică. Ceilalţi insistă asupra

metodologiei de cercetare, amânând pentru mai târziu construcţia teoretică de ansamblu. Oricare ar fi argumentele pentru o opţiune sau alta, convingerea noastră este că orice metodologie se dezvoltă sub influenţa unei teorii de referinţă, astfel că se poate vorbi de o dimensiune teoretică a metodologiei. Aceasta se constituie prin specificarea structurilor conceptuale şi a propoziţiilor teoretice de bază, a modului de teoretizare caracteristic stadiului de dezvoltare ştiinţifică a sociologiei şi care oferă temei modului de raportare a cercetătorului la realitatea socială. Structura logico-teoretică a unei discipline sociale se concretizează metodologic într-un mod particular de abordare a realităţii sociale. De aceea, cercetătorii sociali au ajuns să se deosebească şi în privinţa metodologiei aplicate. Încercările de dezvoltare a metodologiei în mod independent de principiile teoretice referenţiale nu pot conduce decât la propria sa transformare într-un sistem normativ, tehnic, din ce în ce mai puţin legat de necesităţile dezvoltării teoretice. Se ajunge, în acest caz, mai degrabă la un decalaj între metodologie şi teorie, între problemele practice ale cercetării şi cele instituite metodologic. Metodologia cercetării sociologice are o relativă independenţă faţă de sociologia teoretică prin modurile sale de construcţie logică şi tehnică; nu poate fi înţeleasă decât în contextul legăturilor dintre teoria de referinţă şi metodologia pe care o generează. Relativa autonomie semnifică faptul că teoria socială nu este în nici un fel reductibilă la metodologie, iar aceasta din urmă trebuie să evite tendinţa de a se transforma într-o piedică a imaginaţiei teoretice prin formularea unor numeroase restricţii tehnice şi normative. Practicile de investigare socială trebuie să se desfăşoare în lumina unei poziţii teoretice, iar teoria socială părăseşte fagaşul tentaţiei speculative în măsura în care se fundamentează pe investigarea metodică şi pe analiza reală a activităţii practice umane. Valoarea unei teorii sociologice rezidă între altele şi în capacitatea sa de a conduce la dezvoltarea unei metodologii adecvate de cercetare, iar valoarea metodologiei constă şi în capacitatea sa de a genera dezvoltarea teoriei de referinţă. În consecinţă, una din problemele metodologice principale constă în convertirea postulatelor fundamentale ale unei teorii sociologice luate ca referinţă în principii metodologice care ghidează modul de raportarare a cercetătorului la realitatea socială şi strategiile teoretice-normative de abordare a aspectelor empirice ale realităţii sociale. Uneori acest procedeu este exprimat în forma unei metode de analiză şi explicaţie socială. De exemplu, funcţionalismul antropologic sau funcţionalismul structural din sociologie sunt menţionate la nivelul analizei *epistemologice* prin ceea ce se numeşte "metoda" funcţională sau structural-funcţională[7] sinteză unitară a teoriei şi a tehnicii de abordare a realităţii. De asemenea, se vorbeşte de analiza sociologică prin metoda structurală, sistemică, dialectică etc. Sensul acestei sinteze este de natură filosofică, sau epistemologică şi mai puţin de natură strict metodologică. Ernest Nagel[8] se referă, de exemplu, la metoda funcţională de analiză sociologică, considerând-o ca tip distinct de explicaţie ştiinţifică alături de alte tipuri (modelul deductiv, explicaţiile probabiliste şi cele genetice), într-o lucrare de epistemologie şi nu într-una de metodologie. Din punct de vedere metodologic, o astfel de prezentare generalizată a unei "metode" este oarecum improprie, din moment ce în paradigma structural-funcţională de analiză sociologică - de exemplu - s-au dezvoltat şi utilizat mai multe metode si tehnici de colectare, prelucrare şi interpretare a datelor empirice. Mai mult, metodologia specifică teoriei structural-funcţionaliste s-a identificat în mare parte cu empirismul şi pozitivismul, generând un veritabil decalaj între structura sa conceptuală abstractă şi nevoile operaţionale ale demersurilor de cercetare empirică[9]. Metodele funcţională, structurală, sistemică etc. sunt metode de abordare teoretică şi explicativă, analizate ca atare într-o epistemologie a ştiinţelor sociale. Ele nu sunt metode propriu-zis de cercetare, adică de colectare, prelucrare şi interpretare a datelor empirice, aşa cum sunt dezvoltate în metodologia cercetării sociologice.

Faptul că în schema de la p. 12 am menţionat teoria sociologică *referenţială* şi nu (vag) *generală* este deliberat, în sensul că, în actualul stadiu de dezvoltare a sociologiei, diferitelor curente teoretice le corespund variante distincte de metodologie tocmai datorită principiului convertibilităţii menţionat mai înainte. Prin convertirea postulatelor

fundamentale ale teoriei sociologice referenţiale în principii metodologice se construieşte dimensiunea teoretică a metodologiei. Această dimensiune reprezintă diferenţa specifică dintre curentele metodologice din cadrul sociologiei, aşa cum se va demonstra într-unul din capitolele următoare ale acestei lucrări.

Valoarea euristică a unei teorii sociologice se exprimă şi prin capacitatea sa de a conduce la realizarea de cercetări empirice care să-i îmbogăţească fundamentul empiric, explicativ, predictiv şi teoretic. Lipsa de preocupări pentru a concretiza în detaliu o astfel de valoare poate să constituie surse de critică teoretică (exemplul funcţionalismului structural), de generare a eclectismului sau de ipostaziere dogmatică a unor scheme conceptuale (cum s-a întîmplat cu sociologia marxistă în unele din perioadele anterioare de dezvoltare). Desigur că în apariţia unor astfel de situaţii au concurat şi alţi factori, dar nu putem, totuşi, ignora influenţa nevalorificării implicaţiilor metodologice ale teoriei.

De pe poziţia sa de reinterpretare a scrierilor lui Marx, referindu-se la *Cele două sarcini strategice ale filozofiei marxiste*, L. Althusser[10] menţiona că "sarcină strategică nr. 2" refacerea teoretică şi metodologică a marii majorităţi a ştiinţelor umane sau sociale şi „aşezarea lor pe singurele lor baze autentice: acelea ale materialismului istoric şi materialismului dialectic"[11]. În opinia sa, „majoritatea acestor discipline s-au dezvoltat în afara marxismului şi este evident că în «teoria» lor, în «metodologia» lor, în «tehnicile» lor de investigaţie şi, în ultimă instanţă, în *obiectul lor* ele poartă amprenta *ideologiei burgheze"*[12]. Faptul că se poate constata o *rămânere în urmă* a materialismului istoric din punctul de vedere al cercetărilor empirice şi al interpretării teoretice a unor fenomene specifice dezvoltării societăţilor moderne se explică şi prin inexistenţa unor preocupări consecvente de elaborare a unei metodologii *marxiste* a ştiinţelor sociale particulare, în speţă a sociologiei, prin neexplorarea temeiurilor convertirii postulatelor fundamentale ale materialismului dialectic şi istoric în principii ale strategiei marxiste de abordare empirică a realităţii sociale şi de elaborare sau reelaborare a unor metode şi tehnici investigatoare. Sociologia marxista se prezinta mai mult ca „teorie", desi nu este, in mare parte, decat o ideologie.

Dimensiunea teoretică a metodologiei sociologice poate fi înţeleasă ca o metateorie elaborată din punctul de vedere al modului şi necesităţilor de abordare empirică a fenomenelor, proceselor sau faptelor sociale. În acest sens se vizează: a) fundamentele cognitive teoretice ale raportării cercetătorului la realitatea socială; b) logica formulării ipotezelor sau modelelor ipotetice cu valoare operaţională testabilă ; c) logica analizei şi construcţiei teoretice pe baza rezultatelor cercetării empirice. Dintr-o astfel de perspectivă putem distinge între:

A - mulţimea enunţurilor fundamentale care definesc structura referenţială a teoriei sociologice;

I - mulţimea aplicaţiilor ipotetice ale unei teorii exprimate în forma unor enunţuri factuale testabile la nivel empiric.

În structura referenţială a teoriei sunt incluse: categoriile, conceptele, relaţiile dintre concepte, propoziţiile privind dinamica relaţiilor dintre concepte sau dintre enunţuri etc. O astfel de structură referenţială este definită "ideologic", de exemplu, de R.K. Merton când analizează comparativ funcţionalismul structural şi abordarea materialist-dialectică şi istorică[13] a realităţii sociale.

Enunţurile factuale pot lua forma unor ipoteze sau a unor modele ipotetice. Iniţial, acestea sunt enunţuri provizorii despre modul de rezolvare a unei probleme sociale identificate. În sociologie s-au dovedit mai relevante teoretic enunţurile factuale integrate în *modele* ipotetice şi nu cele *singulare*, de tipul propoziţiilor izolate, care afirmă un anumit gen de relaţie între două sau câteva variabile. Ipotezele singulare sunt greu integrabile teoretic; rămân izolate chiar şi atunci când au fost validate empiric. Dealtfel, ernpirismul a dovedit tocmai imposibilitatea integrării teoretice a enunţurilor singulare validate empiric, din moment ce s-a redus la o simplă colectare de date şi de enunţuri izolate. Modelele ipotetice

oferă o explicaţie coerentă provizorie şi sunt asociate cu un mod particular de investigare empirică. Pe baza rezultatelor cercetării, modelele ipotetice sunt reconstruite şi validate, de cele mai multe ori solicitând noi demersuri investigative pentru propria asertare teoretică. Ipotezele şi modelele ipotetice reprezintă *domeniul de extindere* al structurii referenţiale a teoriei, nedezvoltându-se, deci, independent de această structură. În cercetare nu testăm structura referenţială, ci propoziţiile factuale integrate în modele ipotetice. În acelaşi timp, modelele ipotetice validate teoretic sau/şi empiric nu rămân în afara structurii referentiale ci contribuie la dezvoltarea şi extinderea sa. Acesta este dealtfel unul din demersurile empirice de lichidare a "rămânerii în urmă" a materialismului istoric de care vorbea Althusser.

Între A – structura referenţială a teoriei sociologice şi I – mulţimea aplicaţiilor ipotetice ale teoriei se stabilesc relaţii strânse de tipul următor:

a) structura teoretică referenţială defineşte domeniul "paradigmatic" al cercetărilor empirice. Altfel spus, ne ajută să stabilim: în ce constă semnificaţia teoretică a unei propoziţii ipotetice cu incidenţă empirică din punctul de vedere al domeniului teoretic de referinţă, cum se realizează integrarea propoziţiilor singulare într-un model ipotetic coerent, care este câmpul valorizării ideologice a rezultatelor cercetării etc.;

b) mulţimea aplicaţiilor ipotetice se desfăşoară sau se extinde în condţiile acţiunii efectelor de constrângere exercitate de domeniul "paradigmatic" statuat de structura teoretică referenţială. În cazul în care aplicaţiile ipotetice se depărtează de domeniul luat ca referinţă, efectele constrângătoare devin evidente fie în forma intervenţiei valorizării ideologice a rezultatelor cercetării, fie prin reformularea aplicaţiilor ipotetice. Un rol important în controlarea derivaţiilor ipotetice din structura teoretică referentială îl are desigur, şi cadrul instituţionalizat în care se desfăşoară cercetarea, acesta urmărind să perpetueze sau să reproducă paradigma instituită;

c) structura referenţială a teoriei sociologice defineşte limitele de toleranţă ale variabilitătii modelelor ipotetice posibile dezvoltate în I.

În consecinţă, constituirea dimensiunii teoretice a metodologiei sociologice este o condiţie a dezvoltării cercetării şi, în acelaşi timp, un rezultat al acesteia. Aplicaţiile ipotetice ale structurii teoretice referenţiale se dezvoltă pe baza logicii formulării ipotezelor sau modelelor ipotetice cu valoare operaţională derivate din structura teoretică referentială; modelele ipotetice validate şi evaluate se convertesc în noi principii teoretice şi totodată metodologice menite să contribuie la dezvoltarea structurii teoretice referenţiale.

O astfel de problemă ar fi însă specifică numai pentru *dimensiunea teoretică* a metodologiei sociologice. Dimensiunea tehnico-metodică a metodologiei nu se poate realiza printr-o poziţie iconoclastă de înlăturare a unor metode şi tehnici de investigaţie dezvoltate şi utilizate în afara sociologiei, de exemplu in economie sau psihologie, pe motivul că ele au fost elaborate de pe alte poziţii teoretice si in alte scopuri decat cele sociologice. Totodată nu se poate accepta nici tentaţia preluării lor integrale, fără o evaluare critică a postulatelor teoretice generatoare, prezente într-o formă implicită în demersurile sau strategiile lor investigative. De aceea, a doua problemă a domeniului referenţial al metodologiei sociologice constă în formularea operaţională a principiilor metodologice. Aceasta coincide cu elaborarea lor din punctul de vedere al aplicabilităţii în cercetarea efectivă, al relevanţei pentru abordarea empirică a realităţii sociale în vederea "creşterii cunoaşterii" sociologice şi permanentei sale reconstrucţii pe baza rezultatelor validate ale cercetării concrete. Formularea operaţională a principiilor metodologice se realizează în strânsă legătură cu construcţia şi reconstrucţia metodelor şi tehnicilor de cercetare-dezvoltate în cadrul sociologiei, al altor ştiinţe sociale (econometrie, psihologie, istorie, antropologie etc.) şi chiar în alte ştiinţe (cibernetică, matematică, biologie etc.), care propun moduri de abordare relevante pentru investigaţia sociologică.

1.3. Implicaţii normative ale metodologiei .

O altă ipostază a metodologiei este de tip tehnico-metodic şi normativ. Demersurile tehnico-metodice se concretizează în următoarele acţiuni:

a) Inventarierea si definirea metodelor de colectare a datelor empirice;

b) Specificarea tehnicilor[14] aplicative ale fiecărei metode. În acest caz, este important de precizat că simpla enunţare generală a caracteristicilor unei metode de cercetare sociologică nu este suficientă pentru aplicarea sa efectivă în planul abordării empirice a realităţii sociale. Caracteristicile generale ale unei metode sunt specificate ţinând seama de cerinţele dimensiunii teoretice a metodologiei şi, pornind de aici, este necesar să se propună tehnicile aplicative ale unei metode. Cunoaşterea teoriei "generale" despre experiment - de exemplu - nu este suficientă pentru realizarea unui experiment social, ci trebuie să cunoaştem diferite variante de scheme experimentale, de controlare a variabilităţii indicatorilor sociali manipulaţi etc.

c) Identificarea modalităţilor de operaţionalizare a conceptelor, adică de specificare a incidenţei lor empirice în forma indicilor, variabilelor, indicatorilor, itemilor etc.

d) Definirea căilor sau tehnicilor de măsurare socială a variabilităţii datelor empirice.

e) Specificarea tehnicilor de inventariere, ordonare şi prelucrare a datelor.

f) Caracterizarea semnificaţiilor calitative şi/sau cantitative ale datelor prelucrate în vederea validării ipotezelor şi eventualei reconstructii a modelelor ipotetice.

g) Indicarea modului *optim de utilizare* a tehnicilor de colectare, prelucrare şi semnificare a datelor empirice, aceasta reprezentând aspectul normativ al dimensiunii tehnico-metodice.

Elaborarea în detaliu a acestor componente este condiţia *tehnică* principală a desfăşurării unei cercetări sociologice concrete, pentru a oferi răspunsuri fundamentate la problemele pe care le formulează sau care i se pun. Uneori însă această dimensiune a metodologiei este analizată prin autonomia sa relativă, în sensul că a elabora metodologia cercetării sociologice ar echivala cu prezentarea normativă de metode şi tehnici de cercetare în care să se indice etapele investigaţiei şi modul de aplicare efectivă a unei metode sau a tehnicilor corespunzătoare. Fără a nega importanţa unor astfel de demersuri, nu putem să ignorăm efectele inhibitoare ale normelor tehnice sau tentaţia subordonării imaginaţiei creatoare faţă de cerinţele metodologice. De aceea pledăm pentru caracterul indicativ sau orientativ al metodologiei, pentru experimentarea sa creatoare în rezolvarea diversităţii problemelor cercetării. În acelaşi timp, avem în vedere şi posibilităţile realizării unor transferuri metodologice dintr-un sistem în altul sau dintr-o disciplină în alta, în măsura în care se· conştientizează şi se controlează efectele probabile (în plan teoretic) ale acestora. Într-adevăr, aceleaşi metode sociologice pot fi utilizate în sisteme teoretice diverse, uneori chiar contradictorii, în virtutea principiului transferabilităţii de metode şi/sau tehnici de cercetare dintr-un sistem metodologic în altul. De regulă, însă, nu se operează transferul metodei propriu-zise, ci mai ales al tehnicilor sale aplicative; transferăm şi aplicăm, de pildă, anumite tehnici de elaborare sau scheme experimentale particulare care ne conduc la un set de date empirice ce urmează a fi *interpretate* în lumina postulatelor specifice teoriei luate ca referinţă. Transferări tehnico-metodice se pot realiza nu numai în cadrul aceleiaşi discipline (de la un mod de abordare la altul), dar şi dintr-o disciplină în alta. De exemplu, în sociologie au fost utilizate tehnici de investigare sau prelucrare a datelor dezvoltate în econometrie, psihologie, istorie, statistică sau chiar biologie, în masura în care ele s-au dovedit adecvate pentru situaţii comparabile; s-a constituit, dealtfel, o statistică socială aplicată în sociologie, s-au transferat din econometrie metode de analiză empirică a raporturilor cauzale etc.. Astfel, de transferuri s-au dovedit adesea utile. În ştiinţele sociale s-a ajuns chiar să se intensifice comunicarea interdisciplinară şi să se încerce constituirea unei metodologii a cercetării

sociale (nu numai sociologice) oarecum verificată tehnic şi diferenţiată mai ales în funcţie de cadrele teoretice specifice şi tipurile de variabile manipulate în procesul de investigare.

În principiu, vom admite că aplicaţiile fiecărei metode şi/sau tehnici de colectare şi prelucrare a datelor trebuie considerate în legătură cu teoria de referinţă şi elaborate sau utilizate din perspectiva acesteia. Nu se poate deocamdată considera că există o metodologie universală, unitară şi generală, care să poată satisface orientări teoretice diverse şi care să fie aplicabilă *tale-quale* în orice proiect de cercetare. Există o diversitate ontologică a fenomenelor şi proceselor sociale, o diversitate a problemelor şi perspectivelor teoretice de abordare. Acestora însă nu li se poate opune o standardizare metodologică unică, ci mai degrabă trebuie militat pentru o metodologie flexibilă, adaptabilă, stimulativă pentru rezolvarea substanţială a diverselor probleme teoretice şi abordarea unor fenomene multiple şi corelate. În locul standardizării unui proiect metodologic unic, preferăm imaginaţia metodologică critică şi creativă.

Înţelegerea raporturilor dintre dimensiunea teoretică şi cea tehnico-metodică atrage atenţia şi asupra unor tendinţe negative, de ipostaziere a metodologiei în forma unei instanţe critice menită să decidă asupra demersurilor optime şi unice de cercetare. Desigur că dimensiunea tehnico-metodică are un caracter mai pronunţat normativ, dar acesta se substanţializează în cercetarea efectivă fără a se substitui sau a frâna imaginaţia analistului social. Rosturile normativităţii tehnice constau sau ar trebui să constea în stimularea şi orientarea imaginaţiei cercetătoare, în oferirea unui instrumentar sau a unor mijloace, deja probate şi validate ştiinţific pentru realizarea scopurilor proprii cercetarii. Normele metodologice nu acţionează sub forma unor noi "idoli", ci de fiecare dată într-un proiect de cercetare ele sunt chestionate si aplicate imaginativ.

Implicaţiile normative ale metodologiei se constituie în cercetarea sociologică efectivă, pentru ca apoi să se întoarcă asupra sa cu spirit reflexiv, sporindu-i astfel eficienţa. Din această reflexivitate critică a rezultat şi actualitatea a ceea ce C. Mamali consideră a fi o veritabilă "revolutie metodologică", a cărei caracteristică principală ar consta în "construirea unei noi metodologii, imaginarea unor noi metode şi tehnici capabile să studieze dimensiunile specifice ale realităţii umane şi să stimuleze evoluţia acestora"[15]. Producerea unei astfel de "revoluţii" este aşteptată de mai mult timp şi a fost pregătită în diferite feluri. Una din căile de conştientizare a schimbării necesare a modului de abordare şi studiere a fenomenelor sociale şi psihosociale este menţionată de C. Mamali atunci când insistă asupra "umanizării" cercetării sociale prin dezvoltarea unui model umanist al relaţiei subiect-obiect, prin diminuarea distanţei dintre "profesionalismul" teoretic şi cotidianitatea socială sau prin accentuarea participării "subiecţilor" cercetării la realizarea efectivă a acesteia[16].

În principiu, putem considera că mare parte din criticile formulate recent la adresa metodologiei cercetării sociologice vizează abordări "obiectiviste" orientate pozitivist şi apar de pe poziţiile unor alte orientări metodologice, care în sociologie se prezintă ca "interpretative" sau fenomenologice. Fără să aprofundăm detaliile acestei critici trebuie să menţionăm, deocamdată, că cele două pozitii au conturat o veritabilă "schismă" metodologică şi au accentuat în mod considerabil implicaţiile ideologice ale unui mod de abordare sau altul. În timp ce investigaţiile orientate obiectiv sau pozitivist şi-au continuat practica lor de cercetare, cele "interpretative" s-au concretizat mai degrabă în critici prelungite ale primelor, fără ca ele însele să fi condus în mod substanţial la o practică nouă de cercetare validată de rezultate teoretice comparabile cu pretenţiile statuate. De aceea considerăm că tendinţele actuale de dezvoltare a metodologiei cercetării sociologice se orientează către dezvoltarea reflexivităţii critice interioare şi legătură cu problematica teoretică formulată. Un exemplu poate fi edificator în acest sens. Metodele şi tehnicile de cercetare sociologică aplicate cu asiduitate în perioada de "glorie" a empirismului (anii cincizeci şi şaizeci) au fost formulate mai ales cu referinţă la practica metodologică a ştiinţelor "exacte" sau "pozitive". Aşa s-a întâmplat ca-n cea mai mare parte a investigaţiilor sociale să se ajungă:

a) la o "obiectualizare" a persoanelor umane sau a fenomenelor sociale în măsura în care "subiectul" cercetării este privit ca un "obiect" pe care trebuie "să-i reconstruim" şi explicăm în termeni ştiinţifici"

b) la utilizarea unor tehnici distorsionante şi "reactive", în sensul că "subiecţii" sunt puşi în situaţia de a reacţiona la probe standardizate sau la stimuli generativi pentru a le măsura comportamentele şi a le integra variabilitatea în modele explicative sau în sensul că cercetătorul porneşte în investigaţie de la o "grilă" conceptuală sau de la un model ipotetic depărtat de semnificaţiile cotidiene vehiculate de oameni în interacţiunile sau relaţiile lor zilnice, obişnuite, şi deci distorsionant în raport cu realitatea socială cotidiană;

c) la o aşa-zisă "falsitate a obiectivismului" bazată pe credinţa că din moment ce formulările preliminare ale cercetătorului sunt valide teoretic şi metodologic, adică probate tehnic în investigaţiile anterioare, ele trebuie să fie relevante pentru lumea empirică.

În opoziţie cu această orientare a cercetării sociale, la mijlocul deceniului al şaptelea se propune o metodologie care se vrea nonreactivă si nedistorsionantă[17], sperând să producă aşteptata "revoluţie metodologică". Logica normativă a acestei metodologii este relativ simplă: din moment ce prezenţa observatorului social generează efecte reactive, care distorsionează naturaleţea comportamentelor "subiecţilor", este de dorit să recurgem la alte căi de observare: prin implicare sau participare efectivă, fără a conştientiza la cei observaţi poziţia de observator; prin utilizarea unor mijloace electronice ascunse pentru înregistrarea manifestărilor reale; sau chiar prin implicarea "subiecţilor" în cercetare, făcîndu-i "coautori". Cercetătorul trebuie să nu mai iniţieze investigaţia pornind de la un set de concepte sau de propoziţii teoretice sau să nu mai utilizeze metode şi tehnici structurate pentru culegerea datelor, ci mai întâi să se familiarizeze cu evenimentele supuse studiului, să formuleze probleme si întrebări despre acestea, să culeagă date privind situaţiile concrete în care oamenii sînt implicaţi, schimbă semnificaţii sau interacţionează, să considere teoria ca rezultând din chiar această analiză a cotidianului relatiilor umane, astfel ca noţiunile cu care va opera să reflecte în final viaţa cotidiană, fără a se depărta de ea. Cunoaşterea sociologică rezultată ar fi o reconstrucţie a cunoaşterii comune a "actorilor" sociali.

Dacă vom rămâne la o astfel de desfăşurare a investigaţiilor sociale, în cel mai bun caz vom ajunge la descriere sau "literaturizare" sociologică, fără a putea spera că vom construi o ştiinţă socială menită să ofere explicaţii teoretice şi mijloace sau instrumente de influenţare a construcţiei sau dezvoltării sociale. Criticile antipozitiviste ale tehnicilor de cercetare socială au condus totuşi la o revizuire a acestora şi la reelaborări metodologice care vor genera fără îndoială proiecte de cercetare mai adecvate studiului aprofundat al realităţii sociale, considerată prin specificitatea sa ireductibilă la fenomenele sau obiectele fizice.

În locul orientărilor divergente, vom pleda pentru o construcţie a dimensiunii tehnico-metodice a metodologiei cercetării sociologice în care accentul să fie pus pe:

a) diversificarea ipotezelor sau modelelor ipotetice cu valoare explicativă aplicabile unuia si aceluiasi domeniu al realităţii sociale;

b) corelarea şi integrarea modelelor ipotetice validate empiric în construcţii teoretice mai cuprinzătoare, în aşa fel încât să se stabilească circuite informaţionale intense între teoria generală, teoriile cu "rang mediu de generalitate"[18] sau teoriile parţiale aplicabile la o problemă particulară sau la un segment al realităţii sociale;

c) existenţa unor multiple posibilităţi de operaţionalizare a conceptelor teoretice, adică încurajarea definirii incidenţelor empirice ale noţiunilor şi diversificarea modalităţilor de captare a mesajelor empirice ale realităţii sociale;

d) desfăşurarea unor observaţii variate: participante sau/şi neparticipante, transversale sau longitudinale, cu participarea sau fără implicarea actorilor sociali investigaţi etc., în aşa fel încât să se ajungă la ceea ce Marx numea cândva un "Mont Blanc de fapte", adică la o diversitate şi aprofundare a datelor empirice în asa fel încât să fie reciproc confruntate şi să se releve aspectele realităţii sociale din diferite unghiuri de abordare;

e) extinderea posibilităţilor ca un număr mai mare de observatori, din diferite perspective, să analizeze una şi aceeaşi problemă socială sau unul şi acelaşi segment al realităţii, ca o condiţie a creşterii veridicităţii (realiability) şi validităţii observaţiilor sau instrumentelor de observare şi implicit a valorii teoretice a propoziţiilor formulate;

f) considerarea complementalităţii diferitelor metode de investigare, în aşa fel încât una şi aceeaşi problemă să fie analizate prin mai multe metode sau printr-o varietate de tehnici ale aceleiaşi metode[19].

Dimensiunea tehnico-metodică a metodologiei sociologice nu se poate dezvolta nici prin transferări implicite, nici prin excluderi bazate pe principii *apriori* formulate. Experimentarea efectivă şi mai ales explicitarea presupoziţiilor metodologice implicite vor oferii temeiuri pentru o aprofundare metodologică a normativităţii investigaţiilor empirice şi pentru evitarea transformării acesteia într-o instanţă critică exterioară cercetărilor efective.

Ca atare: a) am distins două surse referenţiale ale constituirii metodologiei sociologice: teoria sociologică şi metodele şi tehnicile de cercetare consacrate în istoria dezvo1tarării sociologiei, în alte ştiinţe sociale sau chiar în ştiinţele naturii (dacă acestea propun tehnici de investigare relevante pentru abordarea acelor probleme sociologice care sînt comparabile - prin raţionamente analogice - cu problemele ştiinţelor naturii); b) cele două surse sunt raportabile la dimensiunile corelate şi integrate ale metodologiei sociologice: dimensiunea teoretică şi dimensiunea tehnico-metodică şi normativă. Specificând importanţa teoriei referenţiale a metodologiei, am remarcat totodată necesitatea dezvoltarii tehnicilor şi practicilor de cercetare empirică pentru producerea cunoaşterii sociologice şi permanenta sa construcţie în funcţie de noile rezultate ale cercetării. Ne vom referi, în continuare, la diversitatea orientărilor practicii metodologice dezvoltate în cadrul sociologiei.

Note

[1]R. K. Merton, *Social theory and social structure*, Glencoc, Free Press, 1968, p. 140.

[2]T. R. Vaughan, L.T. Reynolds, *The sociology of symbol in interactionism*, în L.T. Reynolds, J. M. Reynolds (eds.), The sociology of sociology, New York, McKay, 1970.

[3]Termenul de metodologie este utilizat astăzi într-un mod extensiv, producându-se o inflaţionare a semnificaţiilor ce îi sunt ataşate. Alături de metodologia cercetării, se vorbeşte despre metodologia elaborării unui referat sau a unui tabel de înregistrare a datelor, despre metodologia redactării şi completării unui chestionar sau a construirii unui instrument de rezolvare a unei probleme. În aceste cazuri, este vorba mai degrabă de ceea ce F. Machlup numeşte, cu un termen preluat dintr-o comedie a sec. al XVIII-lea, "malapropism" (de la expresia franceză mal á propos), care rezidă în substituirea unor semnificaţii tehnice, specifice unor concepte precise, cu semnificaţii derivate din limbajul cotidian, ajungându-se la asociaţii lingvistice hazardate şi adeseori ridicole. Apud: F. Machlup, *Methodology of economics and other social sciences*, New York, Academic Press Lnc., 1978. Criticând înclinaţia şi practica unora de a identifica metodologia cu descrierea unei metode sau de a considera sinonimi termenii de metodă şi metodologie, F. Machlup consideră că "adoptarea termenului de *metodologie* de către persoana care ignoră sensul său originar şi specific este un caz de poluare lingvistică, probabil de un tip ireparabil, din moment ce astăzi acest cuvânt îl găsim utilizat mai adesea în mod denaturat decât în mod correct" (p. 6). Termenul de metodologie are o lungă istorie în filosofie. F. Bacon şi R. Descartes o consacră ca domeniu distinct al reflexiei filosofice, iar Im. Kant îi acordă o importanţă deosebită în filosofia sa critică a cunoaşterii. Astăzi însă s-a ajuns ca el să fie utilizat în majoritatea domeniilor de cercetare ştiinţifică, vorbindu-se de metodologii specializate pe discipline sau interdisciplinar, ca şi de metodologii "generale".

[4] Emile Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1974.

[5] Vilfredo Pareto, *Traité de sociologie générale*, Genève, Droz, 1968 (prima ediţie 1917).

[6] Max Weber , *On the methodology of the social sciences*, Glencoe, Free Press, 1949.

[7] Bronislaw Malinowski, *A scientific theory of culture*, Chapel Hill N. C.; 1944; T. Parsons, *The social system*, Glencoe, Free Press, 1951; R. K. Merton, op. cit.

[8] Ernest Nagel, *The structure of science. Problems in the logic of scientific explanation*, New York, Harcourt, Brace & World, Inc., 1961, pp. 20-26.

[9] H. M. Blalock, *The measurement problem: a gap bettueen the languages of theory and research*, în H. M. Blalock, A. B. Blalock, *Methodology in social research* , New York, McGraw-Hill , 1968, pp. 5-27.

[10] L. Althusser, Citindu-l pe Marx, Bucureşti, Editura Politică, 1970, pp. 295-320.

[11] Ibidem, p. 296.
[12] Ibidem, p. 315.
[13] Cf R. K. Merton , op, cit., pp. 93-95.
[14] Metoda de cercetare reprezintă modul sistematic, controlat, empiric şi critic de raportare a cercetătorului la realitatea socială investigată, conducând la obţinerea unor tipuri distincte de date empirice (structurate sau nestructurate, individuale sau globale etc.). Metoda se concretizează în *tehnici* specifice, adică în operaţii integrate de identificare, colectare şi prelucrare a datelor empirice. Tehnica este modalitatea particulară de aplicare a unei metode. De exemplu, experimentul este metoda cea mai eficientă de cercetare ştiinţifică, constând în definirea precisă a variabilelor de identificare a obiectului investigat şi de controlare a variabilităţii acestora în condiţii statuate cu claritate. Diferitele modele sau scheme experimentale reprezintă tot atâtea tehnici de proiectare şi realizare a experimentelor, rezultând din combinarea variabilelor dependente şi independente, din modul de manipulare a acestora, din distribuţia grupurilor supuse experimentării etc. Cf. W. G. Cochran, G. M. Cox, *Experimental designs*, New York, John Wiley and Sons, Inc., 1957.
[15] C. Mamali, Balanţa motivaţională şi coevoluţie, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 31.
[16] Ibidem, pp. 18-35.
[17] E. J. Webb, D. T. Campbell, R. D. Schwartz, L. Sechrest, *Unobtrusive measures: nonreactive research in the social sciences* , Chicago, Rand, McNally, 1966.
[18] Cf. R. K. Merton, op. cit., pp. 39- 72.
[19] Sunt cunoscute deja preocupări în acest sens. Să menţionăm numai partea a XII-a (Triangulation: a case for methodological evaluation and combination) din culegerea de studii editată de Norman K. Denzin, *Sociological methods* , Chicago, Aldine, 1970.

Intrebari recapitulative:

- *Ce se intelege prin metodologia cercetarii sociologice?*
- *Care sunt domeniile constitutive ale metodologiei cercetarii sociologice? Ce componente sunt incluse in fiecare domeniu? Ce relatii se pot stabili intre acestea?*
- *Cum se converteste un enunt teoretic intr-un principiu metodologic? Va puteti imagina un exemplu pe care sa-l analizati? Caracterizati raportul dintre structura referentiala a unei teorii si aplicatiile ipotetice ale acesteia.*
- *In ce consta structura tehnico-metodica a metodologiei?*
- *In ce sens spunem ca metodologia cercetarii este normativa? Ce implicatii are normativitatea metodologica?*
- *De ce si mai ales cum putem fi creativi metodologic?*

Capitolul 2:

Orientări ale practicii metodologice

Mai întâi am consideraţ că practica teoretică şi cea metodologică sunt sau ar trebui sa fie corelate într-o construcţie unitară. O teorie socială manifestă totuşi tendinţa de a perpetua propriile principii, ipostaziindu-le ca forme reprezentative şi mai ales unice de descriere, înţelegere sau explicare a orizonturilor lumii sociale. Apoi, în general, aderarea la o practică metodologică şi reflecţia asupra ei se referă în aceeaşi măsură şi la condiţiile de conservare a practicii teoretice cu care sunt *corelate*[1]. În sociologia contemporană este greu însă de admis existenţa unei teorii unice si universale detaşată de comunicarea cu alte teorii alternative, competitive sau complementare; acelaşi lucru se poate spune si despre metodologie. Ieşirea din situaţia, oarecum paradoxală, în care reflecţia asupra condiţiilor metodologice de generare a noi descrieri sau explicaţii în cadrul teoriei luate ca referinţă este totodată şi o reflecţie asupra condiţiilor de conservare şi perpetuare ale acestei teorii se poate face prin analiza critică a propriilor demersuri metodologice şi a celor alternative constituite În istoria dezvoltării sociologiei. Analiza critică a teoriilor şi metodologiilor din perspectivă istorică şi comparativă este una din condiţiile principale ale eliminării dependenţei noastre, mai mult sau mai puţin pronunţate, de problemele asupra cărora ele s-au concentrat în trecut şi relevă una din premisele dezvoltării continue şi creatoare a teoriei şi metodologiei sociologice. Analiza critică a teoriilor şi metodologiilor din perspectivă istorica şi comparativă este una din condiţiile principale ale eliminării dependenţei noastre, mai mult sau mai puţin pronunţate, de problemele asupra cărora ele s-au concentrat în trecut şi relevă una din premisele dezvoltării continue şi creatoare a teoriei şi metodologiei sociologice.

Ed. Husserl remarca de pe o poziţie fenomenologică că ştiinţelor sociale le este intrinsecă reflecţia metodologică şi epistemologică asupra cadrelor lor constitutive în măsura în care au ca obiect de studiu tocmai condiţiile care fac posibilă existenţa şi manifestarea "ştiinţifică" a acelui obiect şi a lor ca ştiinţe. Ştiinţele sociale dispun astfel în mod necesar de o "tematică ale cărei consecinţe sunt dublu orientate, o tematică prin care se leagă într-o manieră consecventă teoria domeniului ştiinţific cu teoria cunoaşterii acestei teorii" [2]. Cunoaşterea ştiinţifică şi cunoaşterea condiţiilor şi practicilor de producere a ei sunt aspecte ale unuia şi aceluiaşi proiect metodologic. Înainte de a ne referi la componentele unui proiect metodologic este deci necesar să analizăm particularităţile metodologiilor alternative dezvoltate în sociologie.

Invatand acest capitol, trebuie ca in final sa probati ca sunteti capabili:

- *Sa intelegeti ratiunile de clasificare a orientarilor metodologice;*
- *Sa mentionati care sunt formele de manifestare ale orientarii metodologice obiective si ale celei interpretative;*
- *Sa caracterizati fiecare forma de manifestare corespunzatoare orientarilor metodologice mentionate;*
- *Sa puteti oferi exemple de cercetari care corespund unei orientari sau alteia;*
- *Sa comparati intre ele formele de manifestare ale practicilor metodologice.*

2.1. Clasificarea orientărilor metodologice

Exerciţiul de analiză critică a orientărilor metodologice implică şi considerarea practicilor teoretice la care acestea s-au raportat şi cu care de fapt au fost corelate. Aceasta, nu înseamnă că vom urmări să epuizăm analiza orientărilor teoretice din sociologie, ci ne vom referi numai la acelea care au generat o metodologie distinctă, în conformitate cu principiul convertibilităţii tezelor teoretice în postulate ale practicii metodologice. Dealtfel, este relevant faptul că în sociologie teorii diferite (sau teorii care s-au prezentat. ca diferite) au aderat uneori la aceleaşi practici metodologice. De aceea putem identifica un spaţiu unificator mai coerent la nivelul metodologiei decât la cel al teoriei sociologice propriu-zise, în funcţie de metodologia utilizată şi finalitatea practic-politică a discursului teoretic, Brian Fay[3] restrînge câmpul orientărilor teoretice în sociologie, reducându-le la trei: pozitiviste, interpretative şi critice. Sociologia pozitivistă ar avansa modele statistico-matematice ale fenomenelor sau proceselor sociale considerate ca obiecte manipulabile, cea interpretativă ar implica o metodologie a înţelegerii şi interpretării semnificaţiilor sociale vehiculate în intercomunicarea situaţională sau grupală, iar cea critică s-ar concentra cu precădere asupra sesizării şi conştientizării aspectelor disfuncţionale sau contradictorii din viaţa socială. Distincţia făcută de B. Fay este evident inconsistentă din moment ce o autentică "sociologie critică" nu se poate dezvolta decât pe baza analizei şi "interpretării" diferitelor aspecte ale vieţii sociale iar o "sociologie interpretativă" tinde să evadeze din cadrele explicative situaţionale pentru a ajunge la inferenţe privind fiuncţionarea de ansamblu a vieţii sociale. Am putea spune că aspectele critice, modelatoare şi interpretative sunt dimensiuni inerente oricărei metodologii, calitatea strategiei critice depinzând de înţelegerea, interpretarea şi asamblarea euristică a componentelor iniţial disparate iar modelarea matematică (de tip pozitivist) asimilând principiile interpretării, comprehensiunii şi validării critice.

De pe cu totul altă poziţie, Mircea Flonta[4] distinge două orientări metodologice dominante in ştiinţele sociale. "Poziţia celor ce afirmă unitatea metodei ştiinţei şi, necesitatea de a orienta cercetarea în ştiinţele omului după criterii de raţionalitate şi ştiinţificitate degajate prin analiza metodei ştiinţelor teoretice ale naturii poate fi numită «monism metodologic», iar poziţia celor ce susţin autonomia metodologică a disciplinelor sociale şi istorice sau a unora dintre aceste discipline - «dualism metodologic»". O astfel de distincţie este realizată pe baza unui criteriu epistemologic, ţinând seama de căile de producere a cunoaşterii în ştiinţele sociale comparativ cu cele din ştiinţele naturii. Punctul nostru de vedere, aşa cum vom vedea, este consonant cu cel propus de M. Flonta.

În funcţie de modul teoretic general aplicat în vederea explicării vieţii sociale, Cătălin Zamfir distinge între "strategia idealistă" şi "strategia materialistă" de analiză a societăţii[5]. Teza fundamentală a "strategiei idealiste" este următoarea: "fenomenele sociale sunt determinate de ideile, reprezentările, proiectele subiective ale membrilor respectivei colectivităţi"[6]. Faptele sociale sunt explicate prin fapte mentale, prin analiza conţinuturilor conştiinţei membrilor colectivităţii cercetate. Realitatea socială este o simplă obiectivare a idealurilor, scopurilor sau intenţiilor subiective ale oamenilor. "Strategia materialistă". de eplicare a societăţii dezvoltată mai ales de materialismul istoric, explică faptele sociale prin alte fapte sociale, fără a recurge la fenomene exterioare sau supraordonate de tip mentalist. Faptelor sociale le este specifică o determinare imanentă." în termeni concreţi, o asemenea explicaţie a faptelor sociale prin ele însele s-ar putea formula astfel: date fiind organizarea economică, politică, juridică, concepţiile morale, religioase, artistice caracteristice unei anumite colectivităţi, putem să găsim o explicaţie a acestora prin raportare reciprocă? Putem explica tipul de religie prin tipul de organizare politică sau morală sau economică?"[7].

Strategia materialistă de analiză răspunde afirmativ la astfel de întrebări şi se orientează spre explicarea faptelor sociale unele prin celelalte.

Cele două tipuri de "strategii explicative" au implicaţii metodologice distincte, generând moduri de abordare diferenţiate. Cel mai adesea, "strategia materialistă" se asociază cu ceea ce am putea numi, în lipsa unui termen mai adecvat, practică metodologică obiectivă, iar "strategia idealistă" cu practica metodologică interpretativă. Spunem "cel mai adesea" întrucît, uneori, abordările metodologice "obiective" au fost practicate, cu unele amendamente, în sisteme teoretice orientate idealist (de exemplu, aşa cum vom vedea, în cazul interacţionalismului simbolic sau al funcţionalismului structural), iar alteori abordările interpretative au fost practicate în teorii orientate materialist (chiar în cadrul materialismului istoric reelaborat din perspectivă fenomenologică)[8].

Restrângerea câmpului orientărilor metodologice aparent diversificate la cele dominante în sociologia contemporană nu se poate face prin multiplicarea şi amestecarea criteriilor ce derivă când din domeniul strict al metodologiei, când din cel al aplicării cunoaşterii teoretice în viaţa socială sau din cel al modului propriu-zis de construcţie şi prezentare a cunoaşterii teoretice. Indiscutabil că orice clasificare este şi o simplificare, dar unele clasificări pot atinge o valoare euristică mai mare atunci când conduc la o analiză mai detaliată. Intenţia noastră este de a propune o clasificare a orientărilor metodologice din sociologie în aşa fel încât să ajungem să relevăm convergenţele sau tendinţele unificatoare mai pronunţate. De aici va rezulta şi că diversitatea orientărilor teoretice în sociologie se bazează pe un principiu de diferenţiere conform căruia unele teorii sunt prezentate adesea ca diferite, deşi ar putea fi raportate la aceleaşi demersuri de construcţie metodologică.

Criteriul principal în funcţie de care clasificăm orientările metodologice dominante în sociologia contemporană este reprezentat de principiile teoretice care au generat un anumit mod de abordare a realităţii sociale. Acestea au acţionat ca principii metodologice. Criteriul nostru este deci unul cu relevanţă metodologică. În concordanţă relativă cu aceleaşi principii au proliferat mai multe orientări metodologice, pentru ca tot în raport cu ele, dar în raport de opoziţie, să se dezvolte altele. De exemplu, pozitivismul a statuat încă de la începuturile sale anumite principii de abordare sociologică. în concordantă relativă cu aceste principii s-au dezvoltat operaţionalismul şi empirismul, structuralismul şi analiza sistemică, iar în opoziţie cu ele aşa-numita orientare "comprehensivă" (sau interpretativă), reprezentată de interacţionismul simbolic, de fenomenologia socială sau de etnometodologie.

Principiile pozitiviste ale cercetării sociale se perpetuează în forma a ceea ce numim practică metodologică "obiectivă". în cadrul acesteia se urmăreşte dezvoltarea sociologiei după modelul ştiinţelor naturii; faptele sau fenomenele sociale sunt considerate ca "obiecte" al căror specific nu împiedică o abordare similară (nu neapărat identică) cu analiza fenomenelor naturii; analiza se concentrează cu predilecţie asupra elementelor componente ale realităţii sociale, relaţiilor dintre acestea si asupra cauzelor care determină constituirea si evolutia lor; cunoaşterea socială trebuie să ia forma elaborată a explicaţiilor si predicţiilor, a legilor şi generalizărilor empirice detaşate de eventualele implicaţii valorice pentru a asigura "obiectivitatea" discursului social. Practica metodologică "obiectivă", devenită uneori obiectivistă, a cunoscut o evoluţie permanentă, prezentându-se ca operaţionalism (după deceniul al patrulea al secolului nostru) sau ca empirism (în a doua jumătate a acestui secol). De asemenea, tot în cadrul său s-au dezvoltat structuralismul, analiza funcţională si analiza sistemică a socialului, care s-au concentrat cu precădere asupra aplicării aceloraşi principii obiective de abordare a componentelor vieţii sociale şi mai ales asupra relaţiilor dintre acestea. în opoziţie şi oarecum paralel cu practica metodologică "obiectivă" s-au dezvoltat orientările metodologice interpretative, începând cu interacţionismul simbolic al lui G. H. Mead (ale cărui lucrări au fost publicate în anii '30) şi continuând cu fenomenologia socială a lui A. Schutz (din anii '50) sau etnometodologia lui H. Garfinkel (din anii '60). Deşi au apărut în perioadele amintite, aceste orientări continuă să se manifeste si astăzi uneori în forma

polemică. a afirmării ideologiei şi 'metodologiei pe care se fundamentează si pe care o reprezintă, alteori aplicate la rezolvarea unor probleme teoretice substanţiale.

Orientările metodologice interpretative pun accentul pe specificul subiectiv ireductibil al fenomenelor sociale sau al comportamentului uman şi de aceea sunt uneori considerate ca orientări subiectiviste. Poziţia epistemologică a acestora rezidă după P. Diesing, în a considera că "trăsătura esenţială unică a comportamentului uman este semnificaţia sa subiectivă orice ştiinţă care ignoră semnificaţia şi intenţionalitatea nu este o ştiinţă socială. Acţiunea umană este guvernată factori subiectivi - de imagini, nu de stimuli, de motive, de cauze - şi, în consecinţă, o ştiinţă adecvată a omului să înţeleagă acţiunea din punctul de vedere al actorului, ca un proces de definire a situaţiei, de evaluare a alternativelor în termenii scopurilor, standardelor şi predicţiilor de alegere a acţiunii" [9]. A analiza fenomenele sociale înseamnă ale detecta semnificaţiile, a le înţelege din punctul de vedere al actorului social, prin strategii empatice sau intuitive, şi a le interpreta. Dacă conceptele, epistemologice principale ale poziţiei metodologice "obiective" sunt explicaţia şi predicţia bazate pe analiza factorilor determinativi sau a cauzelor, în practica metodologică interpretativă ele sunt diferite în măsura în care se tinde să se ajungă la înţelegerea şi interpretarea semnificaţiilor subiective ale comportamentelor situaţionale prin considerarea scopurilor şi motivelor acţiunii. În consecinţă, având în vedere criteriul menţionat anterior, putem diferenţia, pe de o parte, practica metodologică "obiectivă", preconizată mai ales de filosofia pozitivă a lui A. Comte şi continuată prin operaţionalism, empirism, structuralism, analiză funcţională si analiză sistemică. Pe de altă parte, distingem practica metodologică interpretativă, iniţiată de Max Weber, care a luat ulterior forma preconizată de interacţionismul simbolic, fenomenologia socială sau de etnometodologie.

În formularea caracteristicilor metodologice ale fiecărei orientări vom considera mai întâi principiile sau tezele metodologice preliminare, care au luat forma unor postulate analitice menite să genereze demersul corespunzător de cercetare. Statuând principiile unui mod de cercetare socială, ne vom referi şi la opoziţia relativă dintre diferitele orientări rezultate, considerând: a) instrumentele metodologice utilizate cu precădere pentru a genera o anumită practică de cercetare ştiinţifică; b) formele de organizare şi prezentare a cunoaşterii sociologice; c) practica de utilizare socială a cunoaşterii teoretice produse. Opoziţia explicit declarată dintre diversele orientări metodologice (de regulă, sociologii sunt tentaţi să sublinieze ceea ce îi diferenţiază de alţii) va fi diminuată de încercarea noastră de a evidentia posibilitătile de comunicare implicită dintre ele. Încercarea urmează o astfel de desfăşurare nu din dorinţa de a escamota contradicţiile dintre metodologiile alternative, ci din speranţa de a releva unele complementarităţi inerente oricăror dezvoltări care sunt prin natura lor alternative. Aceasta înseamnă că avem în vedere şi ceea ce J. Galtung a numit "baza ideologică a unei metodologii"[10], adică specificarea condiţiilor sociale de aplicabilitate a unei metodologii sau clase de metodologii.

2.2. Practici metodologice „obiective"

Orientarea metodologică „obiectivă" a fost preconizată mal ales de filosofia pozitivă a lui A. Comte. Ulterior însă nu s-a identificat în mod integral cu pozitivismul. Noţiunea de pozitivism, aşa cum vom vedea, nu are astăzi un sens univoc şi unitar, iar elemente ale practicii metodologice „obiective" au apărut şi înainte de A. Comte (de exemplu, în „fizica sociala a lui Condorcet sau în traditia filosofică clasică a empirismului). Odată cu sistemul filosofic al lui A. Comte începe să se contureze ceea ce am putea numi „conştiinţa epistemologică" implicită a practicii metodologice „obiective" de analiză a fenomenelor sociale. Ulterior aceasta s-a concretizat în perpetuarea, dezvoltarea (nuanţarea) şi uneori chiar în schimbarea principiilor şi strategiilor de abordare care-i sunt caracteristice.

Pozitivismul sociologic

A. Comte a introdus termenul de sociologie (un "neologism barbar", l-a numit Durkheim mai târziu) odată cu cel de "filosofie pozitivă" şi a considerat că sociologia va ajunge să reprezinte nivelul cel mai înalt de dezvoltare al cunoaşterii umane, care, în evoluţia ei, trece prin fazele succesive ale gândirii teologice, metafizice şi pozitive. Numai că dezvoltările teoretice ulterioare au făcut ca termenul de "pozitivist" să fie folosit în sociologie mai degrabă ca un epitet saturat cu multiple sensuri, unele din ele chiar uşor peiorative, în aşa fel încât şi-a pierdut valoarea descriptivă cât de cât univocă. De aceea probabil că astăzi nici un sociolog nu se va considera în mod explicit pozitivist sau susţinător al unui punct de vedere pozitivist .

Termenul a dobândit accepţii diferite în filosofie şi în sociologie. În filosofie cel mai adesea se are în vedere "pozitivismului logic" al Cercului de la Viena din jurul lui Moritz Schlick, apărut în deceniul al patrulea sub influenţa empiriocriticismului lui Mach, lucrărilor lui B. Russell asupra fundamentelor logice ale matematicii sau a operei de tinereţe a lui Ludwig Wittgenstein Tractatus logico-Philosophicus şi dezvoltat ulterior prin analizele logico-filosofice ale lui R. Carnap, O. Neurath, Ph. Frank, H. Reichenbach etc. Neopozitivismul cum mai este numit pozitivismul logic, se concentreaza cu precădere asupra analizei logice a limbajului ştiinţei, urmând astfel o nouă apropiere a filosofiei de ştiinţă. Regula filosofică principală analizei desfăşurate de neopozitivism este aşa-numita "regula a fenomenalismului , care accentueauă fundamentul experienţial al oricărei cunoaşteri viabile sau valide. În felul acesta, prin asertarea unicităţii experienţei ca bază a oricărei cunoaşteri, neopozitivismul se opune filosofiei clasice realiste (realismului: universalia sunt realia) şi tuturor concepţiilor metafizice", idealiste sau materialiste, care, în viziunea sa ar formula speculaţii "arbitrare", adică necontrolabile direct prin confruntarea cu experienţa nemijlocită a subiectului. De asemenea , neopozitivismul elimină judecăţile de valoare sau normative, pornind de la presupoziţia că datorită lipsei lor de conţinut sau de consistenţă empirică nu pot deveni propoziţii validate, adică supuse testării experienţiale. Date fiind aceste caracteristici, fie ele şi generale, aşa cum spune A. Giddens, "unele din problemele ridicate de diferitele direcţii concurente sau convergente ale gîndirii pozitiviste din filosofie A nu sunt, totuşi, relevante ca atare pentru problemele puse în analiza sociologică. Dacă «pozitivismul», a însemnat ceva oarecum diferit pentru filosofi şi sociologi, acestea se datorează A în parte faptului că introducerea presupoziţiilor pozitiviste în sociologie creează o serie de dificultăti specifice, care nu pot fi rezolvate la nivelul cercetării filosofice generalizate[11] . Aceasta nu înseamnă neapărat că orientările pozitiviste în filosofie şi sociologie nu au unele elemente comune, ci mai degrabă că specificul pozitivismului sociologic nu este reductibil la cel filosofic.

Pozitivismul sociologic a condus la instituirea unei practici metodologice "obiective" în măsura în care s-a concentrat asupra dezvoltării sociologiei ca "ştiinţă socială" asemanătoare prin strategiile de cercetare şi de prezentare a cunoaşterii cu ştiinţele naturii. Specificul practicii metodologice "obiective" rezultă din opţiunea pentru o anumită variantă din sensurile polare următoare: prezenţa filosofiei sau "desfilosofarea" discursului sociologic; propoziţii teoretice cât mai generale sau generalizări empirice ce au sau pot avea valoare legică; formulări verbale mai mult sau mai puţin speculative, produse ale "imaginaţiei sociologice", sau formulări precise, integrate eventual în modele logico-matematice ale fenomenelor sociale; emiterea de judecăţi normative şi de valoare sau asertarea caracterului neutral al cunoaşterii sociologice; ştiinţificizarea discursului sociologic în funcţie de specificitatea "obiectului" studiat, a cărui natură este eminamente socioumană, sau urmînd

modelul ştiinţelor naturii. Opţiunile pozitivismului sociologic s-au orientat către a doua variantă a acestor formulări polarizate, ajungând să iniţieze şi să stimuleze dezvoltarea metodologiei "obiective" şi să susţină principii metodologice generale de genul la care ne vom referi în continuare.

1. Metodele, tehnicile, procedeele şi chiar unele din conceptele dezvoltate şi aplicate în ştiinţele naturii pot fi direct adaptate şi utilizate în sociologie. Dacă sociologia intenţionează să devină o ştiinţă, atunci trebuie să urmeze modelele de cercetare specifice ştiintelor naturii, care s-au dovedit în practica ştiinţifică valide şi au condus la constituirea unui corpus de propoziţii teoretice în continuă dezvoltare. Aceasta implică, între altele: considerarea fenomenelor sociale sau umane, a proceselor caracteristice subiectivităţii umane, voinţei, dorinţelor, aspiraţiilor sau fanteziilor individuale şi sociale ca "obiecte" ce pot fi analizate în mod similar cu investigarea obiectelor naturale, neînzestrate cu conştiinţă sau cu orice alte trăiri subiective conştiente; viaţa socială se constituie ca o "realitate" specifică, deosebită de alte realităţi "naturale", dar care poate fi studiată ca atare, respectiv ca realitate, prin "punerea între paranteze" a conştiinţei sociale sau individuale despre această realitate.

2.Faptele, fenomenele sau procesele sociale sunt, din punct de vedere epistemologic, independente de teoria care-şi propune să le descrie, adică între experienţa socială existentă şi reconstrucţia teoretică a acestei experienţe nu există o relaţie de derivare sau de comunicare directă, ci fiecare îşi are propria existenţă independentă. O astfel de poziţie poate fi realizată cel mai bine prin eliminarea consideraţiilor filosofice generale din discursul sociologic şi elaborarea de generalizări empirice sau de enunţuri similare legilor din ştiinţele naturii. Rezultatele cercetărilor sociologice pot fi formulate în termenii "legilor" sau ai "raporturilor legice" În măsura în care cercetătorul social se consideră analist obiectiv, detaşat, neimplicat în realitatea socială. Cercetătorul social trebuie să utilizeze mijloace sau tehnici metodologice de controlare eliminare a eventualei sale implicări în realitatea investigată. Independenţa dintre "fapte" şi "teorii" odată realizată, pasul următor constă în identificarea metodei de verificare a teoriei prin apel la faptele despre care ea asertează ceva. Aceasta înseamnă că se testează ipoteza în raport cu faptele independente pentru a-i stabili validitatea şi obiectivitatea, pentru a formula generalizări empirice sau legi menite apoi să raţionalizeze experienţa socială. O astfel de tendinţă s-a dezvoltat mai ales în cadrul empirismului şi al metodologiei empiriste.

3. Cunoaşterea sociologică are un caracter tehnic, instrumental, în sensul că tinde să conducă la o "inginerie socială" asemănătoare celei de tip tehnic. Sociologia se preocupă în special de domeniul mijloacelor şi nu de cel al scopurilor, ea oferă mai degrabă instrumente de rezolvare a problemelor decât puncte de vedere normative sau valorice pentru orientarea şi evaluarea practicilor în care agentul social este implicat. Raţionalizarea practicii sociale este înţeleasă numai prin aspectul său tehnic, nu şi prin cel normativ-valoric. Aceasta înseamnă că, prin natura sa, cunoaşterea sociologică este instrumentală si neutrală valoric. Dacă reluăm distincţia kantiană dintre „este" şi "trebuie", atunci cunoaşterea socială se construieşte despre şi în forma lui "este". Max Weber a pornit tocmai de la o astfel de distincţie (sub influenţa filosofiei neokantiene reprezentată de Rickert sau Windelband), pledând pentru "neutralitatea etică" sau ideologică a discursului sociologic[12]. Numai că orientarea pozitivistă a preluat de la Weber doar postulatul "neutralităţii etice" corelat cu cerinţa asigurării obiectivităţii cunoaşterii, ignorând; aşa cum vom vedea, poziţia mult mai nuanţată a acestuia.

4. Metoda istorică, atât de importantă pentru oricare cercetare sociologică, este înlocuită cu istoricitatea metodei de investigare într-un dublu sens: a) metoda este fundamentală pentru producerea de cunoaştere şi se verifică pe sine în însuşi procesul cercetării; b) cunoaşterea generată în mod fragmentar - prin testarea ipotezelor parţiale care asociază două sau mai multe variabile - ajunge să fie cu mulată în elaborări din ce în ce mai complete şi mai complexe. Cum evenimentele petrecute în istoria trecută nu pot fi cercetate cu ajutorul metodelor empirice disponibile, sociologul trebuie să se preocupe de consolidarea

metodei sau metodelor de investigare deoarece prin aceasta ajunge să producă ştiinţa sau cunoaşterea ştiinţifică. Metoda îşi constituie astfel propria istoricitate reflectată metodologic în modul de producere a cunoaşterii şi în cunoaşterea produsă. Metoda poate servi la clarificarea si rezolvarea tuturor problemelor cercetate, pe care le prezintă însă într-o formă statică; e suficient să se identifice problema, pentru ca printr-o metodă disponibilă să fie abordată, analizată si rezolvată, prezentându-se, de fapt, o imagine statică şi abstractă a acesteia. Metodele devin metodologie, iar metodologia se substituie cunoaşterii sociale efective atâta vreme cât se preocupă mai mult de validitatea sa decât de analiza substanţială a câmpului social investigat. De cele mai multe ori, eforturile de analiză obiectivă a faptelor sociale s-au concentrat asupra condiţiilor de asigurare a obiectivităţii metodologice, ajungând să producă propoziţii teoretice simple, chiar triviale, dacă le comparăm cu aparatura metodologică pusă în mişcare.

Raportarea la/şi urmarea acestor principii, fie în totalitatea lor, fie în mod individual, caracterizează atitudinea pozitivistă în cercetare. Desigur că acceptarea unuia dintre principii nu presupune acceptarea necesară a celorlalte. De fapt, tocmai de aici rezultă ambiguitatea aplicării termenului de pozitivism sociologic şi aria largă de referinţă care i se subordonează. Această remarcă este fundamentală pentru înţelegerea sensurilor termenului de "pozitivism" aplicate cu scopul de a caracteriza metodologic un demers de cercetare. Pe de o parte, am constatat existenţa unui set de principii metodologice care sunt caracteristice abordării pozitivist. Pe de altă parte însă aceste principii sînt aplicate rareori într-un proiect de cercetare în integralitatea lor. De exemplu, un sociolog poate să susţină caracterul instrumental ar cunoaşterii sociale convertită într-o veritabilă "inginerie socială", fără ca aceasta să implice în mod necesar aderarea la alte principii metodologice cum ar fi cel al neutralităţii valorice. De aceea, aplicarea atributului de "pozitivist" este oarecum eluzivă şi se consideră că atitudinile metodologice pozitiviste sunt mai generalizate decât practicile integral pozitiviste de cercetare. Astfel, Durkheim aderă la principiile metodologice pozitiviste în Regulile metodei sociologice sau în analiza sociologică a factorilor (cauzelor) care determină rata sinuciderilor într-o comunitate socială (Sinuciderea, un studiu de sociologie), dar analiza din Diviziunea muncii sociale sau din Formele elementare ale vieţii religioase se depărtează mult de preceptele obiectiviste, sau pozitiviste. Acesta-i un caz tipic de depăşire a metodei prin "imaginaţia sociologică". Max Weber, pe de altă parte, a iniţiat o aşa-numită "metodologie interpretativă" de studiere a socialului, care s-a vrut de la început diferită de practicile pozitiviste, pentru ca în acelaşi timp să formuleze principiul pozitivist al "neutralităţii axiologice" a cunoaşterii şi a demersului de cunoaştere sociologică. În consecinţă, practici metodologice care se prezintă ca diferite dintr-un anume punct de vedere ajung să fie identice dintr-o altă perspectivă; mai mult, în acelaşi discurs teoretic sau metodologic, pot fi prezente principii care aparţin unor şcoli diferite de gândire, ceea ce înseamnă că relaţionarea şi comunicarea metodologică sunt procese destul de active, ce trebuie considerate ca atare.

În general, afirmarea şi practicarea oricăruia dintre principiile metodologice pozitivista au avut o evoluţie teoretică şi istorică sinuoasă, chiar contradictorie. Pozitivismul a urmărit tocmai să se adapteze la specificul epocii şi al noilor probleme ale dezvoltării ştiinţei, conservându-şi caracteristicile de practică metodologică obiectivă în forme noi.

Operaţionalismul

Forma de prezentare a pozitivismului sociologic de după deceniul al patrulea al acestui secol îşi găseşte expresia în operaţionalism, care, de fapt continuă, amplifică şi concretizează practica metodologică "obiectivă", formulată înainte mai degrabă la nivelul dezirabilităţii. Poziţia lui George A. Lundberg, iniţiator al operaţionalismului sociologic, este interesantă pentru înţelegerea trecerii de la pozitivismul "clasic" la "noua" formă a practicii

metodologice "obiective": "... datorită curioaselor asociaţii care se fac în legătură cu termenul de «pozitivism», am preferat întotdeauna să caracterizez punctul meu de vedere ca fiind cel al ştiinţelor naturii, în loc să risc o identificare a acestuia cu vreuna din şcolile filosofice tradiţionale printre care se situează şi pozitivismul, cel puţin de la Comte încoace"[13]. Lundberg se consideră nu numai sau nu în primul rând reprezentant al cercetării sociologice, ci pur şi simplu cercetător ştiinţific asemănător celor din ştiinţele naturii, fără ca aceasta să-l împiedice să nege subordonarea faţă de poziţia "pozitivistă .

Punctul de vedere operaţionalist a fost preconizat în cercetarea din ştiinţele naturii de către fizicianul Percy W. Bridgman. După el, "esenţa unei explicaţii constă în reducerea unei situaţii la elemente cu care suntem atât de familiarizaţi că le acceptăm ca atare, iar curiozitatea odată cu aceasta ni se odihneşte"[14]. Conceptele nu trebuie definite în termenii proprietăţilor care le aparţin, pentru că atunci nu mai pot fi testate empiric, ci prin operaţiile pe care le folosim pentru concretizarea lor. Schimbarea operaţiilor atrage după sine schimbarea conceptului, astfel că ideal ar fi să utilizăm pentru fiecare operaţie un nou concept. Poate că în practică acest lucru este dificil, dar importanţa principiului operationalizării nu trebuie nici un moment uitată. Un exemplu din fizică este edificator în acest sens: "conceptul de lungime este determinat deîndată ce operaţiile prin care este măsurată lungimea sunt determinate"[15]. Ştiinţa nu ne răspunde la întrebări de tipul "ce este realmente lungimea (sau inteligenţa, sau grupul social)", pentru că propoziţiile sale se referă la natura proceselor noastre descriptive şi nu la fenomenele naturale ca atare. A înţelege şi caracteriza semnificaţiile conceptelor înseamnă, deci, a identifica operaţiile de măsurare a entităţilor definite de aceste concepte.

G. A. Lundberg a pornit de la operaţionalismul fizicist al lui Bridgman, considerând că măsurarea socială este calea principală de definire a conceptelor sociologice. Nu ar trebui să existe concepte sociale care să nu caracterizeze entităţi măsura bile. Sociologul nu ar trebui să aibă în vedere "esenţe comune" sau "entităţi ipotetice". La întrebarea "ce este inteligenţa?" răspunsul este clar: "inteligenţa este ceea ce măsoară testul de inteligenţă". Cercetarea începe nu o dată cu definirea "lucrului" ce trebuie măsurat, pentru că procedeul de măsurare este definiţia însăşi a "lucrului"[16]. Numai că în felul acesta operaţionalismul ajunge la un relativism extrem (schimbarea operaţiilor de măsurare atrage după sine schimbarea conceptelor) sau la o rigidizare a procedeelor de măsurare pentru păstrarea unei stabilităţi a coerenţei conceptuale. Totuşi, operaţionalismul lui Lundberg porneşte de la o problemă fundamentală pentru sociologie: formularea de propoziţii teoretice testabile prin raportare la realitatea socială empirică. Trecerea de la teoria generală la teoria cu referinţe empirice a actualizat problema măsurării sociale, a modului de raportare a cercetătorului la realitatea investigată, iar operaţionaliştii au găsit şi aplicat formula epistemologiei pozitiviste propusă de Bridgman. Punctul de vedere operaţionalist s-a dezvoltat independent de teoria sociologică referenţială, considerând că prin însuşi demersul său de cercetare Va conduce la genul de teorii existente în ştiinţele naturii. în evaluarea operaţionalismului trebuie să considerăm câteva premise semnificative: în orice teorie există concepte nemăsurabile; măsurarea se diferenţiază în funcţie de contextul social în care se desfăşoară şi, în acest caz, conform punctului de vedere operaţionalist, ar trebui schimbate nu numai procedeele de măsurare, ci şi conceptele care le corespund, ceea ce conduce la relativism exagerat; apoi rămâne deschisă problema modului în care ajungem la constituirea operaţiilor înseşi; în sfârşit, procedeele de măsurare socială sînt prea puţin dezvoltate în stadiul actual ca să ne putem aştepta că pe baza lor va progresa teoria sociologică. în consecinţă, operaţionalismul vizează problema reală a măsurării şi operaţionalizării conceptelor în cercetarea sociologică, însă nu o dezvoltă în sensul identificării consecinţelor sale practice, oferă soluţii insuficiente şi o consideră ca independentă de teoria sociologică. Problema formulată de operaţionalism a fost, ulterior, continuată în forma analizei operaţionale a conceptelor. Dar această continuitate implică statuarea clară a unei distincţii între cele două direcţii. O. Hoffman consideră, pe bună 'dreptate, că "uneori se confundă operaţionalismul cu analiza operaţională (la fel cum se

confundă structuralismul cu analiza structurală). Cercetarea operaţională este mult anterioară lui Bridgman şi nu este legată de operaţionalism. Este adevărat, unii dintre operaţionalişti au merite reale în dezvoltarea teoriei şi metodelor operaţionale, dar aceasta nu stabileşte o legătură «consubstanţială» între operaţionalism (ca sistem şi metodologie neopozitivistă) şi analiza operaţională ca atare"[17]. Dezvoltarea analizei operaţionale se realizează în strânsă legătură cu problematica măsurării sociale, a desfăşurării cercetărilor empirice şi a construcţiei teoretice pe baza şi în legătură cu rezultatele acestora. Ea porneşte de la premisa necesităţii stabilirii referinţelor operaţionale pentru desfăşurarea cercetărilor empirice ca premise ale fundamentării construcţiilor teoretice mai elaborate, în timp ce operaţionalismul se opreşte la nivelul operaţiilor concrete de măsurare, identificându-le cu însăşi "metoda ştiinţifică" de cercetare sociologică.

Operaţionalismul a condus oricum, între altele, la amplificarea şi, într-o măsură, la substanţializarea cercetărilor empirice în sociologie, asociindu-se însă mai ales cu orientarea pozitivist-empiristă decât cu intensificarea comunicării dintre nivelul teoretic şi cel concret-social. Operaţionalismul a formulat în mod explicit problema măsurării fenomenelor sau faptelor sociale, dar prin strategia metodologică pe care a practicat-o s-a închis în propriile premise. Empirismul va prelua şi dezvolta aceste premise, continuând într-o nouă formă practica metodologică obiectivă.

Empirismul

De fapt, empirismul este nu atât o orientare în metodologia sociologică, cât un gen de practică metodologică deosebit de influentă mai ales în sociologia anglo-saxonă (cea americană în special). Mai precis, empirismul este practica metodologică aplicată în conformitate cu principiile orientării obiective de natură pozitivistă din sociologie. Empirismul a dezvoltat analiza operaţională a conceptelor teoretice deşi rareori empiristul consecvent s-a reîntors la conceptul pe care-l considera punct de plecare, a aplicat o epistemologie inductivistă în aşteptarea acelei acumulări masive de date şi propoziţii verificate şi validate care vor sprijini o construcţie teoretică integrală, s-a preocupat intens de măsurarea fenomenelor sociale si de elaborarea instrumentelor de măsurare sau a metodelor de colectare a datelor, ajungându-se ca metoda să se substituie problemelor sau problematicii cercetate. Empirismul s-a interesat mai mult de fundamentarea empirică a unei probleme decât de implicaţiile ei teoretice (de aceea empirismul poate fi considerat ca o practică metodologică fără o teorie referenţială explicită). Prin empirism s-a dat o largă aplicabilitate cercetărilor sociale, mai ales pentru sectoare interesate de eficienţa publicităţii, de orientările opiniei, publice sau ale comportamentului electoral, de receptivitatea publicului faţa de mesajele transmise de mijloacele de comunicare de masă etc.

Empiriştii nu propun noi teorii sau dezvoltări teoretice, ci instituie o nouă practică ideologică a filosofiei ştiinţelor naturii în domeniul ştiinţei sociale. De aceea s-a ajuns ca uneori nu realitatea socială să fie sursa unor noi probleme teoretice, ci metodologia să fie aceea care dictează problemele. Stilul empirist de cercetare socială nu aderă la o "filosofie socială", ci, ca şi pozitiviştii, empiriştii îşi fixează etaloanele cercetării pe baza "filosofiei ştiinţelor naturii", sperând ca prin colectarea de date şi informaţii empirice să construiască eşafodajul descriptiv al ştiinţei sociale. Pentru aceasta a urmărit să se detaşeze de orice metafizică socială, a eliminat cunoaşterea de natură istorică si reflecţiile psihologice mai profunde, tinzând să fragmenteze realitatea socială prin tehnici de eşantionare pentru a reda prezentul social. Când spunem că empirismul este practica metodologică concordantă cu

principiile pozitiviste avem în vedere nu numai orientarea sa în funcţie de realizările teoretice si metodice ale ştiinţelor naturii, considerate cadru de referinţă, ci si accentul pe care-l pune pe caracterul "instrumentul" al cunoaşterii sociale, aderarea la principiul "neutralităţii valorice" a demersului de investigare socială, tentaţia eliminării propoziţiilor generale, teoretice, în favoarea formulării de generalizări empirice sau de "legi" fundamentate, prin inducţie, de informaţiile empirice cumulate.

Empirismul se dezvoltă ca practică metodologică mai ales începând cu deceniul al cincilea, perioadă în care încep să capete consacrare lucrările lui P. Lazarsfeld, ca unul din cei mai influenţi cercetători din domeniul metodologiei cercetării sociologice. Pornind de la premisa că este necesar ca sociologia să se dezvolte ca ştiinţă socială, Lazarsfeld consideră că "din punct de vedere istoric trebuie să distingem trei forme majore de examinare a obiectului social: analiza socială, aşa cum este practicată de observatorul individual; ştiinţele empirice organizate, mature, şi o fază de tranziţie pe care o vom numi sociologia oricărei zone speciale a comportamentului social..;"[18]. Consacrarea naturii ştiinţifice a sociologiei rezidă în realizarea tranziţiei de la filosofia socială şi analiza practicată de observatorul individual la ştiinţa empirică organizată şi matură prin: a) "deplasarea accentului de la istoria instituţiilor şi a ideilor la comportamentul concret al oamenilor"; b) "tendinţa de a nu studia un sector uman izolat, ci de a încerca în permanenţă să-l raportezi la alte sectoare"; c) "preferinţa pentru studiul situaţiilor şi problemelor sociale care se repetă faţă de cele care nu survin decât o singură dată"; d) analiza preferenţială a evenimentelor sociale contemporane şi nu a celor istorice[19]. Totuşi tocmai această preocupare a consacrării sociologiei ca ştiinţă empirică a condus la pierderea dimensiunii istorice a cercetării sociale, la cufundarea ei în culegerea unor serii nesfîrşite şi fragmentate de date empirice neintegrate în viziuni mai cuprinzătoare, la decalajul dintre formulările teoretice generale şi datele empirice disponibile.

Practicat cu fervoare după 1940 pentru a atinge apogeul în anii '60, empirismul are trei surse de originare. Prima şi de fapt cea mai directă sau apropiată sursă este reprezentată, aşa cum am văzut, de metodologia pozitivistă, care proclamă imperativul ştiinţificizării sociologiei după modelul ştiinţelor naturii. Acest model de "ştiinţă" rezidă în formularea de explicaţii teoretice şi predicţii ale evenimentelor empirice observabile, în stabilirea de raporturi izomorfice între teorie şi observaţie (experimentare) sau de similarităti structurale între nivelurile teoretice si cele observationa'le ale cunoasterii. Un astfel de model al "ştiintei" a condus la elaborarea unor consideraţii critice de către empiriştii sociali cu privire la ceea ce se considera înaintea lor teorie socială şi la modul de raportare a teoreticienilor clasici la realitatea socială observabilă. Ceea ce trecea drept "teorie socială clasică" nu se fundamenta pe observarea sistematică a realităţii sociale concrete, ci avea un caracter speculativ si deci neştiintific. În consecintă, sustin empiristii trebuie construită o nouă teorie, care să fie în primul rînd ştiinţifică, iar pentru aceasta este nevoie de analiza concretă a evenimentelor şi comportamentelor sociale. Totodată, analiza concretă trebuie să dispună de metode şi tehnici adecvate, care să ghideze cercetătorul în raportarea la universurile observabile. Din moment ce nu există o teorie de referinţă ci ea trebuie construită, menirea cercetătorului social constă în formularea de ipoteze care, prin verificare, pot deveni generalizări empirice. Acumularea progresivă de generalizări empirice va conduce treptat la elaborarea teoriei ştiinţifice. Practica metodologică empiristă porneşte de la un model al ştiinţei, elimină consideraţiile generale de tipul propoziţiilor specifice filosofiei sociale clasice, se ancorează în prezentul social, pe care-l consideră dintr-o perspectivă anistorică, fragmentează realitatea până acolo încât segmentul investigat să încapă în referinţa unei ipoteze singulare şi fabrică date şi informaţii empirice cât mai detaliate. Numai că empirismul a pornit de la o premisă a angajării pe un nou drum al cercetării sociale, abandonându-se însă în impasul propriei premise. Dacă vom considera două niveluri ale cunoaşterii, cel teoretic şi cel observaţional, empirismul şi ştiinţa vor apărea ca radical diferite în demersurile lor de cunoaştere (fig. 2.1).

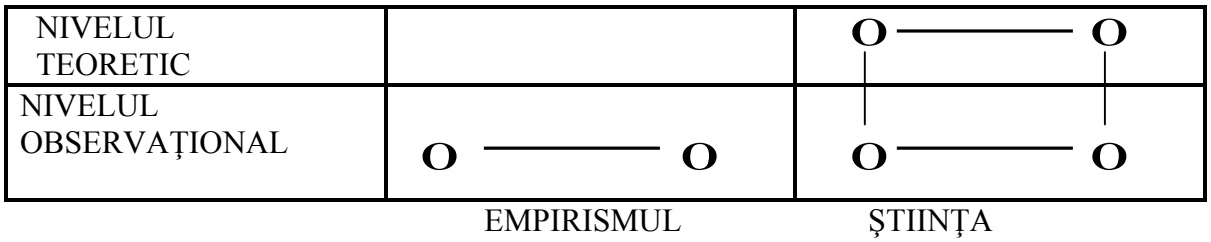

Fig. 2.1 Diferenţa între forma logică a cunoaşterii în empirism şi ştiinţă

Empirismul se limitează la stabilirea de conexiuni între entităţi observabile. Ştiinţa include relaţiile dintre entităţile observabile într-un circuit informaţional mult mai complex, în care relaţiile dintre entităţile teoretice şi dintre acestea şi observabilele empirice care le corespund au o importanţă fundamentală. Pentru empirism este caracteristică confuzia dintre obiectul real şi obiectul cunoaşterii. În ştiinţă, cercetătorul se raportează la obiectul real din perspectiva teoriei sale de referinţă, considerându-l astfel ca obiect al cunoaşterii. Neavând sau refuzând o teorie de referinţă, empiristul se raportează direct la obiectul real, pe care nu ajunge nici măcar să-l aproximeze empiric. El speră să "citească" nemijlocit în "vizibilul" social fenomenele, relaţiile sau faptele sociale ca "date" concrete, existente prin ele însele. Neavând o concepţie despre obiect, identifică obiectul cunoaşterii sale cu obiectul real existent şi, în consecinţă, niciodată nu ajunge la cunoaşterea propriu-zisă a obiectului, ci la perpetuarea propriilor premise empiriste. Cunoaşterii obiectului i se substituie metoda (empiristă) de cunoaştere, iar în cercetare se testează nu cunoaşterea, ci metoda de cunoaştere. În acest sens se poate vorbi de veritabila "inhibiţie metodologică" generată de *ideologia epistemologică* a empirismului. În ştiinţă metoda este o cale de apropriere cognitivă a obiectului cunoaşterii, pe când în empirism obiectul cercetării se confundă cu metoda sa de cercetare în măsura în care empiristul se interesează în primul rând de calea de investigare şi nu de obiectul problematizat teoretic. Deşi a pornit de la un model al "ştiinţei", empirismul sociologic a eşuat astfel într-o pseudoştiinţă[20].

Prin consideraţiile de mai sus am anticipat o altă sursă, mai îndepărtată, a empirismului sociologic, reprezentată de şcoala filosofică britanică a empirismului clasic (J. Locke, G. Berkeley, D. Hume) sau de cea iniţiată mai recent de B. Russell în forma empirismului (sau pozitivismului) logic. Filozoful empirist care a exercitat însă o influenţă mai directă asupra cercetării sociologice a fost J.S. Mill, prin sistemul său de logică inductivistă[21]. Urmând distincţia operată de Kant între propoziţiile sintetice şi cele analitice, Mill acceptă numai enunţurile sintetice ca "propoziţii reale", întrucât se bazează pe fapte. În consecinţă, preocupările sale se concentrează asupra modalităţilor de construire a raţionamentului inductiv înţeles ca "generalizare pe baza experienţei", adică inducţia "este acea operaţie a minţii prin care inferăm că ceea ce ştim a fi adevărat despre un caz sau cazuri particulare va fi adevărat despre toate cazurile care se aseamănă cu primele în anumite privinţe detectabile"[22]. Mill a elaborat astfel o metodă empirică sistematică pentru detectarea şi formularea generalizărilor empirice de tip logic. Acestea pot fi de două tipuri: cele caracterizate prin relaţia de simultaneitate şi cele caracterizate prin relaţia de succesiune. De exemplu ,cauzalitatea se manifestă prin relaţii de succesiune în care cauza rezultă din suma condiţiilor în funcţie de care se produce un eveniment-efect. Ele pot fi cercetate prin metoda experimentală. Aceasta se supune faţă de ceea ce Mill numit *canons of proof* sau metodele inducţiei: metoda acordului, metoda diferenţei, metoda reziduurilor, metoda variaţiei concomitente etc. Metodele lui Mill ar fi fost totuşi insuficiente prin ele însele pentru un empirism sistematic elaborat. Ulterior

s-a dezvoltat statistica, prin cercetările lui Fr. Galton, K. Pearson şi R.A. Fisher, aceasta constituind o altă sursă de fundamentare a empirismului sociologic. Pentru Pearson legile ştiinţifice sunt generalizări, "expresii concentrate ale relaţiilor şi succesiunilor"[23], astfel că progresul ştiinţei este identificat cu descoperirea generalizărilor înlănţuite. În concepţia sa, dominarea clasică a experienţei *de către* concepte trebuie înlocuită cu dominaţia experienţei *asupra* conceptelor, astfel ca orice relaţie stabilită ştiinţific să fie cea dintre lucruri nu dintre concepte. În consecinţă, generalizările ştiinţifice sunt considerate a fi de tip probabilist, iar relaţiile dintre lucruri ca reprezentate prin numere, în forma coeficienţilor de corelaţii sau contingenţă. "Problema fundamentală a ştiinţei este de a descoperi cum este corelată sau contingentă variaţia dintr-o clasă cu variaţia dintr-o altă clasă"[24]. Coeficientul de corelaţie se referă la: probabilitatea statistică (cu un anumit grad de semnificaţie) a relaţiei dintre două clase de lucruri sau evenimente. Cunoscând corelaţia statistică, ajungem să inferăm asupra relaţiilor dintre evenimente, iar pe baza experienţei trecute putem elabora predicţii asupra evoluţiei viitoare a acestora şi asupra conduitei noastre în raport cu ele. Ulterior, Fisher a dezvoltat metode de asociere statistică bazate pe practicile de măsurare şi experimentare, considerând că tehnicile statistice şi proiectul de experimentare sunt părţi componente ale aceluiaşi sistem de investigare[25]. Metoda sa de asociere empirică rezidă într-un proces de inferenţă asupra valorilor de adevăr sau semnificaţie ale ipotezelor pe baza observaţiilor atent planificate în forma experimentelor. Prin "planificarea atentă a experienţei" se poate ajunge la elaborarea de inferenţe generale pe baza cunoaşterii evenimentelor particulare. Rigoarea ştiinţifică implicată în astfel de inferenţe este rezultatul unei calculări riguroase a gradului de incertitudine specific fiecărui coeficient de asociere statistică.

K. Pearson a dezvoltat, între altele, tehnica statistică a calculării coeficientului de corelaţie, R.A. Fisher a propus asocierea tehnicilor statistice cu proiectarea modelelor experimentale, iar ulterior s-a ajuns la proliferarea statisticilor sociale şi a aplicabilităţii lor sociologice. Desigur că, prin ele însele, tehnicile statistice corelaţionale sau de altă natură pot fi utilizate instrumental în cercetarea socială, psihologică, economică etc., fără ca prin aceasta să se considere că se realizează presupoziţiile practicii metodologice empiriste. Numai că, dacă avem în vedere modul în care Pearson sau Fisher le-a considerat din punctul de vedere al contribuţiei lor la dezvoltarea ştiinţei, putem înţelege cu uşurinţă multiplele posibilităţi pe care le-au oferit extensiunii empirismului. Pearson însuşi pretinde că, prin concepţia sa privind înlocuirea în ştiinţă a cauzalităţii cu contingenta şi corelaţia generează o nouă epocă a cercetării[26]. De aceea îndemna fizicienii să părăsească lumea conceptelor şi să se întoarcă la cea a realităţii, urmând procedeele sale tehnico-statistice Analiştii sociali le-au preluat rapid, considerând că prin ele într-adevăr vor ajunge să producă autentica ştiinţă socială.

Empirismul s-a dezvoltat pe baza surselor menţionate având drept model ştiinţele naturii, considerate ca ştiinţe empirice mature, dar mai ales prin aplicarea tehnicilor statistice. Ideologia filosofică empiristă (de genul celei propuse de Mill) putea duce la un mod de abordare sociologică, dar avea prea puţine şanse de a genera o practică empiristă de cercetare aşa de extinsă,dacă nu s-ar fi sprijinit pe tehnicile statistice puse la dispoziţie de Pearson sau Fisher. Dealtfel, numai efectele cumulate ale celor trei surse pot explica afirmarea practicii metodologice empiriste, în timp ce extinderea sa în spaţiu şi timp trebuie pusă în legătură cu aparenta şi poate uneori reala utilitate socială a rezultatelor proiectelor empiriste de cercetare. Dintre cele trei surse acordăm un credit mai mare dezvoltării şi aplicării tehnicilor statistice,întrucât acestea au condus la o standardizare şi o extremă uniformizare în elaborarea cercetărilor sociologice, facilitând astfel recunoaşterea unui proiect empirist de cercetare. Orice nou proiect consta în alcătuirea instrumentului de colectare a datelor (de regulă, chestionar), definirea eşantionului (nu prea mare: datorită limitelor materiale şi de

timp), culegerea datelor şi prelucrarea lor statistică. Rezultatele statistice erau confruntate cu câteva enunţuri ipotetice care, de regulă, trebuiau să fie confirmate. Un studiu făcut după procedeele empiriste avea aceeaşi structură standard: analiza rezultatelor celorlalte cercetări (de acelaşi tip), formularea ipotezelor şi a procedeelor de cercetare, raportarea datelor (accentuându-se semnificaţiile testărilor empirice) şi eventuala prezentare a unor implicaţii practice. În unele lucrări metodologice chiar se prezintă, etapizat, componentele unui proiect de cercetare. Îndemnului la folosirea imaginaţiei cercetătoare i se substituie astfel cerinţa de a urma aceste etape, deoarece vor conduce Ia studii "publicabile". Metodologia devine normativă prin excelenţă, oferind cheia succesului profesional (empirims).

Limitele practicii metodologice empiriste rezultă astfel cu claritate: a) tipizarea proiectelor de cercetare şi inhibare a imaginaţiei creatoare; b) subordonarea problematicii investigate faţă de tehnicile statistice de prelucrare a datelor, care în realitate nu au decât un rol strict instrumental, de auxiliar al cercetării; c) fragmentarea ipotetică exagerată, care .a condus nu numai la segmentarea realităţii investigate, dar şi la greutăţi în cumularea rezultatelor teoretice disparate; d) ignorarea perspectivelor teoretice mai cuprinzătoare. Desigur că limita cea mai importantă a empirismului rezidă în caracterul său ateoretic, care se manifestă într-un dublu sens: pe de o parte, prin ignorarea deliberată a oricărei perspective teoretice, ceea ce a condus la întreruperea tradiţiei sociologice, la ruperea cu teoriile clasice sau chiar la criticarea acestora pentru că nu ar fi surse de formulare a unor ipoteze cu relevanţă empirică; pe de altă parte, considerarea experienţei ca singura sursă de construire a conceptelor teoretice. Empirismul a sperat în elaborarea nivelului descriptiv al ştiinţei sociale prin desfăşurarea extensivă a cercetărilor concrete, considerând că pe această bază va fi posibilă trecerea la construcţii teoretice autentice. Prin cercetările empiriste s-au acumulat într-adevăr date descriptive şi s-au dezvoltat metode şi tehnici de investigare socială. Modelul de ştiinţă empirică matură nu a fost însă ştiinţa reală a naturii, ci una pe care empirismul şi-a construit-o ad-hoc, în această construcţie, probabil că ar fi fost posibilă elaborarea teoretică mai cuprinzătoare şi autentic ştiinţifică dacă "obiectele" cercetării sociale ar fi fost analoage cu obiectele cercetării din ştiinţele naturii. între cele două tipuri de "obiecte" există însă deosebiri fundamentale. "Obiectul" sociologic cercetat este identic (din punct de vedere generic) cu cel care întreprinde cercetarea; în însuşi procesul cercetării cei doi interacţionează într-o asemenea măsură încât tocmai aceasta influenţează rezultatele cercetării; activităţile de cercetare empirică implică aceleaşi procese sociale care sunt prezente în situaţiile sociale investigate; metodele de cunoaştere socială sunt dependente de cunoaşterea socială preexistentă, la fel de adevărată fiind şi reciproca. Empirismul nu numai că a identificat obiectul *cunoaşterii* cu obiectul *real,* dar l-a considerat pe acesta ca fiind similar cu obiectele investigate de ştiinţele naturii în numele asigurării obiectivităţii. Ca practică metodologică obiectivă, empirismul a sperat în efectuarea de cercetări care să conducă la explicaţii şi predicţii prin controlul sistematic al variabilelor considerate ca relevante; a urmărit să identifice factori şi cauze, nu motive şi interpretări umane *supuse varietăţii individuale;* pe baza cunoaşterii factorilor invarianţi a căutat să stabilească generalizări empirice. Pretenţiile empirist-pozitiviste n-au fost însă urmate de realizări teoretice remarcabile, Aşa cum se exprimă D.L. Phillips într-o fulminantă critică a acestui gen de investigaţii, "cercetătorii sociologi trebuie să înceapă să ia în considerare ceea ce aduc cu ei în proiectarea, executarea şi analiza investigaţiilor lor. Pur şi simplu nu mai putem continua să ne angajăm în aceleaşi tipuri de investigaţii sterile, neproductive, lipsite de imaginaţie care au caracterizat mult timp cercetarea sociologică. O « ştiinţă » (chiar dacă este o ştiinţă *socială)* care conţine puţine generalizări valide sprijinite de date empirice despre comportamentul şi interacţiunea umană şi care nu reuşeşte să ajungă la înţelegere pentru că evită cu insistenţă observarea directă a comportamentului însuşi îşi onorează prea puţin pretenţia la statut ştiinţific" [27]. Noua abordare pentru care pledează Phillips este evident opusă pozitivismului sau practicii empiriste de cercetare, încadrându-se în practica metodologică interpretativă. Formele

practicii metodologice obiective la care ne-am referit până în prezent au impulsionat prea puţin dezvoltarea teoretică a sociologiei. Ele au propus un model teoretic care le este exterior, cel al ştiinţelor naturii, si au urmărit adesea să-l practice, ignorând istoria teoretică pe care se bazează. De aceea empirismul a ajuns să fie practică metodologică fără istorie sau cu o istorie care nu-i a sa, întrucât îşi reproduce propriile premise, este fragmentat, iar rezultatele cercetărilor pe care le generează sunt necumulative. Mare parte din progresele recente ale ştiinţelor sociale se explică printr-o schimbare metodologică de paradigmă, respectiv prin aplicarea unor metode care permit analizele globale şi relaţionale, sistemice si structurale. Avem în vedere structuralismul, analiza sistemică şi analiza funcţională. Deşi practica metodologică specifică acestora păstrează caracteristicile analizei obiective, modul de aplicare este diferit în măsura în care urmăreşte să se asocieze cu o perspectivă teoretică inedită şi cu o tehnică de cercetare corespunzătoare. Acesasta nu înseamnă că în teoriile sociologice considerate clasice (Marx, Durkheim, Weber, Pareto etc.) nu ar fi fost avută în vedere perspectiva global-integratoare de explicare a fenomenelor sociale. Am spune că, din contră, una din caracteristicile acestor teorii tocmai în aceasta a constat. Numai că, dacă avem în vedere dimensiunea tehnicometodică a metodologiei, orientările din planul practicii efective de cercetare socială au fost mai degrabă atomiste, fragmentate şi diversificate într-o asemenea măsură încât ipotezele formulate şi verificate eludau consecinţele sistemice şi structurale ale socialului. Practicile metodologice structuraliste şi sistemice propun tehnici adecvate de analiză a unor astfel de consecinţe, şi în aceasta rezidă noutatea lor.

Analiza structurală

O primă formă, mai nuanţată, a practicii metodologice "obiective", care a urmărit să conducă la analize sociologice bine întemeiate, substanţiale si, indiscutabil, uneori a reuşit, este reprezentată de *analiza structurală.* Intenţia analitică a structuralism ului în domeniul sociologiei este de a depăşi atât teoretizarea nefundată pe date concrete a filosofiilor sociale de tip speculativ, cât şi diversitatea de date şi ipoteze necorelate, specifică demersurilor empiriste mai recente. Structuralismul vrea să ofere posibilităţi de construcţie teoretică şi, în acelaşi timp, de analiză empirică, după modelul ştiinţelor exacte, pentru ca într-adevăr sociologia să ajungă la statutul ştiinţific râvnit. Structuralismul demonstrează virtuţile teoretice ale unui concept fundamental al sociologiei moderne - cel de structură - şi foloseşte un mod de abordare care, chiar dacă nu-i deosebit de original[28], se dovedeşte productiv din punct de vedere teoretic şi metodologic.

Analiza structurală n-a fost preconizată în sociologie, ci în lingvistică prin F. de Saussure şi continuată, între alţii, de Trubetzkoy şi Harris în fonologie sau de Hjelmslev şi Chomsky în gramatică[29]. Ulterior a fost preluată în antropologie, mai ales prin C. Levi-Strauss, care a aplicat în analizele etnologice sau antropologice, ca şi în cele sociologice (de sociologie a comunităţilor primitive) aceeaşi metodă sau acelaşi mod de abordare prin care s-a asigurat progresul ştiinţific al lingvisticii. întrebarea pe care şi-o pune Levi-Strauss este următoarea; "poate oare sociologul, folosind o metodă analoagă *în ceea ce priveşte forma* (dacă nu şi conţinutul) aceleia introdusă în fonologie, să determine ca ştiinţa sa să realizeze un progres analog aceluia care a avut loc în ştiinţele lingvistice?" [30]. Iar răspunsul său se orientează către acceptarea unor analogii ale analizelor specializate disciplinar şi axate pe aplicarea aceleiaşi "metode structurale", întrucât, în felul acesta, "la nivel « microsociologic» va exista speranţa de a discerne legile de structură cele mai generale, aşa cum lingvistul le

descoperă pe ale sale la nivelul infrafonemic sau fizicianul la nivelul inframolecular, adică la nivelul atomului”[31].

Pentru a înţelege specificul structuralismului ca practică metodologică “obiectivă” trebuie, mai întâi, să precizăm sensul noţiunii de structură şi pe cel al metodei structurale[32]. Un astfel de demers pare, la prima vedere, foarte simplu. Termenul de structură se referă la modul de stabilire a relaţiilor dintre elementele integrate într-o “totalitate ireductibilă la suma părţilor”. O definiţie de acest tip este oferită de Jean Piaget: “există structură (sub aspectul său cel mai general) când elementele sunt reunite într-o totalitate care prezintă anumite proprietăţi în calitatea sa de totalitate şi când proprietăţile elementelor depind, în întregime sau parţial, de aceste caracteristici ale totalităţii”[33]. În altă parte, acelaşi autor consideră că “la o primă aproximare o structură este un sistem de transformări care, în calitatea sa de sistem, comportă existenţa unor legi (în opoziţie cu proprietăţile elementelor acestui sistem) şi care se conservă sau se dezvoltă prin chiar jocul transformărilor sale, fără ca acestea să ducă Ia depăşirea graniţelor sistemului respectiv sau să apeleze la elemente exterioare. Într-un cuvânt, o structură cuprinde trei însuşiri: de totalitate, de transformări şi de autoreglaj”[34].

Astfel de definiţii surprind, desigur, câteva din caracteristicile de bază ale noţiunii de structură. Numai că ele sunt departe de a acoperi diversitatea modurilor de folosire practică a aceleiaşi noţiuni în contexte analitice diferite. în această privinţă, Levi-Strauss are o poziţie deosebită, considerând că “din punct de vedere structuralist '“ noţiunea de structură nu ţine de o definiţie inductivă, bazată pe compararea şi pe abstragerea elementelor comune tuturor accepţiilor termenului, aşa cum este el întrebuinţat în mod obişnuit”[35]. Neputându-se oferi o definiţie inductivă a noţiunii de structură, de tipul gen proxim-diferenţă specifică, calea cea mai adecvată de înţelegere a structuralismului rezidă în concentrarea atenţiei asupra demersului propriu-zis de analiză structurală, urmărind să detectăm câteva particularităţi distincte, care-i conferă specificitate în comparaţie cu alte moduri de abordare. Specificul structuralismului nu rezultă atât din modul de înţelegere a noţiunii de structură şi din aplicarea acesteia în diferite contexte empirice, cât din însăşi analiza structurală aplicată; mai ales că structura nu se referă la o realitate concretă dată, vizibilă, direct accesibilă, ci la un model (eventual formalizat) al acelei realităţi care-i supusă investigării.

Structura este coextensivă analizei structurale. Sensul său derivă din context, nu îl precede, şi poate de aceea s-a ajuns la o diversificare a sensurilor aceleiaşi noţiuni.

Să urmarim acum caracteristicile metodologice ale analizei structurale.

1) Prin analiza structurală se marchează trecerea de la studiile comparative şi istoriste la studiile analitice. Studiile comparative se concentrează asupra detectării condiţiilor comune de apariţie a unor fenomene similare, asupra descrierii similarităţilor şi diferenţelor dintre ele, apelând adesea la factori explicativi exteriori fenomenelor investigate. Studiile istorice sunt individualizate şi seriate în funcţie de timpul devenirii sau de evoluţia presupusă sau constatată a evenimentelor. Adeseori evenimentele prezente sunt invocate pentru selectarea şi justificarea evoluţiei evenimentelor trecute. Atât unele, cât si celelalte oferă serii individualizate de date mai mult sau mai puţin integrate, fără să identifice *constituţia internă* a evenimentelor sau a nivelurilor generative profunde. Analiza structurală se concentrează asupra fenomenelor considerate global, adică prin natura lor *esenţială* de totalităţi ireductibile la elementele componente. Totalităţile sau sistemele sunt analizate din interior, adică structural, pentru a pune în evidenţă constituţia lor internă relevată prin relaţiile dintre elemente. Analiza structurală este o analiză *sistematică* tocmai pentru că se referă Ia structura internă a sistemului, la caracteristicile constitutive şi permanente. Variaţiile observate sau observabile sunt interpretate în termenii transformărilor din structură sau, altfel spus, ai autoreglajului intern al structurii. Obiectivul analizei constă în construcţia *unităţii* integrale a *variaţiilor diferenţiale* specifice elementelor corelate.

2) Analiza structurală introduce ordine explicativă într-un univers caracterizat la nivelul său de suprafaţă prin diversitate şi incoerenţă *fenomenală.* Dacă avem în vedere nivelul de suprafaţă al fenomenelor sociale, atunci suntem confruntaţi cu o mare diversitate

de manifestări, cu un evantai de proprietăţi mai mult sau mai puţin coerent. în analiza structurală nu aplicăm termenul de structură nivelului constitutiv al realităţii empirice, ci modelelor teoretice construite despre sau după această realitate. Ca atare, ea se concentrează asupra modelului despre realitate şi nu asupra realităţii însăşi, astfel că descrierea structurală a unui obiect supus, analizei constă în "ansamblul *teoremelor* care rezultă din aplicarea unei axiomatici privind acest obiect, axiomatica şi teoremele constituind o teorie a obiectului considerat ca sistem"[36]. Analiza structurală debutează cu propunerea unei teorii explicative care este menită să introducă ordine în manifestările aparent inexplicabile şi prin care faptele disparate să devină coerente datorită integrării lor structurale sau datorită demonstrării implicaţiilor reciproce dintre elementele obiectului cercetării. Principiul demonstraţiei rezidă în deducerea interdependenţei dintre elementele totalităţii pe baza unei teorii sau a unui set de propoziţii *apriori,* presupuse sau considerate ca acceptabile. Experimentarea cu modelul propus, de exemplu, prin modificarea unui sau unora din elementele sale, permite atât identificarea faptelor generative sau transformatoare, care iau forma "teoremelor" cât şi previzionarea modificărilor posibile din structură. În consecinţă, analiza structurală presupune elaborarea prealabilă a unei construcţii logice adecvate de tipul modelului formalizat.

3) Analiza structurală este formalistă în sensul că separă forma de conţinut şi conferă prioritate formei. Chiar atunci când nu face abstracţie de conţinut, ea se preocupă mai mult de formele conţinutului, decât de conţinutul propriu-zis independent de formă. Astfel, în analiza relaţiilor, structuralismul se referă la *relaţiile* interumane sau interinstituţionale si face abstracţie de elementele care intră în relaţie. Intenţia este aceea de a detecta caracterul constitutiv şi permanent al sistemului de relaţii, adică al *structurii sale relaţionale,* considerând că structura determină viaţa umană sau socială individuală. Persoanele care intră în relaţie ne apar ca trăind în si prin structuri, în aceeaşi măsură în care structurile apar ca 'trăind în şi prin interacţiunile umane individuale. A înţelege viata socială înseamnă a detecta mecanismele şi codurile de funcţionare a structurilor şi caracterul lor determinant în raport cu elementele componente. A înţelege viata individuală înseamnă a o integra în universul de relaţii care îi este specific şi a o explica prin structura generativă. Acestea sunt sensurile diferenţei dintre analiza de suprafaţă, fenomenală, dispersată şi analiza de profunzime, esenţială, generativă, structurală. Modelul teoretic este o reprezentare a structurii, iar cercetătorul social un observator "obiectiv" al faptelor explicate prin model. Demersul de cercetare structurală devine astfel clar: a) formularea teoriei de referinţă în forma modelului ipotetico-deductiv ; b) observarea obiectivă el faptelor subsuma te, explicate şi prezise prin model sau experimentarea cu modelul prin modificarea unora din elementele sale; c) verificarea modelului, adică a modului său de reacţie la modificările introduse sau a felului de explicare-prezicere a faptelor constata te în mod obiectiv. Observarea obiectivă este eliberată de orice preliminarii teoretice. Prin ea faptele sunt integrate în relaţia cu ansamblul circumstanţelor globale ale apariţiei lor. În felul acesta apare corelaţia dintre fapte şi modelul propus, modelul tinzând să fie atotcuprinzător (introduce ordine în diversitatea faptică), iar observaţia procurând materialul faptic al integrării fenomenale în structură.

4) Analiza structurală se concentrează mai ales asupra statornicitului decât asupra devenirii. Evoluţia sau procesul sunt privite ele însele ca având o structură cu o dinamică distinctă relevată de autoreglajul structural. A analiza procesualitatea socială din punct de vedere structuralist înseamnă a studia modul în care se structurează structurile, adică efectele structurante ale structurilor. Prin aceasta însă am distins o variantă de structuralism pe care Piaget o numeşte structuralism genetic pentru că accentuează dinamica diacronică a structurilor. F. de Saussure considera; în cursul său de lingvistică generală, că orice ştiinţă urmăreşte să plaseze evenimentele pe care le studiază de-a lungul a două axe (vezi fig. 2.2): a) axa simultaneităţii (A-B), privind raporturile dintre evenimentele care coexistă în timp; b) axa succesiunii (C-D) pe care sunt plasate

evenimentele de pe prima axă, unul câte unul, din perspectiva schimbării lor.

Fig. 2.2 Axa simultaneităţii (sincroniei) şi axa succesiunii (diacroniei), după F. de Saussure

Prima este axa sincroniei, unde timpul este exclus, evenimentele sunt coexistenţiale, iar analiza construieşte structura statică. A doua este axa diacroniei, unde timpul este cel al structurării, evenimentele sunt privite prin dimensiunile lor evolutive în contextul structurării, destructurării, restructurării etc. Analiza proceselor sau evoluţiei nu constă atât în sesizarea succesiunilor, cât a modului în care structurile se articulează si ierarhizează într-o serie a permanentelor care uneori apar sau alteori dispar. Istoria nu mai rezidă în prezentarea evenimentelor în succesiunea lor, ci în determinarea modurilor de structurare, în derivarea modalităţilor de realizare a totalităţii structurale, adică permanentizate. Odată ce permanenţa s-a constituit istoria a dispărut, adică se opreşte. Structuralismul înlocuieşte subiectul istoric, creator al istoriei, cu propriul său obiect, care-i structura statornicită în permanenţa integrativă a relaţiilor sale. Şi din această perspectivă M. Foucault putea spune că "omul e mort"[37] în ştiinţele sociale.

Marea controversă a structuralismului este aceea a relaţiei dintre structură şi proces. Evitând istoricitatea sau istorismul, analiza structurală este anistorică şi neprocesuală. Omul individual participă la viaţa structurilor şi le dă sens prin intenţionalitatea acţiunilor sale, le face să funcţioneze. Structuralismul nu se preocupă de funcţie[38] sau de individul singular în măsura în care consideră că structura îşi are propriul mod constitutiv şi generativ. În felul acesta, din practică metodologică "obiectivă" devine practică obiectivistă, împărtăşind acelaşi punct de vedere ca şi perspectiva tehnologică sau managerială asupra societăţii.

La nivelul practicii efective de cercetare analiza structurală în sociologie s-a prezentat în mai multe forme. Una dintre acestea a constat în studiul reţelelor sociale din cadrul grupurilor[39] sau al comunităţilor urbane[40], utilizând tehnici matematice (teoria grafurilor sau a jocurilor) şi aşa-numita teorie a echilibrului social. Tot în această categorie pot fi incluse şi cercetările privind mobilitatea ocupaţională din punctul de vedere al relaţiilor dintre persoanele implicate[41]. Interesul nu se concentrează asupra factorilor care determină mobilitatea (în general, relaţia cauză-efect este eliminată din analiza structurală), ci asupra modului în care se stabilesc modele sau structuri de relaţii între persoanele antrenate în mobilitate în aşa fel încât să explice o largă varietate de raporturi sociale. În astfel de cercetări au fost utilizate ca metode de cercetare observaţia (precategorizată) şi ancheta sub formă de chestionar adresată indivizilor integraţi într-o anume reţea de relaţii, iar ca tehnici de prelucrare şi prezentare a datelor diferite instrumente matematice (matrice, grafuri, jocuri). Direcţia de cercetare este strâns corelată cu *teoria* psihosocială a grupurilor mici.

O altă formă de analiză structurală, cu un caracter operaţional mai evident, este desprinsă din practica metodologică empiristă. De regulă, variabilele implicate în cercetare sunt fie dependente (a căror variaţie ne propunem să o explicăm), fie independente (pe care le invocăm pentru a explica variaţia specifică primelor). De exemplu, dacă ne propunem să explicăm absenteismul (variabila dependentă), ca fenomen caracteristic unei organizaţii industriale, atunci presupunem că acesta este influenţat în variabilitatea sa de factori cum ar fi: vechimea în întreprindere a muncitorilor, nivelul de calificare, ruta profesională precedentă etc. (variabile

independente). O cercetare orientată *atomist* va înregistra caracteristicile fiecărei persoane investigate şi va asocia variabilele independente una câte una cu variabila dependentă. Se poate însă întâmpla, şi adeseori aceasta-i realitatea, ca absenteismul să nu fie influenţat de fiecare variabilă independentă luată în parte, ci de un anumit mod de corelare a tuturor acestor variabile într-o rezultantă specifică. Sau se poate întâmpla ca tocmai variaţiile caracteristice factorilor luaţi ca independenţi să confere o anumită *individualitate socială* întreprinderii prin modul lor de combinare la nivel instituţional şi aceasta să influenţeze proporţiile absenteismului. De aici rezultă câteva combinaţii între variabila dependentă *(VD)* şi variabilele independente *(Vi);*

a) corelaţii de tipul unul-câte-unul între prima şi celelalte. în acest caz avem de-a face cu o perspectivă atomistă asupra cercetării:

b) corelaţii între variabila dependentă şi interacţiunea (adică efectele cumulate ale acţiunilor individuale) rezultată din un anumit mod de combinare a efectelor cumula te specifice variabilelor independente. În acest caz se are în vedere nu numai efectul individual al fiecărei variabile independente, ci şi interacţiunea dintre influenţele cumula te ale unora sau altora:

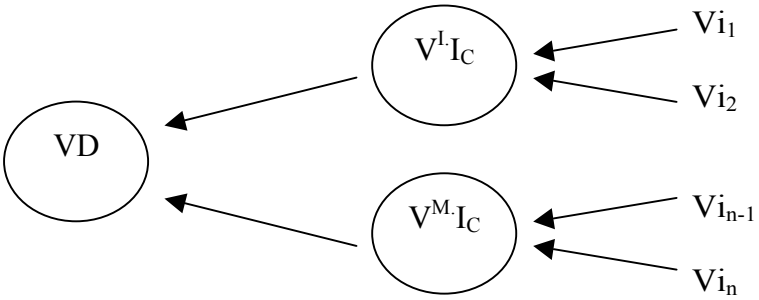

c) variabilele independente individualizează o organizaţie în care sunt integraţi indivizii (de exemplu, în forma climatului organizaţional), iar organizaţia ca întreg (O_T) generează nivelurile şi formele de manifestare ale absenteismului :

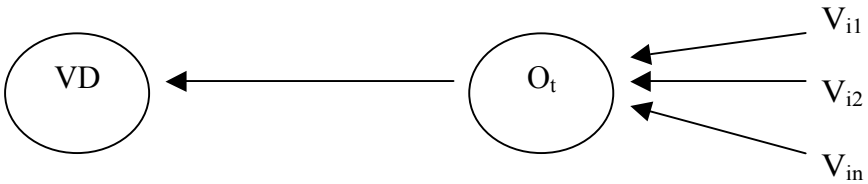

În prima alternativă demersul de cercetare este nu numai atomist dar si abstract, în măsura în care ignoră efectele cumulate, combinate sau integrate ale unui ansamblu de caracteristici specifice mediului social de referinţă. De aceea, în a doua si a treia variantă sunt avute în vedere efectele contextuale: compoziţionale, interacţionale sau structurale[42]. Aceste efecte sunt generate de mediul social considerat în totalitatea sa si interferează cu caracteristicile individuale pentru a forma: un sistem de determinanţi ai comportamentului individual. Studiul se concentrează nu numai asupra efectelor individualizate ale variabilelor independente, ci şi asupra ansamblului social de referinţă, considerat ca o totalitate de elemente interdependente, care în această calitate influenţează comportamentele individuale, performanţele aşteptate sau manifestările mediului social. Prin astfel de demersuri analiza structurală este particularizată şi practicată în mod efectiv, adică se oferă instrumentele tehnice adecvate pentru studierea implicaţiilor reciproce (logice şi empirice) dintre diferitele variabile care caracterizează domeniul social privit în integralitatea sa.

Structuralismul s-a impus ca practică metodologică în sociologie abia recent, mai precis în deceniul al şaptelea, de;i contribuţiile structuraliste sunt mai vechi. Influenţa sa a fost mai puternică în Franţa şi mult mai redusă în alte tări[43]. Marxismul însuşi a fost considerat ca o variantă de analiză structuralistă sau ca o direcţie de "actualizare" a

conceptelor şi implicit a teoriei integrale[44]. Contribuţia principală adusă de perspectiva structuralistă rezidă în accentul pe care-l pune pe analiza detaliată a relaţiilor sociale, considerate ca relaţii interacţionale sau de interdependenţă, şi pe caracterul integrator (de totalităţi) al structurilor. Neajunsul fundamental al oricărei analize structurale rezidă în transformarea (metodologică) a structurii într-o entelehie care se dezvoltă prin ea însăşi în forma unui proces de autorealizare, reducând agenţii istorici creatori la rolul de simpli produşi ai structurii, iar acţiunile lor sociale la manifestări epifenomenale ale legilor structurale. Viaţa socială obiectivată apare astfel ca un proces fără subiect. In numele unei analize obiective a fost eliminată participarea subiectivă a actorului sau agentului social, structuralismul urmărind, cum ar spune Bourdieu, să opună "antropologiei imaginare a subiectivismului" tentaţia de "a obiectiva obiectivarea"[45].

Analiza funcţională

Analize structurale specifice întâlnim şi în cadrul teoriei sociologice formulată de T. Parsons sub forma funcţionalismului structural. Spre deosebire de celelalte moduri de analiză structurală, în cazul funcţionalismului structural trebuie să menţionăm câteva probleme particulare. Mai întâi, analiza structurală este subsumată consideraţiilor sistemice generale. T. Parsons însuşi consideră că a formulat o "teorie a sistemului social" încadrată într-o schemă conceptuală mai cuprinzătoare numită teoria acţiunii[46]. Analiza structurală se referă, deci, într-o primă accepţiune, la independenţa şi interdependenţa sistemică dintre trei subsisteme referenţiale, supraordonate şi corelate ale acţiunii sociale: personalitatea, subsistemul social şi cultura. Într-o altă accepţiune, ea vizează relaţiile dintre componentele fiecărui subsistem. Astfel, se menţionează analiza structurală subordonată analizei integrale a sistemului social, care are în vedere "categorisirea structurii sistemelor sociale, modurile de diferenţiere structurală din cadrul unor astfel de sisteme si limitele de variabilitate dintre sisteme cu referinţă la fiecare categorie structurală"[47]. Din punctul de vedere al acestor două accepţiuni, în funcţionalismul structural se pot distinge diferite niveluri ale analizei structurale, după cum se au în vedere relaţiile de interdependenţă dintre subsistemele sistemului global sau relaţiile dintre componentele categoriale ale aceluiaşi subsistem. Diferenţierea pe niveluri a analizei structurale conduce la formularea unor teorii parţiale, fiecare din ele explicând un aspect particular al sistemului sau un număr restrâns de evenimente sociale. Aceasta însă împietează asupra speranţelor de generalitate şi generalizare specifice oricărei analize structurale. De aceea funcţionalismul structural a putut să se asocieze mai degrabă cu practicile empiriste de cercetare, decât cu cele structuraliste, care îşi propun să introducă ordine în diversitatea manifestărilor fenomenale prin considerarea structurilor şi a relaţiilor interstructurale mai cuprinzătoare. În al doilea rând, funcţionalismul structural se concentrează şi asupra analizei funcţiilor sociale, urmărind să răspundă la întrebarea: "Care ar fi consecinţele diferenţiale pentru sistem, consecinţe specifice uneia sau mai multor rezultate alternative ale unui proces dinamic?"[48]. Dinamica sistemului ar rezulta din analiza consecinţelor funcţionale ale structurilor considerate, iar consecinţele sunt particularizate în termenii menţinerii stabilităţii sau producerii schimbării, integrării sau dezintegrării sistemului. Prin introducerea noţiunii de funcţie, T. Parsons intenţionează să realizeze trecerea de la analiza statică (structurală) la cea dinamică (funcţională). Numai că dinamica analizată este cea a ordinii sau stabilităţii, adică a acelor funcţii care concură la conservarea sistemului, Schimbarea apare ca "deviantă", ca o tulburare a integralităţii sistemului social, sensul său nu-i de transformare, ci de integrare în funcţionarea optimă şi stabilă a aceleiaşi

ordini conservate.

În principiu, T. Parsons consideră că termenul de *funcţie* "nu este corelativ cu cel de *structură,* ci este conceptul de referinţă pentru cadrul de analiză al relaţiilor dintre oricare sistem viu si mediul său. Funcţiile sunt realizate sau cerinţele funcţionale sunt întâmpinate de către o combinaţie de structuri *şi* procese"[49]. Pentru Parsons structura nu este o entitate ontologică, ci pur şi simplu este postulată cu scopul de a prospecta sau investiga ordinea funcţională din realitatea socială. Structura este definită cu scopul de a preciza rosturile funcţionale constituite social. Termenul de structură este corelat cu cel de *proces,* care se referă la "schimbarea stărilor" într-o perioadă de timp semnificativă din punctul de vedere al cercetării. Procesul poate fi analizat prin referire la relaţiile dintre intrările şi ieşirile unui sistem, ca un tip de comunicare între unităţi, sau prin mecanismele care se desfăşoară la nivelul relaţiei însăşi dintre instanţele care interacţionează. Atât structura, cât şi procesul sunt analizate funcţional. Analiza structurală este integral subordonată scopurilor analizei funcţionale. De aceea putem spune că funcţionalismul structural a instituit o direcţie metodologică nouă în forma analizei funcţionale.

Analiza funcţională a fost practicată iniţial în biologie, apoi în antropologie şi de aici a fost transferată în sociologie, unde a suscitat şi cele mai multe controverse[50]. În cadrul sociologiei s-a dezvoltat în legătură cu analiza structurală. şi cu cea sistemică, fără să fi ajuns la identificare metodologică cu ele sau la realizări *metodice* comparabile în privinţa gradului de elaborare. Aşa cum spune R.K. Merton, analiza funcţională s-a dezvoltat ca o "schemă interpretativă" a cărei coerenţă interioară depinde de "alianţa triplă dintre teorie, metodă şi date"[51]. În opinia sa, metoda este cel mai puţin elaborată. din moment ce mulţi dintre practicienii analizei funcţionale si-au consacrat eforturile clarificărilor conceptuale şi formulărilor teoretice. Ca practică metodologică, analiza funcţională se distinge de orientările structurale şi sistemice printr-o caracteristică oarecum unică: este relativ elaborată la nivel teoretic (în calitatea sa de "schemă interpretativă" indică un mod specific de abordare şi teoretizare sociologică[52]), dar în plan tehnico-metodic s-a asociat mai degrabă cu practici empiriste de cercetare. Aici se găseşte originea unui decalaj considerabil între nivelul teoretic al interpretării pe care o oferă şi datele empirice culese în practica de cercetare funcţionalistă modelată de o strategie empiristă. Această situaţie a condus la numeroase dezbateri metodologice despre sociologie, în general, şi despre analiza funcţională, în special, cu scopul de a clarifica raportul dintre teorie, metode şi date într-un proiect metodologie de cercetare socială.

Schema metodologică funcţionalistă a fost precedată de funcţionalismul sociologic de tip matematic *al* lui V. Pareto şi de funcţionalismul organicist al lui H. Spencer. Influenţa cea mai directă a exercitat-o însă analiza funcţionalistă din antropologia socială engleză (Radchffe Brown, Bronislaw Malinowski) şi din antropologia culturală americană (R. Benedict, C. Kluckhohn, R. Linton), care se baza pe analogia dintre viaţa socială şi viaţa organică şi pe considerarea culturii ca un tot organic în care fiecare cutumă, normă, idee etc. îndeplineşte o funcţie bine stabilită.

Analiza funcţională din cadrul funcţionalismului structural a fost treptat elaborată pentru a se ajunge la ceea ce Merton şi apoi Parsons au numit "paradigma analizei funcţionale", menită să fie reprezentată printr-o *"codificare* a acelor concepte şi probleme care au fost impuse atenţiei noastre de analiza critică a cercetării curente şi a teoriei din analiza funcţională"[53]

Analiza funcţională este teleologică. Ea începe prin a postula o stare de fapt, pentru ca apoi să o reconsidera, avînd în vedere condiţiile antecedente de bază. Este, deci, o *teleologie* condiţională, în sensul că dacă se pune problema menţinerii unor structuri sau realizării unor scopuri, atunci trebuie îndeplinite anumite condiţii preliminare. Sistemul social dispune de capacitatea de a se construi pe sine în

conformitate cu o logică specifică. El este format din entităţi sau elemente sociale care îndeplinesc anumite roluri sau funcţii sociale, adică se manifestă prin anumite consecinţe obiective pentru sistemul total.

După Merton, prima cerinţă metodologică a analizei funcţionale este aceea de a stabili elementele investite cu funcţii determinate în sistemul social considerat, adică a acelora care au consecinţe pentru menţinerea sau schimbarea sistemului. Aceste elemente nu trebuie considerate în mod singular, ci într-o formă standardizată sau, cum spune Parsons, ca structuri: roluri sociale corelate, scheme *(patterns)* instituţionale, procese sociale, modele culturale etc. A doua cerinţă metodologică se referă la considerarea structurilor de elemente standardizate prin consecinţele lor obiective pentru sistem şi prin dispoziţiile subiective (motive scopuri, atitudini etc.) ale actorilor. sociali implicaţi în sistem. Dispoziţiile subiective sunt individualizate, se referă la semnificaţiile investite de actorii sociali în acţiunile, interacţiunile sau comportamentele lor. Analiza funcţională nu se limitează la investigarea dispoziţiilor subiective, întrucât finalitatea constituirii faptelor sociale nu este căutată în subiectivitatea actorilor, ci în consecinţele obiective ale elementelor sau fenomenelor sociale. Prin aceasta, analiza funcţională se afirmă ca o orientare metodologică obiectivă, care însă nu ignoră manifestările subiective ale actorilor sociali. Acestea din urmă pot fi considerate prin ele însele sau ca derivate, respectiv, asociate consecinţelor obiective. Pentru Merton, mai ales, o problemă metodologică importantă a analizei funcţionale este operarea "distincţiei conceptuale dintre cazurile în care perspectiva subiectivă avută în vedere coincide cu consecinţă obiectivă si cazurile în care cele două sunt divergente"[54].

Consecinţele obiective observate se pot manifesta: ca *funcţii* sociale, având rostul de a asigura adaptarea unui sistem dat; ca *disfuncţii,* menite să împiedice sau să diminueze adaptarea sistemului; sau pur şi simplu ca *nonfuncţionale,* în măsura în care sunt irelevante pentru sistem. Funcţiile sau disfuncţiile pot fi manifeste sau latente după cum consecinţele obiective sunt sau nu intenţionat vizate sau recunoscute ca atare de actorii sistemului social. Prin aceasta, analiza funcţională conferă un rol activ agenţilor sociali, considerându-i ca implicaţi în funcţionarea sistemului considerat.

Cercetarea sociologică nu se limitează doar la inventarierea elementelor standardizate şi la definirea structurilor unui sistem, ci urmăreşte să deceleze mecanismele prin care se realizează funcţiile sau disfuncţiile, procesualitatea relaţiilor sau interacţiunilor, demersul construcţiei sociale. în timp ce structura este postulată, funcţia este demonstrată, explicată, desfăşurată prin mecanisme sociale procesuale adecvate. Structura este privită ca un ansamblu de elemente interdependente în cadrul căruia se manifestă variaţia elementelor cate pot îndeplini funcţia scontată. Interdependenţa elementelor limitează posibilităţile alternativelor, substituirilor sau echivalenţelor funcţionale. Analizele empirice sunt menite să stabilească atât domeniul de variaţie al elementelor echivalente funcţional, cât şi constrângerile structurale exercitate de contextul sistemului asupra substituirilor funcţionale. Metoda de cercetare cea mai propice pentru realizarea unor asemenea analize este experimentul sau cvasiexperimentarea socială.

Mecanismele explicate funcţional nu sînt psihologice, ci sociale, în măsura în care se au în vedere fenomene sociale de tipul diviziunii muncii, ordonării ierarhice a valorilor. ritualurilor şi ceremoniilor, cerinţelor instituţionale etc. în desfăşurarea sa metodologică, analiza funcţională începe cu *descrierea în termeni structurali* a entităţilor sau elementelor care se anticipează că îndeplinesc anumite cerinţe funcţionale ale sistemului. Aceasta înseamnă că se au în vedere raporturile sau relaţiile reciproce dintre rolurile şi statusurile sociale interconectate, întrucât, după Merton, "descrierea structurală a participanţilor la activitatea analizată procură ipoteze pentru interpretările funcţionale care urmează"[55]. Interpretarea funcţională se realizează teoretic de către analistul social pe baza descrierilor structurale iniţiale în care se au în vedere relaţiile dintre rolurile sociale, raporturile dintre elementele sistemului, semnificaţiile (afective şi cognitive) investite de actorii sociali în

activitatea lor alternativele sau echivalentele modelelor de activitate practica te. Descrierea este fundamentală pentru interpretarea funcţională, întrucât ea oferă indicaţii despre constituirea structurii şi despre semnificaţiile sociale ale activităţii dintr-un grup social. Interpretarea funcţională este teoretică şi explicativă. Datele ordonate descriptiv sunt considerate din perspectiva consecinţelor obiective pentru sistem ca funcţii, disfuncţii sau irelevante funcţional, ca manifeste sau latente, generatoare de echilibru sau de schimbare a ordinii stabilite. De aici rezultă că între descrierea şi explicaţia funcţională se stabilesc raporturi de condiţionare reciprocă. Cercetătorul social propune iniţial un cadru ipotetic de analiză teoretică a unui segment al realităţii sociale. Apoi trece la descrierea amănunţită a structurii elementelor observate, având în vedere elementele şi grupul de elemente (actori) relaţionate, comportamentele obiectiva te şi semnificaţiile investite subiectiv în modelele comportamentale structurale, normele, valorile şi regularităţile comportamentale recunoscute sau nu de participanţii la sistem. Ulterior, datele procura te prin descriere sunt reconsiderata şi interpretate în termenii analizei funcţionale cu scopul de a specifica funcţionalitatea socială a sistemului, consecinţele obiective ale faptelor cercetate pentru ordinea, echilibrul sau cerinţele de schimbare ale sistemului analizat. T. Parsons a elaborat concepţia sa sociologică urmând tradiţia teoriilor sociale integrale, globale. Dezvoltarea cercetărilor empirice, mai ales începând cu deceniul al cincilea, au relevat existenţa unor dificultăţi considerabile, aproape insurmontabile, în corelare a concepţiei teoretice parsonsiene *cu* necesităţile concrete şi imediate ale interpretărilor funcţionale din cadrul cercetării empirice. în această situaţie, R. K. Merton a propus dezvoltarea sociologiei prin „teorii cu nivel mediu de generalitate" care ulterior să fie integrate cu scopul de a elabora teorii mai generale. Scopul propunerii lui Merton era acela de a lichida decalajul dintre teorie şi cercetarea empirică sau dintre metoda de cercetare şi interpretarea teoretică sau conceptuală a datelor empirice. Totuşi, analiza funcţională nu a urmat decât ocazional o astfel de cale a dezvoltării. Din punct de vedere metodologic, îi este caracteristică o contradicţie fundamentală între paradigma teoretică interpretativă pe care o propune şi orientarea predominant empiristă a cercetărilor asociate.

Multe critici au fost formulate şi în privinţa perspectivei teoretice a analizei funcţionale. Cercetătorul funcţionalist tinde să se concentreze cu prioritate asupra staticii sociale, asupra condiţiilor de generare şi construire a echilibrului social. Chiar şi atunci când se au în vedere disfuncţiile sociale, intenţia cercetării nu constă în analiza dinamicii şi schimbării eventuale a sistemului, ci în specificarea surselor de generare a tensiunii în sistem cu scopul de al elimina şi reconstitui echilibrul tulburat. De aceea ideologia asociată analizei funcţionale este una de tip conservator.

În planul interpretării teoretice analiza funcţională se orientează mai ales către valorile, normele, modelele culturale (în sens antropologic). Chiar dacă faptele sociale nu sunt explicate predominant psihologic, ele sunt considerate ca fapte culturale antropologice. De aici derivă şi un relativism funcţional marcant, avându-se în vedere varietatea antropologică a culturilor constituite grupal sau societal. Unele structuri pot fi funcţionale într-un subgrup, grup sau societate şi disfuncţionale în altele; manifeste în unele şi latente in altele. Stările sistemelor analizate se asociază cu o varietate aproape nelimitata a cerinţelor funcţionale de conservare a echilibrului social, ceea ce face ca analiza funcţională să ajungă să fie relativizată în privinţa generalităţii conc1uziilor sale. În evaluarea contribuţiilor metodologice ale analizei funcţionale trebuie să evidenţiem exagerările sale funcţionaliste sau ceea ce Bourricaud numea hiperfuncţionalismul sociologic[56]. În ipostaza sa extremistă, funcţionalismul consideră orice comportament ca integrabil în practica de executare a rolurilor şi de realizare a funcţiilor. În felul acesta este elaborat un model ultrasocializat de individ uman[57], iar societatea este redusă la o schemă simplificată de totalitate nu numai organizată, ci şi organică. În realitate omul dispune permanent de o autonomie socială, oricât de relativa ar fi aceasta; nu doar se conformează la normativitatea socială existentă, ci se află adeseori în situaţii de alegere, decizie, manifestare a independenţei individuale. La rândul său, societatea nu

este în mod integral o totalitate organică, superorganizata funcţional şi omogen, atâta vreme cât în cadrul sau apar tensiuni, contradicţii, stări incerte sau situaţii care îşi aşteaptă instituţionalizarea.

În ipostaza sa de "schemă de interpretare" teoretică, analiza funcţională, când nu este exagerată funcţionalist. oferă posibilitatea unei analize metodologice pertinente. Chiar dacă există dificultăţi în operaţionalizarea enunţurilor funcţionale, calea de analiza pe care o fundamentează a condus la cercetări interesante privind statica echilibrului social. Analiza funcţională s-a asociat într-un fel cu analiza sistemică a socialului. Aşa cum vom vedea, cele două tipuri de analiză nu numai că nu se identifică, dar dispun şi de demersuri destul de diferite, analiza funcţională fiind mai degrabă un caz particular al analizei sistemice formalizate. Accentul în analiza sistemică este pus pe practica metodologică de cercetare, în timp ce în analiza funcţională demersul este mai ales de tip teoretic, explorându-şi doar implicaţiile metodologice.

Analiza sistemică

O altă variantă de practică metodologică "obiectivă", care s-a dezvoltat uneori independent de structuralism, iar alteori împreună, sau odată cu acesta, este *analiza sistemică.* Ca atare, putem menţiona, pe de o parte, analiza structurala independentă, sau analiza sistemică independentă, iar pe de altă parte, analiza structurală a unor relaţii intrasistemice. În a doua variantă, structura ar reprezenta aspectul invariant al sistemului; analiza structurală ar consta în determinarea analitică a relaţiilor dintre subsistemele considerate prin calitatea lor de elemente componente invariante ale structurii sistemului integral sau total. În felul acesta analiza structurală si analiza sistemică sunt complementare. Complementaritatea poate fi pusă în evidenţă prin modul similar in care este înţeles sistemul comparativ cu sensurile structurii. Sistemul constă în mulţimea de elemente componente, in ansamblul relaţiilor dintre aceste elemente structurate multinivelar si ierarhic si în constituirea unei integralităţi specifice, ireductibile la componentele sau chiar la relaţiile individuale dintre ele. Sistemul, ca şi structura, este ireductibil la componentele sale în măsura în care se constituie ca o totalitate de elemente interdependente. Totuşi, dacă ne vom limita numai la aceste sensuri "verbale" (să le zicem) ale sistemului si structurii cele două noţiuni ne apar mai degrabă identice prin conotaţiile lor şi nu doar complementare. Alteori, neclaritatea este detaliată prin faptul că o noţiune este definită prin cealaltă, aşa cum procedează Piaget când spune că "structura este un sistem de transformări"[58], iar Parsons că sistemul social rezidă în organizarea structurală si funcţională. Intenţia noastră este de a remarca atât complementaritatea analizei structurale şi sistemice, cât şi independenţa lor, acolo unde există.

Elementele sistemului se află în diferite relaţii unele cu altele, dispun de o topologie distinctă. Unele elemente ale sistemului se manifestă ele însele ca structuri distincte (de exemplu, structura socială ca element component subsistem al sistemului social global); sau elementele intră in relaţii unele cu altele în cadrul sistemului în aşa fel încât, constituie alte structuri ale sistemului, solicitând decompozabilitatea acestuia în vederea facilitării analizei (de exemplu, structura unui grup social sau a unei organizaţii integrate în sistemul social). În cadrul sistemului apar relaţii între *structuri* (relaţii interstructurale sistemice) sau între *elementele* structurilor (relaţii intrastructurale). Intrările sistemului pot consta în structuri sau în elemente cu o topologie specifică. Acelaşi lucru se poate spune şi despre ieşirile sistemului. Schema redată în fig. 2.3 este menită să ilustreze aceste consideraţii.

Structură(i) şi relaţii intrastructurale, elemente sistemice şi relaţii sistemice precise

Fig. 2.3 Organizarea intrărilor, componentelor şi ieşirilor sistemului

În consecinţă, analiza structurală se poate desfăşura odată cu analiza sistemică, prima subordonîndu-se celei de-a doua; sistemul dispune de o structură, include diferite structuri sau intrările-iesirile sale constau atât din structuri, cât şi din elemente cu o organizare topologică distinctă. Analiza sistemică este globală, în timp ce analiza structurală vizează componente ale sistemelor complexe. De aici nu rezultă în nici un fel că practica metodologică structuralistă si cea sistemică sunt identice. Interferenta sau convergenta unora din demersurile lor nu anulează specificul tehnicilor' care s-au dezvoltat în mod separat. Tehnicile analizei sistemice au o extindere mult mai mare atâta vreme cât se aplică nu numai în domeniul social, lingvistic sau cultural, ci şi (sau mai ales) în cel tehnic sau economic. S-au afirmat astfel atât o "inginerie a sistemelor"[59], cât şi o "teorie a sistemelor generale"[60]. Prima a dezvoltat aplicaţii în domeniul proiectării, organizării, conducerii, planificării, dezvoltării şi evaluării sistemelor tehnice complexe. în acest context s-a urmărit uneori să se afirme necesitatea unei "inginerii sociale" care să constea în utilizarea metodologiei sistemice de analiză pentru dirijarea, conducerea, planificarea sau dezvoltarea sistemelor sociale. Deocamdată însă avem de-a face cu o propunere de proiect a cărui realizare ar fi indiscutabil conexă cu o metodologie obiectivă de cercetare socială.

Teoria sistemelor generale s-a dezvoltat în mod rapid în legătură cu cibernetica, teoria informaţiei şi a comunicaţiei, progresele recente ale matematicii (teoria grafurilor, a matricelor, a jocurilor, reţelelor etc.), teoria deciziei, cercetarea operaţională şi utilizarea pe scară largă a calculatoarelor.

Premisele unei astfel de teorii au fost formula te mai întâi de L. von Bertalanffv, care a demonstrat, între altele, că "există modele, principii şi legi care se aplică sistemelor generalizate sau subclaselor acestora indiferent de tipul lor particular, de natura elementelor componente şi de « forţele» sau relaţiile dintre ele. Noi postulăm o nouă disciplină, numită *teoria sistemului general.* Teoria sistemului general este un domeniu logico-matematic a cărui sarcină constă în formularea şi derivarea acelor principii generale care sunt aplicabile «sistemelor » în general"[61]. O astfel de teorie a fost dezvoltată din diferite perspective[62], neexistând încă o teorie generală *unitară* a sistemelor, ci mai degrabă abordări diferenţiate ale sistemelor generale care pornesc de la aceleaşi premise. S-au formulat idei, s-au elaborat modele formalizate, dar încă nu s-a conturat o metodologie integrală şi unitară a abordării sistemice. Pledoaria pentru matematizarea teoriei sistemice s-a asociat uneori cu ideea dezvoltării unei matematici specifice, care să nu se reducă la simpla aplicare a unei ramuri a teoriei matematice, oricare ar fi aceasta. Detalierea metodologiei de analiză sistemică nu ar duce -doar la specificarea intrărilor si ieşirilor sau la stabilirea -cuplurilor de corespondenţe dintre acestea, ci şi la dezvoltarea unor tehnici din interiorul teoriei sistemelor generale - care să conducă la elaborări teoretice originale şi la aplicaţii practice sau la implementări sistemice adecvate, adică optime şi eficiente[63].

Prin afirmaţia că nu s-a ajuns la o metodologie sistemică unitară şi elaborată în detaliu nu vrem însă să diminuăm originalitatea noii perspective. Aceasta "în primul rând pentru că noul adus de teoria generală a sistemelor îl reprezintă nu construcţia matematică (aceasta constituie un auxiliar), ci construcţia unor scheme conceptuale, implicând o nouă «idee directoare» (noţiunea de sistem) şi o nouă perspectivă metodologică. în al doilea rând, pentru că prin teoria generală a sistemelor «explicaţia de principiu» nu este speculativă şi declarativă, ci dobândeşte statutul şi structura unei teorii ştiinţifice"[64].

Teoria sistemelor generale îşi afirmă noutatea ştiinţifică, menită a fi revoluţionară, prin înlocuirea vechilor paradigme si prin facilitarea comunicării între ştiinţele tradiţional clasificate în fizice, biologice şi sociale, dacă avem în vedere şi principiile sale epistemologice novatoare. În acest sens, ideea de bază este aceea a eliminării sau înlocuirii tradiţiei ştiinţifice clasice, newtoniene, atomiste, care considera obiectul investigaţiei ca o colecţie de părţi izola te şi încerca să derive proprietăţile obiectului integral din proprietăţile părţilor sale fără a analiza interacţiunile dintre părţi.

În domeniul biologiei, L. von Bertalanffy pledează încă in anii '20 pentru o "teorie sistemică a organismului" sau pentru o "biologie organismică" menită să cerceteze "coordonarea părţilor şi proceselor"[65]. În domeniul fizicii, W. Weaver considera că ştiinţa clasică s-a preocupat de cauzalitatea lineară sau de relaţii dintre două variabile, oferind descrierile statistice ale "complexităţii neorganizate", în timp ce ştiinţa modernă pune problema studierii "complexităţii organizate", adică a interrelaţiilor dintre componentele multiple (fără a fi infinite) ale totalităţii[66]. În locul abordărilor atomiste clasice, perspectiva sistemică susţine necesitatea studierii totalităţilor care dispun de o integralitate ce conferă noi proprietăţi componentelor. Mai mult, noua paradigmă susţine transcenderea graniţelor dintre disciplinele tradiţionale prin studiul *sistemelor generale.* Aceasta a însemnat, mai întâi, identificarea similarităţilor dintre sistemele individuale, pentru ca apoi să se ajungă la formularea de analogii pentru partiţionarea şi clasificarea sistemelor individuale în clasele de echivalenţă ale sistemelor generale. În consecinţă, rezultatele obţinute din investigarea anumitor proprietăţi ale unui sistem reprezentativ pentru o clasă de echivalenţă pot fi transferate dintr-o disciplină în alta sau încorporate într-o teorie a sistemelor generale [67]. Pentru aceasta a fost necesar să se dezvolte modele matematice ale sistemelor generale pe baza principiilor izomorfismului matematic. În acest caz, elaborarea modelului matematic al unui sistem permite stabilirea raporturilor izomorfice dintre sistemele ce pot fi incluse în aceeaşi clasă de echivalenţă. Altfel spus, două sisteme concrete ajung să fie izomorfice unul cu altul din punct de vedere conceptual dacă ambele pot fi reprezentate prin acelaşi model matematic. Conceptul de sistem general este elaborat în sensul său propriu atunci când modelul este generalizat în forma unui model homomorfic pentru a include orice relaţii, fie că sunt, fie că nu sunt exprimate prin ecuaţii. Prin modelul homomorfic clasificăm fără a partiţiona, sistemele, în timp ce prin modelul izomorfic partiţionăm sistemele şi le analizăm în detaliu. Primul este fundamental pentru elaborarea teoriei sistemelor generale, al doilea creează premisele construirii unui model homomorfic.

Extinderea şi aprofundarea cercetărilor din domeniul teoriei sistemelor generale, gradul de precizie conceptuală şi analitică pe care încă de la început îl promitea o astfel de teorie, posibilităţile de aplicare prin analogie a modelelor-conceptuale şi matematice din ştiinţele mai dezvoltate (cele tehnice şi biologice în special) în modelarea fenomenelor şi proceselor sociale sunt câteva din premisele care au stat la baza dezvoltării analizei sistemice în sociologie. De asemenea, nu poate fi ignorată nici noua perspectivă epistemologică deschisă de pledoaria pentru depăşirea analizelor atomiste şi fragmentate de tip empirist inspirate de o tradiţie ştiinţifică clasică. Aşa se explică apariţia unor lucrări care susţin fundamentarea teoretică a sociologiei de către teoria sistemelor generale, folosirea tehnicilor sau metodelor sistemice pentru

studierea[68] sistemelor sociale sau comportamentale. Este remarcabilă în acest sens poziţia lui V. Buckley[69], care consideră că sociologia empiristă se află într-o "stare critică" datorită metodologiei de care face uz şi datorită raportării sale la ştiinţele mai avansate pe care le urmează însă din punctul de vedere al modului lor tradiţional de constituire şi nu din cel specific paradigmei sistemice recent afirmate. După Buckley, ar fi nevoie să se dezvolte o sociologie încadrată în modul de abordare specific teoriei sistemelor generale şi fundamentarea metodologiei acesteia de o nouă epistemologie a proceselor de cunoaştere desfăşurate sau practicate de "actorii sociali" la nivelul "construcţiei sociale a realităţii" cotidiene, a situaţiilor sociale microstructurale[70]. Strategia de abordare proclamată de Buckley este însă departe de a avea caracterul novator afirmat şi aşteptat atâta vreme cât conceptul de "sistem social" are o istorie teoretică mult mai veche în sociologie. Încă în tradiţia teoriilor sociologice aşa-zis clasice din secolul trecut sau din prima jumătate a secolului nostru analizele sociale se desfăşurau din perspectiva implicării sau raportării la sistemul social general. Teoria materialist-dialectică şi istorică a lui K. Marx a oferit un model integral al societăţii prin care poate fi înţeleasă atât dialectica dezvoltării sau transformării sale istorice, cât si mecanismele interioare de constituire şi funcţionare. Deşi de pe alte poziţii, explicaţiile sociologice propuse de Weber sau Durkheim pot fi şi ele considerate ca sistemice atâta vreme cât raportează permanent analizele microsociale la societatea privită în totalitatea ei ireductibilă, la componente sau la relaţiile dintre acestea. Numai că în această privinţă este necesară realizarea unei distincţii între abordarea sistemică implicită şi dezvoltarea explicită a sistemismului în sociologie. Într-adevăr, marile teorii sociologice menţionate mai sus pot fi considerate ca implicit "sistemice" prin demersul lor cognitiv specific de stabilire a relaţiilor între mecanismele de constituire si funcţionare ale diferitelor componente microsociale şi societatea ca întreg sau ca totalitate care conferă o anumită specificitate primelor. Remarca dobândeste consistentă dacă avem în vedere că Marx compară modurile de producţie sclavagist, feudal sau capitalist atât din perspectiva funcţionării lor globale, cât şi din cea a componentelor lor şi a relaţiilor care se stabilesc între ele în cadrul unui mod de producţie istoriceşte determinat; sau faptul că Durkheim compară *solidaritatea mecanică* şi cea *organică* în dinamica devenirii istorice pentru a releva caracteristici ale diferitelor componente microsociale. Este greu însă de admis că ei au dezvoltat o metodologie sistemică propriu-zisă de analiză sociologică. Cei care au procedat la o teoretizare explicită a sistemului social ca atare sunt V. Pareto şi T. Parsons. V. Pareto este considerat[71] ca primul sociolog care a formulat în mod explicit conceptul de "sistem social" şi l-a dezvoltat în teoria sa despre societate. Pentru a caracteriza "forma generală a societăţii" Pareto porneşte de la premisa că aceasta este "determinată de toate elementele care acţionează asupra sa şi ca urmare ea reacţionează. asupra elementelor". în marea lor majoritate elementele sunt reciproc dependente între ele şi faţă de societatea a cărei formă o determină, constituind astfel "sistemul social". Forma şi caracterul sistemului social se schimbă continuu şi de aceea este necesar să se precizeze atât starea sa la un moment dat, cât şi transformările succesive prin care trece în diferite momente de timp, conservând în esenţă starea de echilibru atâta vreme cât "starea reală, statică sau dinamică a sistemului este determinată de condiţiile sale". Pentru a cunoaşte anumite proprietăţi ale sistemului social şi variaţiile specifice elementelor componente ale acestuia este necesar să se cunoască toate aceste elemente prin proprietăţile lor cantitative, ceea ce va conduce la formularea ecuaţiilor de echilibru ale sistemului social. Chiar dacă nu se va ajunge la formularea şi rezolvarea tuturor ecuaţiilor, cel puţin unele din ele ne vor oferi o înţelegere a unor probleme particulare din cadrul sistemului social[72]. V. Pareto formulează astfel *in nuce* câteva din premisele principale ale oricărei metodologii de analiză sistemică a socialului: a) considerarea relaţiilor de interdependenţă dintre elementele componente ale sistemului

social; b) identificarea şi caracterizarea stărilor de echilibru ale sistemului: c) folosirea unui limbaj sau a unei abordări matematice pentru caracterizarea acestor stări.

La începutul deceniului al şaselea (1951) T. Parsons publică lucrarea sa fundamentală - *Sistemul social* - în care, încă din prima pagină, afirmă că este o "încercare de a continua intenţia lui Pareto, utilizând o abordare nouă, nivelul structural-funcţional de analiză, care este destul de diferită de cea a lui Pareto, şi beneficiind, desigur, de avantajul progreselor reale considerabile ale cunoaşterii noastre, care au fost acumulate de generaţia ce i-a urmat lui Pareto"[73], Parsons şi-a propus să elaboreze teoretic "sistemul total al acţiunii", pe care-l consideră format din mai multe sisteme. Dintre acestea se prezintă în detaliu sistemul social, cel cultural şi cel referitor la personalitate. Parsons lasă de-o parte intenţia lui Pareto de a formaliza matematic teoria sociologică sistemică şi se orientează către analiza ordmu sociale si a stărilor de echilibru ale sistemelor considerate. Metodologia de analiză este însă mai puţin de tip sistemic. Aşa cum deja am menţionat, şi cum Parsons însuşi specifică, analiza sa este de tip structuralist şi funcţionalist (urmând tradiţia antropologiei funcţionaliste inaugura te de B. Malinowski) si se desfăşoară pe temeiul postulării componentelor şi relaţiilor din cadrul sistemului global al acţiunii sociale. Adică, într-un cadru sistemic general, Parsons aplică o variantă de analiză structurală. în consecinţă, chiar dacă Pareto si Parsons au procedat la o teoretizare explicită a sistemului social, ei au dezvoltat doar premise ale analizei sistemice propriu-zise. Metodologia analizei sistemice aplicată sau care s-a încercat să fie aplicată în sociologie în cursul deceniilor al şaptelea si al optulea este derivată mai ales din teoria sistemelor generale, dispunând de limbaje particulare (în mare parte formalizate), tehnici de analiză operaţională a izomorfismelor sistemice, strategii aplicative în forma unei "inginerii sociale" *sui-generis.*

Pentru înţelegerea specificului aplicativ al analizei sistemice în sociologie este necesar să pornim de la definiţia sistemului, aşa cum aceasta se configurează în teoria sistemelor generale. În principiu, putem considera orice sistem. indiferent de natura sa fizică (sau concretă), din punct de vedere relaţional sau funcţional.

1. Un sistem (general) este o *relaţie* între mulţimile abstracte X şi Y, astfel că: S s X· Y, unde X şi Y sunt obiectele sistemului: $X =$ mulţimea intrărilor *(input)*, iar Y =mulţimea ieşirilor (output).
2. Sistemul este *funcţional* dacă S este o funcţie, astfel că $S : X \rightarrow Y$. în acest caz, X (mulţimea *input)* poate fi 'Considerată, de exemplu, drept cauză în raport cu Y (mulţimea *output).*

Sistemul se identifică prin caracteristicile sale specifice .sau prin relaţiile dintre aceste caracteristici, având în vedere natura concretă a componentelor sistemului (care pot fi de tip biologic, tehnic, social etc.). în analiza sistemică generală vizăm organizarea sistemului şi interrelaţiile dintre componente. Sistemul este considerat ca totalitate din punctul de vedere al caracteristicilor acestei organizări. De aceea, o .altă definiţie a sistemului poate lua forma:

$$S \subset X\{V_i;\ i \in I\},$$

unde X se referă la un produs cartezian, iar I la o mulţime care indexează caracteristicile sistemului descris. Când I este o mulţime finită, atunci:

$$S \subset V \times V_2 \times \ldots \times V_n,$$

unde V_1 reprezintă totalitatea căilor alternative (variabile) de manifestare a unei caracteristici a sistemului.

În consecinţă, sistemele pot fi studiate din perspectiva *relaţiei input-output* sau dintr-o perspectivă teleologică. În prima alternativă descriem, partiţionăm, specificăm raporturile dintre o topologie dată a intrărilor şi topologia rezultată a ieşirilor, în condiţiile desfăşurării unor anumite mecanisme interne din cadrul "cutiei negre". În a doua alternativă, considerăm intrările şi ieşirile sistemului nu atât din punctul de vedere

al relaţiilor dintre topologia "stimulilor" şi "răspunsurilor", cât din cel al proceselor direcţionate de realizarea unui scop, adică al transformărilor produse în sistem pentru a se ajunge la o anumită performanţă.

A caracteriza un sistem înseamnă a avea în vedere următoarele:

a) identificarea *obiectelor,* adică a relaţiilor din cadrul sistemului ;

b) observarea sau măsurarea valorilor (cantitative sau calitative) specifice atributelor obiectului;

c) considerarea valorilor din perspectiva unei *referinţe spaţiale* şi *temporale* date;

d) specificarea *activităţii* sau *comportamentului* sistemului, constând în dimensionarea valorilor în funcţie de timp şi includerea lor într-o matrice sintetică;

e) *organizarea* sistemului, adică ansamblul de proprietăţi care sunt specifice comportamentului dat al acestuia;

f) *structura* sistemului, adică acel aspect al organizării care rămâne constant sau permanent în timp şi care formează baza comportamentului (relativ) permanent al sistemului;

g) partiţionarea comportamentului integral al sistemului în activităţi mai simple, ceea ce conduce la identificarea de *subsisteme* ale sistemului total, fiecare din acestea urmând a fi caracterizate pe baza punctelor precedente;

h) *starea* unui sistem este determinată prin analiza valorilor (cantitative sau calitative) specifice caracteristicilor unui sistem la un moment dat. A considera schimbarea valorilor de la un moment la altul înseamnă a identifica *tranziţia* de la o stare la alta a sistemului. Mulţimea completă a stărilor şi a tranziţiilor de la o stare la alta relevă *programul* sistemului.

Din punct de vedere metodologie, sistemul social considerat este caracterizat mai întâi la *nivel verbal.* Aceasta implică: opţiunea pentru un punct de vedere relaţional sau teleologic în definirea sistemului; utilizarea unor concepte din teoria sistemelor generale şi din domeniul sociologic de referinţă; caracterizarea verbală a sistemului numai pe baza trăsăturilor sale sistemice. Următoarea etapă constă în construcţia unei diagrame care să ilustreze interrelaţiile dintre subsisteme sau dintre mulţimea intrărilor şi mulţimea ieşirilor. Diagramei îi sunt asociate propoziţiile descriptive fundamentale, formulate în termenii conceptelor sistemice şi sociologice. După aceasta se trece la stabilirea corespondenţelor dintre sistemul particular considerat şi sistemul general din teoria sistemelor generale luată ca referinţă. Altfel spus, prin analogie se precizează izomorfismele dintre modelul sistemului general şi sistemul particular pe care ne-am propus să-l analizăm. Cu aceasta ajungem la *nivelul formalizat* de analiză a sistemului particular considerat (S_1) prin specificarea raporturilor sale izomorfice cu sistemul general de referinţă (S_2), Schema din fig. 2.4 este menita să ilustreze unul din procedee[74].

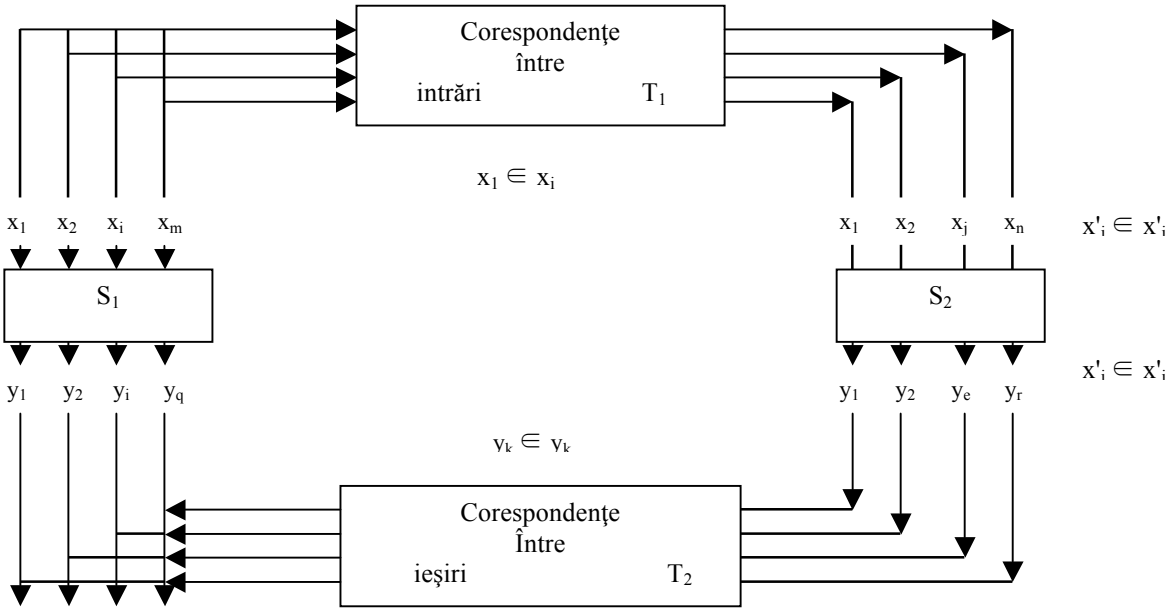

Fig. 2.4 Corespondenţe izomorfice între un sistem particular (S_1) şi un un sistem general (S_2) la nivelul comportamentului acestora

Sistemul general S_2 constituie un model pentru sistemul particular S_1 dacă:

1) T_1:$x'_j \rightarrow x_i$ ($1 \le i \le m$; $1 \le j \le n$) precizează corespondenţele dintre variabilele input ale lui S_1 şi S_2
$X'_j \rightarrow X'_I$ şi dintre valorile lor;

2) T_2:$Y_k \rightarrow Y'_e$ ($1 \le k \le e \le q$; $1 \le e \le r$) precizează corespondenţele dintre variabilele output ale lui S_1
Yk→Y'e şi S_2 şi dintre valorile lor.

3) S_2 produce ieşiri similare cu cele ale lui S_1 pentru fiecare intrare (sau secvenţă de intrări) atunci când sunt considerate din punctul de vedere al corespondenţelor T_1 şi T_2.

Pentru desfăşurarea acestui procedeu: a) definim sistemul particular S_1 prin însuşirile care stau la baza stabilirii analogiilor; b) definim sistemul general prin acele caracteristici care ne conduc la izomorfisme; c) precizăm mulţimea de homomorfisme prin transformarea T la componentele lui S_1 la cele ale lui S_2, astfel că prin această transformare rezultă izomorfismele dintre trăsăturile lui S_1 şi S_2. Atingând nivelul formalizat specific sistemului general S_2, putem caracteriza sistemul particular S_1 prin caracteristicile sale sistemice de bază, adică în mod independent de unele semnificaţii accidentale, dar nu şi de semnificaţiile sale esenţiale, care ţin de conţinutul său particular. Etapele specificate mai înainte pot fi prezentate şi schematic (vezi fig. 2.5).

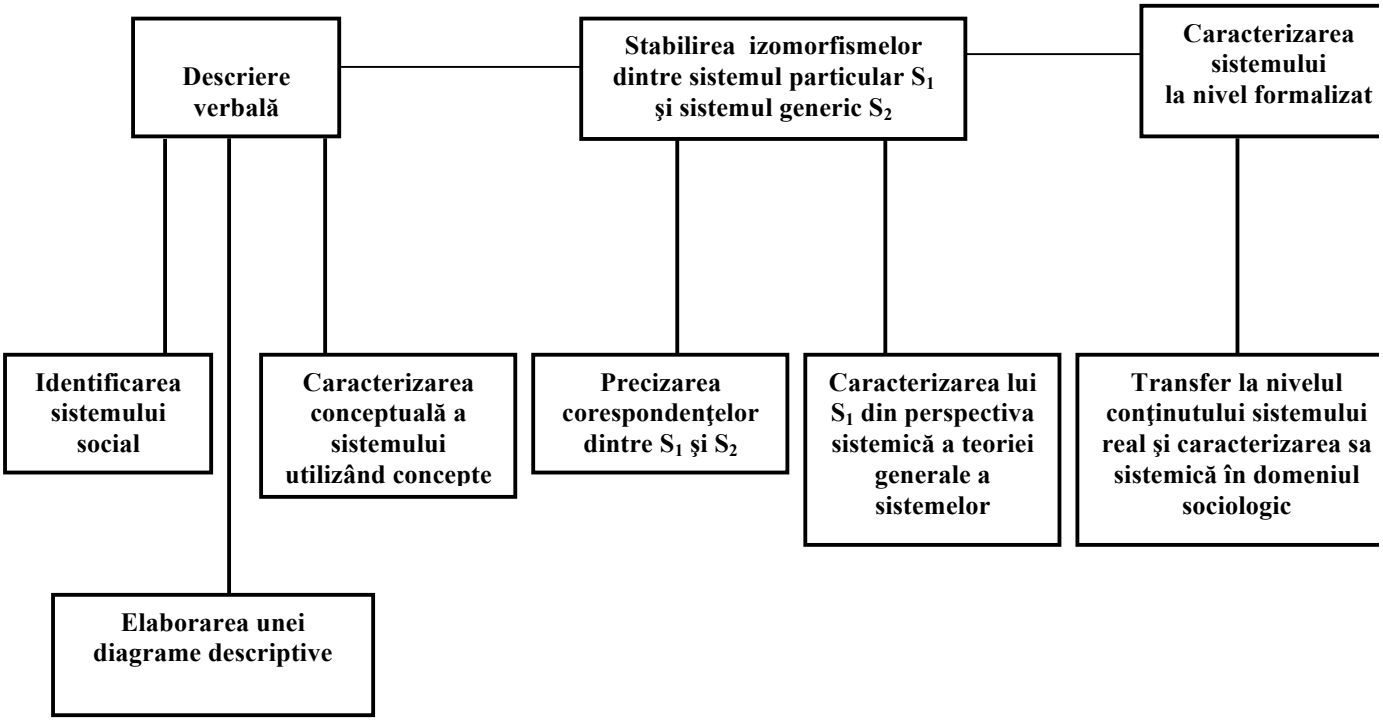

Fig. 2.5 Secvenţe în metodologia analizei sistemice din sociologie

Rezultatele cercetării astfel desfăşurate sunt relevante pentru teoria sistemelor generale, în măsura în care oferă. noi informaţii privind subclasele incluse în acelaşi model general homomorfic, ca şi pentru sociologie, întrucât utilizăm informaţii dintr-o teorie mai dezvoltată pentru a caracteriza sistemele sociale.

Consideraţiile sistemice s-au dezvoltat în sociologie în diferite forme. O primă formă de analiză s-a concentrat, aşa cum am spus, asupra sistemului social total. Totuşi, rezultatele obţinute la acest nivel sunt mai puţin relevante pentru metodologia propriu-zisă a analizei sistemice, aşa cum aceasta s-a conturat în teoria sistemelor generale. In principiu, se poate spune că nici un sociolog, clasic sau modern, nu a ignorat efectele totalităţii sociale asupra componentelor sale. Diferenţieri apar numai în privinţa gradului de accentuare sau de luare în considerare a acestor efecte. De aceea se poate spune că la acest nivel nu se poate vorbi de o originalitate specifică a abordării sistemice. Apoi, este prematur să spunem că la nivelul actual de dezvoltare a teoriei sistemelor generale poate fi manipulat un număr aşa de mare de variabile pentru a ajunge la o caracterizare integrală şi adecvată a stărilor au comportamentelor specifice sistemului social total, a acţiunilor si re-acţiunilor desfăşurate în cadrul său, a autoreglajelor sociale generate etc.

Metodologia analizei sistemice a fost aplicată cu precădere în caracterizarea unor componente ale socialului, cum ar fi sistemul şcolar, economic, tehnic etc. Domeniul aplicativ cel mai intens frecventat a fost cel al organizaţiilor sociale, adică al sistemelor instituţionalizate de desfăşurare a diverselor activităţi umane (educative, productive, culturale etc.)[75]. Omniprezenta organizaţiilor a orientat cercetarea sociologică spre analiza componentelor şi proceselor sociale din cadrul lor dintr-o perspectivă globală şi sistemică. De exemplu, o organizaţie de tip industrial poate fi caracterizată sistemic din punctul de vedere al activităţilor tehnice şi umane din cadrul său; o organizaţie

şcolară îşi relevă trăsăturile prin corespondenţele dintre: fluxurile umane de intrare şi ieşire; fluxurile de cunoaştere (disciplinele şcolare) ale intrării şi capacităţile sau abilităţile formate într-o perioadă dată de şcolarizare ca fluxuri ale ieşirii etc. Într-o abordare sistemică a organizaţiei industriale: a) participanţii nu sunt recunoscuţi ca atare, funcţionarea organizaţiei este descrisă prin modele simulatorii sau prin ecuaţii adecvate, fără a se avea în vedere implicarea elementului uman; b) obiectivul de bază al analizei este identificarea stării de echilibru funcţional definit prin raportare Ia un criteriu de optimalitate; c) relaţia de bază se stabileşte între mulţimea *input* şi mulţimea *output,* procesualitatea fiind inferată pe baza analizei acestei relaţii şi nu a ei ca procesualitate; d) problema echilibrului, odată formalizată, este comparată cu una similară din teoria sistemelor generale sau este formulată în termenii acestei teorii, fiind derivate concluzii prin analogie. Dacă vom avea în vedere o organizaţie şcolară, ne va interesa mai puţin sau chiar deloc procesualitatea pedagogică a educaţiei dirijate şcolar şi ne vom concentra asupra corespondenţelor dintre fluxurile de intrare şi cele de ieşire din punctul de vedere al unui criteriu de optimalitate (de exemplu, profesionalizarea şcolară a forţei de muncă). Şcoala apare ca o organizaţie de "prelucrare umană", inferând asupra procedeelor de "prelucrare" fără însă a le studia în mod nemijlocit.

Analiza sistemică a organizaţiilor sociale rezultă oricum ca fiind ilustrativă pentru aplicarea acestei practici metodologice în sociologie. Dacă la nivel epistemologie o astfel de analiză promitea depăşirea atomismului empirist, realizările efective s-au dovedit limitate din mai multe puncte de vedere.

1. Teoria sistemelor generale şi mai ales metodologia sa sunt încă insuficient elaborate pentru a permite modelarea fenomenelor sociale. De aceea aplicaţiile sale sunt deocamdată premature. Ar fi utilă în acest sens combinarea conceptelor sistemice cu cele tradiţional sociologice şi caracterizarea diferitelor sisteme sociale din ambele perspective, având în vedere mai ales acele sisteme generale care sunt mai bine elaborate. Totuşi, trebuie ţinut seama de faptul că "oricât de mare ar fi tentaţia de a dori să obţinem pe cale deductivă din proprietăţile generale ale sistemelor concluzii asupra comportamentului sistemelor particulare, ea este o linie de cercetare plină de riscuri şi erori pentru cercetătorii din domeniul ştiinţelor sociale"[76]. Analiza de tip *input-output* presupune linearitatea relaţiilor şi serii temporale cvasistaţionare; nu are valoare predictivă în privinţa schimbărilor atâta timp cât vizează mai ales stările de echilibru homeostatic; agentul uman particular este eliminat din analiză. Deocamdată încă nu dispunem de modele sistemice ale comportamentului uman, ale relaţiilor sociale din cadrul organizaţiilor sau ale organizaţiilor în contextul social mai larg.

2. Abordarea sistemică practicată în *sociologie* este mai mult de tip descriptiv; ea oferă posibilitatea integrării componentelor şi a relaţiilor *dintre* ele într-un sistem integral. Ca instrument descriptiv este indiscutabil utilă şi dezirabilă. Ca instrument analitic conduce doar la predicţii privind stările de echilibru şi structurile invariante, fără a da posibilitatea elaborării de predicţii privind schimbarea şi sensurile schimbării.

3. Conceptele utilizate în analiza sistemică tind către sensuri precise şi univoce, în timp ce conceptele sociologice sunt încă vagi. Dezvoltarea unei teorii sistemice care să incorporeze logica specifică pentru conceptele vagi[77] va crea probabil mai multe posibilităţi de aplicare a analizei sistemice în sociologie. Această aplicare este condiţionată în acelaşi timp de pregătirea matematică adecvată a sociologilor şi de utilizarea extensivă a metodelor de simulare în sociologie.

4. Există un relativism considerabil al definirii sistemelor şi subsistemelor. în funcţie de referinţa aleasă, ceea ce pentru cineva apare ca sistem într-o altă analiză devine subsistem sau suprasistem. Relativitatea atrage adesea dezbateri asupra criteriilor de distingere şi mai puţin asupra gradului de profunzime a analizei propuse.

Teoria sistemelor generale este considerată: teorie formală (Mesarovic,

Wymore), metodologie (Ashby, Klir) , mod de gîndire (Bertalanffy, Churchman), metalimbaj etc. Fiecare din aceste perspective îşi are "adevărul" său şi căi proprii de dezvoltare. În sociologie s-a urmărit ca teoria sistemelor generale să fie aplicată urmând calea specificată mai înainte, fără a ajunge încă la realizări aprofundate. Analiza sistemică a permis mai mult în mod implicit depăşirea practicilor empirice limitative a stimulat considerarea totalităţii sociale în locul fragmentarismului atomist, şi acesta este un câştig metodologic indiscutabil. Ca metodologie de analiză însă a rămas mai mult în domeniul dezirabilului decât al realizărilor propriu-zise. Singurele aplicaţii consistente sunt de tip descriptiv şi nu analitic. Demersurile practicilor metodologice "obiective" de tip-pozitivist, operaţionalist, empirist, structuralist sau sistemic s-au consacrat în teorii sau/şi în metodologii sociologice. în opoziţie cu acestea s-au constituit practicile metodologice interpretative, iniţiate în sociologie mai întâi de Max Weber prin aşa-zisa "sociologie comprehensivă" şi dezvoltate sau extinse apoi în forma metodologiei interacţionismului simbolic, a fenomenologiei şi etnometodologiei.

2.3 Practici metodologice interpretative

Metodologia interpretativă a urmărit încă de la început să evidenţieze specificul ireductibil al ştiinţei sociale, independenţa sa faţă de ştiinţele naturii, caracteristicile elaborărilor teoretice despre societate. Iniţiatorul acestei metodologii este Max Weber, sub influenţa filosofiei neokantiene promovate, între alţii, de Dilthey, Rickert şi Windelband. Aceştia urmăreau să întemeieze filosofic cunoaşterea din *Geisteswissenschaften* în aşa fel încît să-i confere o validitate comparabilă cu cea din *Naturwissenschaften.* Elaborarea unei filosofii critice a ştiinţelor sociale care să aibă aceeaşi valoare pe care o avea cea kantiană din *Critica raţiunii pure* pentru ştiinţele naturii era unul din scopurile neokantianismului dilteyan. Nu înseamnă însă că Max Weber, sub influenţa neokantianismului, ar fi încercat să fundamenteze filosofic sociologia. Intenţia sa a constat în elaborarea unei ştiinţe sociale care să aibă o consistenţă logică asemănătoare cu a ştiinţelor naturii şi a unei metodologii specifice de investigare ireductibilă la cea pozitivistă. Ca atare, ni se propune o nouă înţelegere a sociologiei, care se vrea interpretativă şi nu normativă[78], precum şi o metodologie adecvată noului demers teoretic. Să o prezentăm, deci, în suficiente detalii, pentru ca pe această bază să statuăm principiile generale ale practicii metodologice interpretative.

"Sociologia interpretativă" a lui Max Weber

Pentru Max Weber "sociologia (în sensul în care este utilizat aici acest cuvânt foarte ambiguu) este o ştiinţă care urmăreşte înţelegerea interpretativă a acţiunii sociale, pentru ca prin aceasta să ajungă la explicarea cauzală a cursului şi efectelor sale"[79]. Conceptele centrale ale acestei sociologii sunt acţiunea socială şi înţelegerea interpretativă, acţiunea se referă la acel comportament uman care include semnificaţii subiective investite de către individul singular. Acţiunea este socială în măsura în care semnificaţia subiectiva investită de unul sau mai mulţi "actori" individuali este elaborată în funcţie de comportamentul celorlalţi şi este orientată relaţional. Semnificaţia unei acţiuni poate fi analizată în două feluri, excluzând sensul metafizic al unei semnificaţii obiective "corecte" sau "adevărate" atribuite din afară, adică nederivată din acţiunea însăşi. După Weber, "termenul se poate referi mai întâi la semnificaţia efectiv existentă într-un caz concret dat al unui actor particular sau la semnificaţia medie sau aproximativă atribui bilă unei pluralităţi date de actori; sau, în al doilea rând, la un *tip*

pur, conceput teoretic, de semnificaţie subiectivă atribuită unuia sau mai multor actori implicaţi într-un tip de acţiune”[80]. Mare parte din acţiunile umane se derulează ca şi când ar fi semiconştiente sau inconştiente de sensurile care le animă, (acţiunea pur raţională este un caz-limită, mai degrabă construit teoretic decât existent real.) Aceasta nu împiedică însă sociologia să-şi formuleze conceptele clasificând semnificaţiile considerate ca posibile. Sociologul reconstruieşte sensul care orientează acţiunea actorului individual în raporturile acestuia cu altul prin elaborarea *tipurilor ideale* de acţiuni raţionale. Acestea nu sunt ipoteze, ci oferă indicaţii privind construcţia ipotezelor, nu descriu realitatea, ci oferă mijloace expresive precise pentru aceasta. Tipul ideal este un construct mental, o “utopie”, pentru că nu există ca atare în realitate. Este un “construct analitic” care are atributul de “ideal” numai în sens strict logic (nu evaluativ), fiind obiectiv posibil şi adecvat din punct de vedere nomologic. În structura sa logică, tipul ideal se bazează pe concepte generice, în măsura în care are un conţinut flexibil şi clasifică diversitatea manifestărilor empirice.

Formularea tipurilor ideale nu este un scop în sine, atâta vreme cât utilitatea lor este apreciată prin referinţă la o problemă concretă sau la un domeniu de probleme. Scopul construirii lor este de a facilita analiza problemelor empirice. Un tip ideal este creat prin analiza empirică a problemelor concrete, adică nu rezultă dintr-o combinare conceptuală pură, detaşată de real. Totodată, el oferă posibilitatea de creştere a preciziei analizei empirice. Tipul ideal este opus conceptului descriptiv, care pur şi simplu însumează caracteristicile comune ale unei grupări de fenomene empirice. Un *“tip ideal* este format prin accentuarea unilaterală a unuia sau mai multor puncte de vedere şi prin sinteza fenomenelor individuale concrete, difuze, discrete, mai mult sau mai puţin prezente şi uneori absente, care sînt ordonate în conformitate cu acele puncte de vedere unilateral accentuate Într-un construct analitic unificat”. *Conceptul descriptiv* rezultă din “sinteza abstractă a acelor trăsături care sunt *comune* numeroaselor fenomene concrete”. Un concept descriptiv poate fi transformat în tip ideal prin abstractizarea şi recombinarea anumitor elemente, ceea ce echivalează cu trecerea de la clasificarea descriptivă a fenomenelor la analiza lor teoretică şi explicativă[81.] Construcţia tipurilor ideale coincide şi cu un proces de selecţie a unor manifestări (ale acţiunilor şi semnificaţiilor), din diversitatea reală a acestora, în vederea accentuării lor şi a unei raţionalizări utopice (în forma idealului tipic) adică mai mult sau mai puţin depărtate de realitatea socială trăită. În acest proces un rol important este jucat de interpretarea sau înţelegerea raţională a acţiunilor saturate de semnificaţie. înţelegerea poate fi de două feluri. în prima alternativă ia forma înţelegerii observaţionale directe a semnificaţiei subiective a unei acţiuni date, inclusiv a rostirilor verbale. Prin observaţie directă se poate înţelege fie o propoziţie de forma 2 X 2 = 4 (“înţelegere raţională directă a ideilor”), fie izbucnirile de mânie (de exemplu) manifestate prin expresivitatea facială, exclamaţii etc. (“înţelegerea observaţională directă a reacţiilor emoţionale iraţionale”). În a doua alternativă înţelegerea este de tip explicativ, de data aceasta vizând motivele acţiunilor (“înţelegerea raţională a motivaţiei”) prin plasarea actelor singulare în contexte inteligibile şi mai cuprinzătoare de semnificare. O astfel de înţelegere, raţională, a motivaţiei poate fi considerată ca o explicaţie a acţiunii intenţionale.

Construcţia teoretică în sociologie debutează, deci, cu înţelegerea (interpretarea) subiectivă, bazată pe observarea directă a semnificaţiilor implicate în situaţii sociale. La acest nivel ajungem la ipoteze plauzibile despre acţiunile raţionale intenţionale, adică orientate de scopuri, în măsura în care sunt rezolvate două probleme. Prima constă în înţelegerea complexelor şi/sau a contextelor de semnificare în care este implicat un curs dat al acţiunii intenţionate, acestea putându-se referi la: a) semnificaţia efectiv intenţională pentru o acţiune individuală concretă; b) media aproximată a semnificaţiilor intenţionate investite de un grup sau o masă de actori individuali; c) semnificaţia ştiinţific formulată şi ataşată tipurilor ideale. A doua problemă se referă la

claritatea, distincţia şi certitudinea interpretării propuse. Pentru rezolvarea acesteia, sociologul observator trebuie să fie conştient de propria sa poziţie, de semnificaţiile pe care el însuşi le investeşte în acţiune, de natura diferită sau contradictorie a modurilor de implicare a actorilor într-o situaţie socială dată. Se realizează prin observare şi introspecţie. Totodată este necesară verificarea interpretării subiective propuse prin compararea sa cu demersul concret al evenimentelor la care se referă, ceea ce solicită fie experimentarea reală, fie experimentarea imaginară, care constă în aproximarea probabilistică mentală a demersurilor acţionale.

Al doilea nivel al construcţiei teoretice constă în elaborarea explicaţiilor cauzale. Interpretarea unei succesiuni de evenimente Va fi considerată cauzală atunci când, pornind de la generalizările stabilite prin experienţă, putem anticipa cu probabilitate că respectiva succesiune se va produce în acelaşi fel în condiţiile concrete date. Aceasta înseamnă a opera cu termenii probabilităţii statistice şi a considera erorile tipice implicate. Ca atare, "explicaţia cauzală depinde de capacitatea de a determina că există o probabilitate prin care, în cazul ideal rar, poate fi numeric stabilit, că un eveniment observabil dat (vizibil sau subiectiv) va fi urmat sau însoţit de un alt eveniment"[82]. Pe această cale stabilim "uniformităţi statistice" sau "generalizări sociologice", care trebuie înţelese ca "tipuri interpretabile de acţiune", adică manifestări ale "semnificaţiei subiective interpretabile specifice unui curs al acţiunii sociale"[83]. Deşi admite existenţa unei statistici *sociologice,* Max Weber o consideră ca fiind validă şi adecvată numai atunci când se referă la fenomene saturate de semnificaţii subiective şi interpretabile, fiind deci obiect al înţelegerii subiective. Fenomenele care nu pot fi incluse în această categorie trebuie tratate *printr-o* altă metodă şi considerate ca stimuli, condiţii etc., adică exterioare sociologiei comprehensive, care vizează acţiunile *intenţionale* şi *subiective ale actorului individual.* Ceea ce este specific pentru abordarea *(explicaţia) sociologică* şi o diferenţiază de abordarea ştiinţifică a *fenomenelor* naturii rezidă tocmai în *înţelegerea* subiectivă a acţiunii individuale, pentru a ajunge *la* formularea de *tipuri ideale* şi uniformităţi generalizate *ale proceselor* empirice.

Consideraţiile *sociologice* weberiene mai sus menţionate, fără a fi exhaustive, sunt, totuşi, suficiente pentru precizarea principiilor practicii *metodologice* interpretative. Să încercăm acum să *le* prezentăm *într-o* formă sistematizată şi deschizătoare de perspective pentru dezvoltările *sale* ulterioare.

1. Metodologia cercetării *fenomenelor* sociale este diferită de cea practicată în *ştiintele* naturii. Max Weber subliniază în mod clar că "În *ştiinţele sociale* ne preocupăm de fenomene mentale a căror « înţelegere» empatică este în mod natural o sarcină de un tip specific, diferit de cele pe care schemele *ştiinţelor* naturale exacte în *general pot* şi caută să le *rezolve". Sociologia* este menită să facă inteligibilă în mod obiectiv baza subiectivă a *fenomenelor* sociale *prin* interpretare şi î*nţelegere* sau printr-o înţelegere interpretativă a *semnificaţiilor* acţiunilor sociale. Pentru aceasta *sociologul* poate face uz, mai întâi, de empatia sau intuiţia sa, adică de capacitatea sa de a se transpune în *rolul* actorului social, întrucât cineva "nu trebuie neapărat să fi fost Cezar pentru *a-l înţelege* pe Cezar"[85]. Intuiţia empatică nu este însă singura cale de *înţelegere,* căci sociologia interpretativă trebuie să se bazeze, *fie* şi în *al* doilea rând, pe tehnici de interpretare a semnificaţiilor care să *fie* aplica*bile* În situaţii diversificate şi verificabile prin canoanele cunoscute *ale* cercetării ştiinţifice. Ca atare, Weber distinge: a) î*nţelegerea* raţională a *relaţiilor logice* de *tipul teoremelor* matematice, al propoziţiilor de *genul* 2 X 2 = 4 sau *al* oricărei succesiuni *logice* de argumentare; b) *înţelegerea* prin empatie, care *soli*cită din partea observatorului sentimente de tip emoţional-simpatetic, pentru a ajunge la surprinderea inteligibilităţii subiective a unei acţiuni desfăşurate Într-un context emotiv. Pe lângă acestea, în cercetare trebuie să avem în vedere factorii (obiectele sau evenimentele exterioare acţiunii umane şi care pot fi de natură climatică, geografică şi *biologică)* ce influenţează activitatea umană în calitatea *lor* de condiţii, fără a avea o semnificaţie subiectivă sau vreo legătură cu vreun scop

uman. Numai relaţia cu scopul acţiunii conferă unui eveniment semnificaţie şi devine astfel component al acţiunii. Deocamdată însă ne aflăm la nivelul descriptiv al analizei ştiinţifice a acţiunii umane, care se realizează prin înţelegere directă, adică prin observarea nemijlocită a acţiunilor raţionale sau emotive. Al doilea nivel al analizei ia forma înţelegerii explicative *(erklärendes Verstehen)*, care se poate realiza prin: a) formularea tipurilor ideale; b) elucidarea motivaţiei care se interpune între activitatea observată şi semnificaţia sa pentru "actor"; c) identificarea cauzelor care generează un anumit curs al acţiunii, prin observarea diversităţii potenţiale a motivelor. înţelegerea explicativă. se finalizează în generalizări empirice care relaţionează semnificaţia subiectivă a unei acţiuni cu consecinţele determinabile. O generalizare empirică este adecvată în 'măsura în care corespunde semnificaţiei reale investite de actorii sociali într-o acţiune dată. Ea are atribute statistice sau de probabilitate statistică. Totuşi, "generalizări sociologice sunt numai acele regularităţi statistice care corespund unei semnificaţii comune interpretabile a unui curs al acţiunii sociale şi care constituie tipuri interpretabile de acţiune"[86]. Metodele de investigare sociologică sunt: introspecţia (în forma intuiţiei empatice) observaţia, experimentul (real sau imaginar), iar în prelucrarea datelor intervine statistica şi calculul probabilităţilor.

Dacă acesta este demersul metodologie general al sociologiei weberiene, problema următoare este de a stabili raporturile sale cu metodologia cercetării din ştiinţele naturii si din psihologie. Demersul interpretativ de cercetare are conotaţii psihologice evidente, dar nu poate fi caracterizat prin reducţionism psihologic sau prin psihologism. între sociologie şi psihologie există o comunicare interdisciplinară. firească. Rezultatele lor teoretice sunt reciproc relevante. Weber menţionează că în tipul de cercetare pe care-l propune nu se începe cu "analiza calităţilor psihologice, deplasându-se apoi spre analiza instituţiilor sociale, ci, din contră, pătrunderea precondiţiilor şi consecinţelor psihologice ale instituţiilor presupune o cunoaştere precisă a ultimelor şi analiza ştiinţifică a structurii lor". Ca atare, "nu vom deduce instituţiile din legile psihologice sau nu le vom explica prin fenomenele psihologice elementare"[87]. După Weber, sociologia sprijină mai mult psihologia decât invers, întrucât explicarea vieţii psihice umane se bazează pe cunoaşterea factorilor sociali şi culturali modelatori.

Totuşi, este de remarcat că metodologia interpretativă folosită în sociologie se aproprie în mod considerabil de procedeele cercetării psihologice, mai ales de cele provenite din psihologia socială. Dacă avem în. vedere interacţionismul simbolic al lui G. H. Mead, atunci este mai degrabă dificil să stabilim vreo linie precisă de demarcaţie între psihologia socială şi sociologie, atâta vreme cât Mead se preocupă de geneza psihosocială a "sinelui" şi de implicarea sa în contexte sociale supraordonate. În definitiv însă de ce trebuie să acordăm atâta atenţie diferenţierilor academice dintre ştiinţele sociale (în cazul nostru dintre psihologie şi sociologie)? Într-o măsură sau alta, fluxurile cunoaşterii sociale vor transcende întotdeauna graniţele academice dintre discipline. Se poate spune că accentuarea naturii subiective a acţiunilor sociale apropie mai mult sociologia de psihologie, tot aşa cum accentuarea naturii obiective a fenomenelor psihice a apropiat mai mult psihologia de sociologie şi pe ambele de ştiinţele naturii.

După Max Weber, înţelegerea şi interpretarea semnificaţiilor subiective ale acţiunilor umane nu îndepărtează sociologia de un statut autentic ştiinţific, ci îi conferă specificitate prin utilizarea unei metodologii distincte. Sociologia nu este numai o ştiinţă "ideografică", ci şi una "nomotetică" (în termeni neokantieni), nu se preocupă numai de acţiunile sau evenimentele individuale, ci şi de cauze sau regularităţi universale de tipul legilor. Totul este să nu se facă din căutarea legilor un scop în sine, atât timp cât ele sunt mijloace pentru facilitarea analizei fenomenelor particulare. Şi în ştiinţele naturii operăm cu înţelegerea *(Verstehen)*, dar aceasta este *mediată* de

concepte şi propoziţii. Înţelegerea sociologică este şi trebuie să fie directă, imediată, pentru că acţiunii umane îi este proprie inteligibilitatea intrinsecă, care depinde de faptul că omul este înzestrat cu conştiinţă si cu capacităţi de transpătrundere. În consecinţă, apropierea sociologiei de ştiinţele naturii nu se face prin împrumuturi sau trasferuri metodologice specifice, care să conducă la generalizări sau explicaţii sociale logice similare cu cele din ştiinţele naturii. Ca şi ştiinţele naturii, sociologia tinde să formuleze legi sau generaliuări empirice. Căile sunt însă diferite. De exemplu, studiul birocraţiei sau raţionalităţii sociale, al capitalismului sau al religiei protestante nu se realizează pentru a ajunge neapărat la subsumarea acestora sau a aspectelor ce le sunt caracteristice unor principii generale de tip legic. Sesizarea *unicităţii* lor face ca aceste evenimente să devină semnificative pentru actorii sociali.

2. Al doilea principiu al metodologiei interpretative weberiene se referă la analiza specificităţii sau a unicităţii evenimentelor sociale, a semnificaţiilor lor unice şi subiective din punctul de vedere al actorului social. "Sociologia interpretativă consideră individul *(Eeinzelindividuum)* şi acţiunea sa ca unitatea de bază, ca « atomul) său dacă poate fi·permisă o astfel de comparaţie discutabilă. În această abordare, individul este totodată limita extremă si cursul unic al unei conduite saturate de semnificaţie. În general, pentru sociologie, astfel de concepte cum ar fi « statul », « asociatia » , « feudalismul» şi altele de acelaşi fel desemnează anumite categorii ale interacţiunii umane. Ca atare, este sarcina sociologiei să reducă aceste concepte la acţiunea « interpretabilă», adică fără excepţie la acţiunile persoa*nelor* individuale participante"[88]. Din acest punct de vedere, singura cale de analiză a fenomenelor sociale constă în înţelegerea acţiunilor individuale orientate către sine sau către alţii şi direcţionate de scopuri. Explicaţiile care utilizează concepte globale, sau care se referă la grupări umane mai largi, pe care le consideră "colectivităţi", sunt lipsite de sens în ştiinţele sociale dacă nu se concentrează asupra individului si interacţiunilor dintre indivizi. In felul acesta, Max Weber a formulat principiul "individualismului metodologic", care este esenţialmente specific practicii metodologice interpretative şi care se opune „holismului metodologic" practicat de analiza structurală sau sistemică, în general de practica metodologică "obiectivă". Generalizarea empirică este validă în măsura în care dispune de semnificaţie individuală într-un dublu sens: pe de o parte, se fundamentează pe înţelegerea semnificaţiilor subiective ale acţiunilor individuale sau ale interacţiunilor individuale, iar pe de altă parte îşi conservă semnificaţiile sale pentru actorul individual chiar dacă este formulată în termeni generali. Generalizările teoretice stabilite prin practica metodologică "obiectivă" derivă cu precădere din analiza totalităţii sociale, iar formularea lor este scopul investigaţiei, nu mijlocul înţelegerii subiective. De aceea actorul individual nu se recunoaşte în generalizările teoretice realizate prin investigarea colectivităţilor cărora le aparţine. Rezultatele teoretice ale practicii metodologice interpretative trebuie să fie astfel formulate, încât să ofere căi de înţelegere a contextului social de referinţă subiectivă, să ofere actorului individual posibilitatea regăsirii sale în lumea teoretică (secundară) şi în cea reală (primară). Ştiinţa socială se referă, deci, la lumea lui "este", nu la cea a lui "trebuie", ea formulează judecăţi factuale, nu normative. Cu aceasta am ajuns la un alt principiu al practicii metodologice interpretative.

3. Problema se referă la măsura în care cercetarea sociologică poate atinge gradul de obiectivitate specific oricărei cunoaşteri ştiinţifice, atât timp cît se concentrează asupra subiectivităţii semnificaţiilor vehiculate social. Max Weber porneşte de la premisa existenţei unei discontinuităţi între enunţurile factuale sau analitice, care se referă la ceea ce "este", şi enunţurile normative, care vizează ceea ce "trebuie să fie". Din punctul său de vedere, influenţat de filosofia neokantiană, o disciplină empirică nu poate formula în mod ştiinţific idealuri despre ceea ce "trebuie să fie". Aceasta nu echivalează însă cu eliminarea integrală a judecăţilor de valoare din domeniul dezbaterii

ştiinţifice. Ştiinţa se concentrează asupra identificării mijloacelor adecvate de realizare a unor scopuri, fără a emite judecăţi de valoare asupra naturii scopurilor urmărite. Cercetătorul urmează, deci, să adopte o poziţie "obiectivă", iar profesorul de sociologie una de "neutralitate etică"[89] faţă de valorile existente. Aceasta ar echivala cu eliminarea de către cercetător a propriilor valori din domeniul ştiinţific de referinţă. Admiţând existenţa valorilor proprii cercetătorului, caracterul mai mult sau mai puţin explicit al poziţiei sale ideologice, imposibilitatea de a face abstracţie de universul valoric şi ideologic în care funcţionează, Max Weber susţine necesitatea *conştientizării* de către cercetător, a acestora în aşa fel încât să nu-l conducă la concluzii predeterminate care să afecteze obiectivitatea concluziilor sale. Valorile ideologice înseşi ar putea fi studiate conform unei etici a responsabilităţii, care implică ceea ce Weber a numit "paradoxul consecinţelor", în sensul că uneori consecinţele unei acţiuni individuale pot fi diferite sau chiar contradictorii cu intenţiile statuate în formula scopului. Cercetătorul poate oferi perspective privind consecinţele probabile ale alegerii unei căi sau alteia de acţiune Într-un context valoric dat dar se referă mai ales la mijloacele acţiunii şi nu atât la scopurile acesteia. Problemele ştiinţei sociale sunt derivate din universul valorilor culturale, dar ele nu pot fi rezolvate decât cu ajutorul mijloacelor tehnice, care conferă obiectivitate propoziţiilor teoretice. Altfel spus, "problemele disciplinelor empirice trebuie să fie, desigur, rezolvate « neevaluativ». Ele nu sunt probleme ale evaluării. Dar problemele ştiinţelor sociale sunt selectate în funcţie de relevanţa valorică a fenomenelor studiate în investigaţia empirică, niciuna din evaluările practice nu sunt legitimate prin acest fapt strict logic"[90].

Obiectivitatea propoziţiilor teoretice derivă din utilizarea tehnicilor ştiinţifice de analiză sociologică bazate pe principiul separării mijloacelor de scopuri şi a judecăţilor valorice de judecăţile factuale. Cercetătorul adoptă poziţia "neutralităţii etice" în sensul prezentării de enunţuri factuale. conştient fiind de universul valoric la care aderă, Indiscutabil că Weber prezintă o poziţie nuanţată asupra obiectivităţii cercetării sociologice, care îşi păstrează actualitatea. Numai că în chiar această poziţie este implicat un grad considerabil de ambiguitate, care explică invocarea sa de către abordarea pozitivistă a fenomenelor sau acţiunilor sociale. în numele asigurării obiectivităţii rezultatelor teoretice ale cercetărilor sociale, sociologul s-a considerat uneori neimplicat valoric, deşi analizele sale vizau o anumită constelaţie de valori ale societăţii de referinţă[91]. Valorile pătrund, cum ar spune Mannheim, în "structura categorială a gândirii" şi determină un curs determinat al interpretării sociale, al statuării propoziţiilor factuale. Conştientizarea însăşi a valorilor de referinţă se face din acelaşi cadru sau univers valoric, existând totodată o practică socială de valorizare socială a rezultatelor cercetării. Departajarea mijloacelor de scopuri sau a faptelor de valori se face într-un context dat, iar obiectivitatea este contextuală si relativă, atât istoric, cât şi referenţial.

Caracterul paradoxal al principiului metodologie weberian al obiectivităţii cunoaşterii sociologice rezultă din *formularea* lui în contextul sociologiei interpretative, care s-a vrut diferită metodologie de sociologia normativă (de tip pozitivist). şi din *practicarea* lui efectivă, mai ales în contextul orientărilor metodologice obiective. Un caz sugestiv de transfer al principiilor dintr-o orientare metodologică în alta, menit să ilustreze permeabilitatea considerabilă a practicilor metodologice diferenţiate.

4. Un alt principiu al metodologiei sociologice interpretative se referă la analiza acţiunilor individuale şi interacţiunilor sociale din punctul de vedere al semnificaţiilor lor subiective individuale sau interindividuale. În timp ce practica metodologică "obiectivă" a tins spre depăşirea abordării "atomiste" (mai ales prin analiza structurală şi sistemică), cea interpretativă consideră propoziţiile care includ termeni „holişti" ca lipsite de sens, insistând asupra desfăşurării de cercetări orientate atomist. Principiul individualismului metodologie se asociază astfel cu cel al orientării cercetării sociologice spre acţiunile individuale şi interacţiunile sociale considerate situaţional şi

din punctul de vedere al semnificaţiilor subiective investite de actorii sociali. Astfel de principii ale metodologiei interpretative au fost reluate, dezvoltate, extinse, aprofundate, corecta te, uneori chiar abandonate pentru a fi altfel reformulate, păstrându-şi însă în esenţă valoarea de referinţă. Important este că sunt congruente şi conferă totuşi unitate unor practici metodologice oarecum diferenţiate ce s-au dezvoltat parţial înainte de deceniul al şaselea[92], dar mai ales după această perioadă, în paralel şi chiar în contradicţie cu metodologia obiectivă. Avem în vedere interacţionismul simbolic, etnometodologia şi fenomenologia sociologică.

Relaţiile metodologiei weberiene cu fenomenologia sociologică dezvoltată de A. Schutz sunt directe, a doua considerându-se o *continuatoare* a "paradigmei interpretative", într-o formă nouă, modelată de filosofia fenomenologică husserliană.

Cu interacţionismul simbolic şi etnometodologia situaţia e diferită. La începutul secolului G. H. Mead a predat la Universitatea din Chicago cursul de psihologie socială, care a fost publicat ulterior de studenţii săi[93]. în 1938 H. Blumer utilizează pentru prima dată expresia "interacţionism simbolic"[94] Pentru a caracteriza dezvoltările psihosociologice ce au avut ca referinţă concepţia lui Mead. Iniţial însă interacţionismul simbolic al lui G. H. Mead s-a conturat filosofic şi psihologic în relaţie cu filosofia pragmatistă şi cu psihologia lui W. James[95], afirmându-se mai ales în cadrul psihologiei sociale. Metodologia interacţionismului simbolic ca şi cea a viziunii etnografice (autointitulată etnometodologie) au accentuat mai ales aspectele psihologice ale strategiilor interpretative de cercetare sociologică. Interferenţele lor cu punctul de vedere weberian nu rezultă probabil atât dintr-o influenţare reciprocă, cât mai ales dintr-o convergenţă teoretică pe care, totuşi, nu o putem considera întâmplătoare din moment ce se raliază la aceleaşi principii referenţiale[96].

Interacţionismul simbolic

Interacţionismul simbolic operează cu concepte cum ar fi: acţiune, interacţiune, situaţie socială, semnificaţii, simboluri, reguli, norme, rol social, preluare sau adoptare de rol (*role-taking)*. G. H. Mead studiază geneza sinelui *(self)* şi a conştiinţei de sine în contexte interacţionale ale căror produse sunt şi pe care, în acelaşi timp, le construiesc. Sinele se dezvoltă în activitate şi în procesul experienţei sociale. Structura mentală (*mind)* este rezultatul procesului social de interacţiune sau de comunicare interacţională bazată pe vehicularea de semnificaţii şi de simboluri prin intermediul limbajului. Conduita umană este situaţională, în sensul că se realizează în primul rând prin definirea situaţiilor în care individul acţionează. După Mead, "individul se experimentează pe sine ca atare, nu în mod direct, ci numai indirect, din perspectiva particulară a altor membri individuali ai aceluiaşi grup social sau din perspectiva generalizată a grupului social ca întreg căruia îi aparţine"[97]. Omul acţionează faţă de sine şi faţă de alţii numai pe baza semnificaţiilor pe care le construieşte situaţional şi le activează în interacţiuni. Semnificaţiile se modifică situaţional şi interacţional. După Mead, instituţiile sau organizaţiile, precum şi activităţile sau procesele sociale din cadrul lor şi raportate la "societatea umană organizată" sunt posibile "numai în măsura în care fiecare individ integrat în ele sau aparţinând acelei societăţi poate prelua atitudinile generale ale tuturor celorlalţi indivizi faţă de aceste procese şi activităţi şi funcţionări instituţionale si faţă de totalitatea socială organizată a relaţiilor şi interacţiunilor experienţiale astfel constituite şi îşi poate direcţiona în mod corespunzător propriul comportament"[98].

Unitatea sinelui individual este conferită de comunitatea organizată sau de grupul social, care apar faţă de persoana individuală în forma „altului generalizat".

Experienţa interacţională din cadrul grupului social este interiorizată şi totodată construită, percepută şi rutinizată. Grupul oferă posibilitatea comunicării sinelui cu el însuşi şi cu ceilalţi, prin vehicularea de simboluri semnificative care constituie "universul logic al discursului" sau "sistemul de simboluri universal semnificative". Acest univers sau sistem de simboluri aparţine grupurilor sau claselor sociale şi se constituie în procesul participării şi interacţiunii comunicative a persoanelor individuale. Acţiunea socială este rezultatul tranzacţiilor sau al schimburilor interacţionale de semnificaţie, în care individul se creează pe sine, construind şi manipulând simboluri. Din aceste tranzacţii sau schimburi rezultă moduri habituale de acţiune, obiceiuri, ritualuri şi rutini standardizate de reguli, adică instituţii sociale.
Analiza propusă de Mead este, deci, mai întâi social-psihologică (geneza sinelui în calitatea sa de constructor şi vehiculator de semnificaţii sau simboluri), iar apoi sociologică (geneza instituţiilor şi specificarea capacităţii lor integratoare). Totuşi, un tip de analiză nu poate fi separată de cealaltă atât timp cât sinele se construieşte social, adică interacţional şi relaţional, iar societatea este produsă de cooperarea persoanelor individuale. O astfel de poziţie metodologi că reiese clar din contrastarea a ceea ce Mead numeşte teorii individualiste şi teorii sociale despre geneza sinelui şi a societăţii (sau dintre teoriile evoluţioniste şi cele contractuale). Mead adoptă o perspectivă socială sau prioritar sociologică, sinele fiind un produs şi în acelaşi timp producând procesul social. Una din caracteristicile principale ale interacţionismului simbolic constă tocmai în afirmarea rolului creator al individului social în contextele sociale date. În timp ce practicile metodologice obiective se orientau către studiul genezei structurilor sau sistemelor, abstracţie făcând de implicarea individuală sau de participarea sinelui în producerea structurilor, metodologia interpretativă afirmă creativitatea simbolică individuală, geneza: proceselor sociale prin acţiunile şi interacţiunile individuale. Structura apare astfel ca produs al implicării şi relaţionării individuala, iar analiza sociologică trebuie să se concentreze la acest nivel. în timp ce metodologia obiectivă de tip structuralist, de exemplu, postulează teoretic structura şi apoi o confruntă cu realitatea socială de referinţă, metodologia interacţionismului simbolic îşi propune să studieze geneza acţiunilor, interactiunilor şi situaţiilor sociale concepute ca schimburi sau tranzacţii simbolice de semnificaţii.O strategie de cercetare începe acolo unde cealaltă se opreşte. Ceea ce una postulează, cealaltă îşi propune să construiască[99].

Perspectiva teoretică deschisă de Mead a fost continuată de H. Blumer, E. Goffman, H. S. Becker, T. Shibutani, M. Kuhn, A. M. Rose etc.[100]. Contribuţiile *principale* ale acestora au constat în: aplicarea conceptelor interacţioniste pentru studiul unor probleme *empirice,* sistematizarea schemelor conceptuale, dezvoltarea unei *metodologii* adecvate. H. Blumer statuează următoarele premise fundamentale ale interactionismului simbolic: 1. Fiinţele umane acţionează faţă de lucruri pe baza semnificaţiilor pe care lucrurile le au pentru ei. 2. Semnificaţia derivă din interacţiunea socială. 3. Semnificaţiile sunt modificate de interpretările utilizate de persoane în situaţiile concrete"[101] .

Oamenii îşi orientează acţiunile către obiecte sau către *diversele* evenimente sociale în funcţie de modurile în care manipulează semnificaţii sau simboluri. În procesul manipulării de semnificaţii, pe baza acordului realizat prin schimburi reciproce şi negocieri, oamenii ajung la consensuri simbolice. Odată consensul realizat, conduita individuală sau colectivă se desfăşoară în forma obiceiurilor, tradiţiilor sau ritualurilor. La rândul lor, acestea pot fi schimbate, întrucât persoana umană dispune de capacităţi interpretative şi creatoare, adică este o fiinţă raţională, conştientă de sine şi generatoare de simboluri şi semnificaţii. Se poate, deci, distinge, pe de o parte, comportamentul uman organizat, orientat, dirijat rutinier, de reguli, tradiţii, obiceiuri, ritualuri şi, pe de altă parte, comportamentul interpretativ, activ, constructor de simboluri.

Obiectele sau evenimentele sociale nu au semnificaţii intrinsece pentru că nu

dispun de conştiinţă de sine. Semnificaţiile lor sunt investite de oameni, adică aceştia le conferă caracteristici simbolice particulare în procesul interacţiunilor sociale. Tranzacţiile simbolice desfăşurate grupal ataşează obiectelor semnificaţii.

Un tip generic de interacţiune este acţiunea convergentă sau comună, care se bazează pe şi rezultă din capacitatea persoanei individuale de a înţelege direcţia acţiunii altuia (altă persoană individuală sau "altul generalizat") şi de a se transpune în perspectiva acestei direcţii. Interacţiunile pot fi generate în măsura în care în grup sau în comunitate există un consens simbolic care, la rândul său, constituie obiectul negocierilor sau tranzacţiilor simbolice. Atunci când simbolurile şi semnificaţiile sunt definite consensual, grupul dispune de stabilitate, iar acţiunile individuale converg în forma acţiunilor comune sau colective. în grup pot apărea şi stări de conflict sau contradicţii, mai ales atunci când definiţiile simbolurilor sau regulile stabilite prin negocieri sunt vagi, când grupul se confruntă cu o nouă perspectivă sau în grup a apărut o nouă persoană. Stabilitatea grupului sau a consensului simbolic este condiţionată şi de modul în care sinele se prezintă grupal, adică de formele de instituire în grup a persoanelor individuale. Există diferite tipuri individuale de sine răspunzând unei varietăţi de reacţii şi solicitări sociale. Este necesar însă să existe o formă adecvată de manifestare relaţională a sinelui, care să corespundă situatiei interactionale date.

Sinele dispune de capacitatea de autoinstituire *(self-lodging).* Aceasta implică identificarea sinelui în raport cu el însuşi şi cu alţii. Instituirea sinelui se realizează prin asocierea individuală de semnificaţii sau simboluri (cum ar fi numele persoanelor, stilurile de vorbire, particularităţile vestimentare, gestica, mimica) şi prin prezentarea personală în grup în aşa fel încât să corespundă propriei identităţi şi aşteptărilor celorlalţi. Aceasta implică şi adoptare al unui rol *(role-taking)* care să corespundă aşteptărilor simbolice ale celorlalţi faţă de rolul preluat. Interacţiunea este neproblematică în momentul în care se desfăşoară în conformitate cu modul de instituire a sinelui şi există compatibilitate între acesta şi modul de instituire a sinelui altuia. De aceea persoanele individuale se angajează în acele interacţiuni care corespund formei lor proprii de instituire a sinelui. În caz contrar, este necesară detalierea unui proces de negociere simbolică pentru a ajunge la stabilirea regulilor de interacţiune. Astfel de reguli pot fi de natură juridică, morală sau referitoare la "etichetă" adică la interacţiunea bazată pe politeţea ocaziilor ceremonioase[102]. Astfel de reguli cunosc variaţii de la un strat social la altul sau de la ţară la ţară, conferind relaţiilor sociale specificitate şi făcând problematică instituirea sinelui în interacţiuni care depăşesc graniţele consensului simbolic de apartenenţă. De aici rezultă şi analiza comparativă a comportamentelor simbolice, interacţionale si diversificate situaţional, grupal, comunitar.

Presupoziţiile teoretice cu implicaţii metodologice ale abordării interacţionalist-simbolice pot fi acum statuate cu suficientă claritate.

1. Una din *ele* vizează modul de studiere a comportamentului. Există o formă "manifestă", vizibilă, şi o formă ascunsă", invizibilă, a comportamentului. Interacţiunea este deschisă, vizibilă,deoarece ea angajează doi sau mai mulţi actori sociali în schimburi sau negocieri manifeste de semnificaţii, generând comportamente sau structurări (modele) de comportamente interacţionale. În procesul interactiunii oamenii nu se supun doar regulilor, ritualurilor, tradiţiilor ci creează, construiesc semnificaţii şi simboluri. Acesta este comportamentul lor simbolic. Aspectele creativ-simbolice ale persoanei sau grupului sânt însă ascunse, invizibile adică nu sunt direct accesibile. Studiul comportamentului uman nu se poate reduce la analiza reacţiilor individuale faţă de stimuli (conform relaţiei mecanice behavioriste stimul-reacţie) şi nici la simpla inventariere a semnificaţiilor vehiculate relaţional sau interacţional. În abordarea interactionist-simbolică trebuie stabilite strânse relaţii între conduita simbolică (invizibilă, ascunsă) şi cea interacţională (vizibilă, deschisă), începându-se cu studiul manifestărilor comportamentale vizibile, pentru a trece apoi la identificarea

semnificatiilor ataşate respectivelor comportamente. Acestea din urmă pot fi cerceţate, printre altele, prin jocuri de roluri, în care situaţiile simulative oferă actorilor sociali posibilitatea adoptării şi preluării de roluri, sau prin observaţii participative şi introspecţie.

2. Cercetarea socială însăşi trebuie considerată, din punctul de vedere al cercetătorului, ca o preluare sau adoptare de rol *(role-taking),* ca o proiectare a cercetă torului în rolul actorului social pentru a-i înţelege modul de implicare în interacţiunii[103] sau în situaţiile interacţionale date. Analiza nu mai apare ca exterioară, obiectivă, bazată pe substituirea perspectivei reale a actorului social cu cea teoretică a cercetătorului, ci constă în implicarea directă în situaţia interacţională în vederea înţelegerii şi interpretării introspective a comportamentelor şi conduitelor. Semnificaţiile şi simbolurile trebuie însă considerate nu numai din perspectiva strictă a actorului individual, ci extinsă la relaţiile sociale constituite grup al sau comunitar, care oferă actorului social singular perspectiva simbolică reală. Limitarea la primul nivel generează o cercetare de tip psihologic, extinderea la nivelul perspectivei comunitare conduce la accentuarea aspectelor sociologice ale cercetării. Consideraţiile psihologice sunt integral subordonate celor sociologice în măsura în care analizăm *sinele* ca obiect şi subiect al relaţiilor sociale congrupal (dimensiunile grupurilor extinzându-se treptat până la nivelul societăţii ca întreg).

3. De asemenea, cercetarea trebuie să se concentreze asupra dublei ipostaze a actorului social - creator de simboluri şi figurator al unor comportamente rutinizate, generator de reguli prin negocieri sau tranzacţii simbolice şi purtător manifest al unor comportamente standardizate cu semnificaţii de-la-sine-înţelese (neproblematizate). A studia construcţia simbolică înseamnă a determina procesele negocierii, momentele de debut şi de încetare, stările de conflict şi cele de consens, etapele demersului interpretativ. Totodată, este necesar să se studieze şi comportamentele rutiniere, desfăşurate semiconştient sau chiar inconştient, întrucât "actorul" s-a obişnuit cu ele şi le consideră ca atare, de-la-sine-înţelese *(taken-for-granted)* şi nu le mai problematizează.

4. O altă presupoziţie a practicii metodologice interacţionist-simbolice orientează cercetătorul către caracterizarea stabilităţii şi schimbării intervenite în viaţa grupurilor. Ambele sunt procese ce intervin în mecanismele funcţionării grupurilor în măsura în care actorii sociali sunt dirijaţi sau orientaţi de reguli, dar şi implicaţi în negocieri simbolice care privesc schimbările solicitate de situaţiile inedite.

5. Orice cercetare interacţionist-simbolică este orientată către identificarea şi caracterizarea aspectelor situaţionale ale conduitei umane. Comportamentul se produce, se manifestă în situaţii, este influenţat de comportamentul altora şi de situaţia în care se produce. Ca atare, situaţia este o variabilă centrală a oricărei cercetări si trebuie definită ca atare. Pentru a caracteriza comportamentul situaţional este necesar să se aibă în vedere: timpul evolutiv al situaţiei, adică secvenţialitatea temporală a interacţiunilor, care este paralelă cu succesiunea interpretărilor intervenite în negocierile simbolice (de exemplu, pătrunderea unui străin într-un grup); „actorii" implicaţi în situaţie; organizarea sau dispunerea spaţială a "actorilor" şi a obiectelor în situaţie; semnificaţiile vehiculate interacţional. Schimbarea sau stabilitatea vieţii grupa le depind, de exemplu, de uniformitatea situaţiilor sau de intervenţia inedită a unor noi "actori", intervenţie menită să genereze conflicte sau contradicţii simbolice.

Dacă acestea sunt presupoziţiile metodologice ale abordării interacţionist-simbolice, asociate problematicii teoretice menţionate, atunci ne putem aştepta în mod firesc la strategii tehnico-metodice specifice de cercetare. în mare parte, o astfel de abordare s-a dezvoltat în contradicţie cu practicile metodologice "obiective", opunându-le acestora strategii interpretative aşa-zis nestructurate. Scopul central al acestora ar consta în pătrunderea în "universul logic al discursului" grupal, în identificarea

nedeformată sau nedistorsionată a situaţiilor simbolice interactionale, în considerarea acestora aşa cum sunt ele în realitate şi nu aşa cum şi-ar închipui cercetătorul că ar trebui să fie. De aceea metoda de cercetare cea mai utilizată a fost observaţia nestructurată sau observaţia participativă. De asemenea: s-a mai folosit interviul focalizat şi cvasiexperimentarea (mai ales în forma jocurilor de simulare a "situaţiilor de întâlnire" pentru a identifica etapele constituirii grupurilor stabile sau relativ stabile simbolic şi interacţional). Formele strict standardizate de investigare empirică au fost mai degrabă excluse. datorită considerării lor ca metode deformante ale situaţiilor reale. Metodele structurate sau standardizate (de exemplu, observaţia cu categorii predefinite, anchetele sau modelele experimentale) ar putea fi folosite, desigur, în mod restrictiv numai după ce au fost stabilite semnificaţiile situaţionale şi simbolice de referinţă concretă ale conceptelor.

Adoptarea unei astfel de poziţii tehnico-metodice în plan metodologic a condus la obţinerea unor date empirice mai degrabă sărace, ajungându-se la un hiatus considerabil între pretenţiile teoretice avansate şi cercetările empirice realizate. Probabil că aşa se explică, în contextul sociologiei americane din deceniul al şaselea, conturarea a două direcţii metodologice interacţionist-simbolice: una, reprezentată de H. Blumer şi E. Goffman, care conservă "puritatea metodologică" tradiţională, în sensul folosirii exclusive a observaţiei şi autobiografiilor ca mijloace de colectare a datelor empirice, şi cealaltă, reprezentată de A. M. Rose şi M. Kuhn, care a urmărit apropierea metodologiei interacţionist-simbolice de practica metodologică "obiectivă" prin folosirea de anchete şi procedee statistice standardizate de prelucrare a datelor într-un context teoretic similar cu cel avansat de Mead. În principiu, putem constata că în sociologia interpretativă metoda de cercetare este integral subordonată problematicii teoretice a investigaţiei şi se edifică în procesul Însuşi al cercetării. Istoria metodei se identifică şi se construieşte odată cu istoria cercetării însăşi. În timp ce într-o abordare "obiectivă" cercetătorul postula metoda, în cea interpretativ se urmăreşte mai întâi să se pătrundă în universul vieţii umane şi grupale, să se forjeze participativ conceptele din perspectiva actorului social şi abia apoi să se ajungă la standardizarea metodei de investigare. înainte de a fi euristică, cercetarea trebuie să fie descriptivă (în sensul de interpretativă, adică bazată pe înţelegerea semnificaţiilor acţiunilor şi interacţiunilor umane). Cercetătorul "obiectiv" este interesat de reprezentativitatea rezultatelor obţinute şi de aceea va utiliza acele metode care sunt orientate spre verificare, testare, adică "descoperirile" pe care le aşteaptă sau le urmăreşte trebuie să fie de la început considerate din perspectiva criteriilor verificaţioniste. Cercetătorul interpretativ se preocupă mai întâi de "descoperire", caută să înţeleagă universul uman şi să-l descrie aşa cum este din perspectiva actorilor sociali şi abia apoi îşi pune problema reprezentativităţii generalizate, bazate pe criterii standardizate de verificare şi testare.

Cercetătorul "obiectiv" statuează ipoteze şi caută date care să fie relevante pentru acestea; cel interpretativ identifică date şi le interpretează ipotetic în procesul însuşi al identificării. Primul îşi pune problema interpretării datelor după ce acestea au fost produse, sistematizate, catalogate şi testate, pe când celălalt începe cu interpretarea bazată pe înţelegerea introspectivă, sperând ca ulterior să ajungă la un grad mai înalt de generalitate şi sistematizare. De aceea, în cercetările specifice practicii metodologice interpretative sunt frecvente descrierile, prezentările cvasiliteraturizate cu concepte care relevă "sensibilitatea" socială a investigatorului, adică implicarea sa subiectivă în universul cercetat, considerat ca profund specific şi ireductibil la alte universuri. într-o cercetare orientată "obiectiv" o situaţie socială este un caz între alte cazuri care trebuie seriate, clasificate, întabelate şi supuse cerinţelor de conceptualizare şi verificare pentru a ajunge la generalizarea empirică reprezentativă. În abordarea interpretativă metoda de investigare este un mod de implicare şi acţiune în grup, un tip distinct de interacţiune, ale cărui simboluri şi

semnificaţii trebuie să fie conştientizate şi prezentate ca atare în elaborarea discursului de prezentare a datelor. O astfel de problemă a fost analizată mai ales de etnometodologi.

Etnometodologia

Etnometodologia[104] s-a desprins din interacţionismul simbolic şi şi-a propus să studieze aspectele etnografice ale "limbajului" interacţiunilor, inclusiv interacţiunile dintre actorii sociali care investighează şi cei care sunt investigaţi. Cercetările etnometodologice se orientează spre cunoaşterea comună, adică spre semnificaţiile implicate în interacţiunile umane cotidiene: spre oame'nii obişnuiţi, care acţionează în situaţii comune în aşa fel încât manifestă, practică sau construiesc comportamente raţionale adecvate acestora. Ele îşi propun să identifice *metodele* pe care le folosesc oamenii în situaţii cotidiene pentru a se conforma sau adapta regulilor sau normelor preexistente, pentru a înţelege semnificaţiile generate grupal sau comunitar, în aşa fel încât să construiască şi să se. integreze în ordinea socială prin comportamente raţionale sau raţional aşteptate de ceilalţi. Etnometodologia este o *etnografie* a cunoaşterii comune şi a limbajului cotidian, precum şi o analiză a *metodelor* prin care oamenii se conformează, produc, justifică sau practică înţelegerea . interacţională a cunoaşterii lor cotidiene. Este, deci, o analiză sociologică a vieţii umane cotidiene, bazată pe înţelegerea şi interpretarea semnificaţiilor comune împărtăşite de membrii grupurilor în practica lor interacţională. Cum se produce ordinea socială, care sunt preceptele simbolice ale acestei ordirii pe care oamenii o consideră ca de-la-sine-înţeleasă *(taken-for-granted)*, prin ce se concretizează organizarea şi organizaţiile sociale la nivel formal şi informat care ar fi regulile acestei organizări sau ale consensului simbolic cotidian manifestat în forma unei rationalităţi bazate pe cunoaşterea comună sunt câteva din întrebările pe care le pun etnometodologii. Orientarea analizei sociologice spre astfel de probleme nu este însă numai teoretică sau metodologică, ci şi ideologică.

Etnometodologii urmăresc să identifice acele "scheme motivaţionale validate social" care stimulează geneza individuală a unui curs dat al interacţiunilor·şi relaţiilor sociale. Scopul cercetării etnornetodologice este de a conştientiza indivizilor singulari sau grupurilor interacţionale mecanismele ordinii şi organizării sociale, pentru ca apoi să-i determine să elaboreze construcţii simbolice alternative, schimbări sociale sau reorientări ale raţionalizării ordinii prestabilite. în acest sens, Garfinkel menţionează că prin punerea în evidenţă a regulilor interactionale considerate a fi de-la-sine-înţelese sau prin plasarea omului în situaţia de a justifica o acţiune firească se ajunge să se transforme esenţa persoanei respective. Această transformare este posibilă datorită "substituirii schemei motivaţionale validate social, care mai înainte a fost utilizată pentru a numi şi ordona preferinţele denunţate, cu o altă schemă"[105], considerată ca nouă, conştientă şi ca izvor al schimbării şi promovării unei noi ordini, mai adecvate. **în** felul acesta se transformă nu numai esenţa indivizilor, dar şi modul de construcţie a vieţii zilnice si procedeele (metodele) de construcţie utilizate. Schimbarea psihologiei persoanelor implicate interacţional în viaţa zilnică ar genera schimbarea socială a relaţiilor şi a societăţii în întregul său[106]•

Analiza etnometodologică nu se concentrează atât asupra ordinii sociale, înţeleasă ca o construcţie predeterminată, cit asupra modului în care aceasta rezultă permanent din interacţiunile simbolice ale actorilor sociali. Ordinea socială se bazează pe reguli, norme, ritualuri, definiţii, semnificaţii, dar acestea nu trebuie considerate ca fixe, monolitice, ca referinţe stabile ale acţiunii şi comportamentului. Din contră, ele se află în schimbare, implică permanente reformulări, codificări, adaptări în procesul dinamic al interacţiunilor directe dintre "actori". Ca atare, "etnometodologul *nu* se

preocupă să ofere explicaţii cauzale ale acţiunilor regulate, structurate, repetitive printr-un fel de analiză a punctului de vedere al actorului. El *este* interesat de modul în care membrii societăţii realizează sarcina de a vedea, descrie şi explica ordinea lumii în care trăiesc"[107]. Nu ordinea *ca atare* este studiată, ci modul în care membrii societăţii *construiesc* o ordine adecvată scopului acţiunii lor, adică modul în care aceştia îşi prezintă acţiunile ca fiind raţionale, coerente şi adecvate intenţiilor practice urmărite[108] pentru a face ordinea vizibilă.

Un domeniu preferenţial al studiilor etnometodologice este reprezentat de limbaj, atât de rostirile verbale cotidiene produse în "întâlnirile" actorilor sociali, cât şi de structurile lingvistice care modelează procesul interacţional cotidian. Considerându-se că limbajul este principalul mijloc de vehiculare a semnificatiilor, s-a urmărit analiza amănuntită a "materialelor conversaţionale" pentru a se realiza o "etnografie a comunicării"[109] verbale şi nonverbale, lingvistice şi paralingvistice. În acest caz, etnometodologii au folosit

rezultatele cercetărilor obţinute în lingvistica generativă (N. Chomsky), antropologia cognitivă (J. Gumperz, F. Hymes, W. Goodenough etc.) sau filosofia limbajului (J. L. Austin, Wittgenstein).

Influenţa cea mai profundă exercitară de etnometodologie în sociologie trebuie considerată însă, din punctul nostru de vedere, în legătură cu modul de abordare sociologică a interacţiunilor, relaţiilor şi organizaţiilor sociale, cu formularea metodelor de investigare sociologică şi cu specificul limbajului teoriei sociologice în raport cu limbajul cotidian al actorilor sociali. Toate aceste probleme au o referinţă metodologică *directă şi în opoziţie* cu punctul de vedere al practicilor metodologice obiective.

Etnometodologia proclamă necesitatea reflexivităţii investigaţiei sociologice, analiza legăturii strânse dintre cunoaşterea sociologică si cunoaşterea comună, considerarea interacţiunilor dintre observator şi actorul social. Rezultatele cercetărilor sunt influenţate în mod fundamental de perspectivele interpretative diferite ale observatorilor. Doi experimentatori, observatori, intervievatori etc. vor obţine rezultate diferite atâta timp cât îşi vor concepe rolurile în mod diferit. De aceea trebuie cercetată, adică analizată ca problematică, investigaţia sociologică însăşi. Interesul cercetătorului este orientat spre procesul însuşi de proiectare şi realizare a cercetării. Cel care s-a concentrat în detaliu asupra acestei probleme a fost A. V. Cicourel, care consideră că "cercetătorii din ştiinţele sociale sunt confruntaţi cu o problemă metodologică unică: condiţiile înseşi ale cercetării lor constituie o variabilă complexă importantă pentru ceea ce trece drept rezultat al investigaţiilor propuse. Cercetarea de teren, care din perspectiva scopurilor noastre se realizează prin observaţia participantă şi intervievare, este o metodă în care activităţile investigatorului joacă un rol crucial în obţinerea tipurilor de date"[110]. Aceasta înseamnă că cercetătorul trebuie să fie conştient de poziţia sa ca actor social şi de experienţa sa cognitivă asociată sau derivată din cunoaşterea cotidiană, comună, nesistematică. în acelaşi timp trebuie să se plaseze pe sine (introspectiv sau prin preluare de rol) pe poziţia actorilor sociali investigaţi, pentru a face publice şi a interpreta semnificaţiile vehiculate interacţional.

Etnometodologia utilizează (sau poate utiliza) ca metode de cercetare observaţia participantă, interviul focalizat, chestionarele cu alegeri forţate, metoda demograficră (repartizările statistice ale populaţiei pe anumite categorii relevante sociologic), analiza de conţinut şi documentarea istorico-biografică, experimentul şi modelele experimentale. Utilizarea acestora este însă posibilă numai în momentul în care tehnicile lor de realizare practicii sunt profund modificate, cu scopul de a satisface presupoziţiile teoretice şi metodologice ale abordării propuse. Să ne referim, de exemplu, la proiectarea de modele experimentale pentru analiza "problemei semnificaţiei culturale, ca o condiţie necesară pentru o sociologie experimentală care poate explora teoriile privind adoptarea de rol *(role-*

taking) şi organizarea socială”[111]. Pentru realizarea de experimente sociologice este necesar ca: a) cercetătorul să distingă Între percepţiile şi interpretările sale si cele ale subiecţiilor cu privire la aceleaşi obiecte sociale; b) descrierea unui comportament observat de către un cercetător trebuie să fie identică sau “evidentă” pentru orice alt observator; c) subiecţii să treacă În mod invariabil prin aceleaşi stări care sunt descrise de cercetător; d) pentru a conferi sens obiectelor incluse în mediul experimental este necesar să fie folosite aceleaşi constructe de către observator şi subiecţi, iar aceste constructe să fie clarificate conceptual şi empiric[112]. Dacă aceste presupoziţii sunt satisfăcute, atunci modelele experimentale pot fi structurate şi utilizate în sociologia experimentală. H. Garfinkel, deşi nu aderă integral la perspectiva metodologică formulat;) de A. Cicourel, a propus realizarea de studii cvasiexperimentale de teren care să satisfacă trei condiţii[113]: situaţia socială este astfel structurată încât subiectul nu o poate interpreta ca “joc”; nu este oferit timp pentru reconstrucţia situaţiei în termenii de semnificare ai subiectului; subiectul este forţat să elaboreze noi definiţii de orice tip. Garfinkel a instruit studenţii săi să opereze ca »experimentatori cotidieni”. în acest sens, i-a îndemnat să provoace situaţii de genul celor de mai sus pentru a pune oamenii în situaţia de a-şi conştientiza regulile rutiniere ale interacţiunii cotidiene (de exemplu: să nu plătească integral preţurile obiectelor cumpărate; să se comporte faţă de ceilalţi membri ai familiei ca şi când ar fi chiriaşi; să solicite interlocutorilor explicarea celor mai banale expresii etc.). Astfel de cvasiexperimente ar fi menite să ofere posibilitatea problematizării unor evenimente sociale normale sau obişnuite, să pună în evidentă caracterul firesc de-la-sine-înţeles, al regulilor şi ritualurilor practicate interacţional.

În cercetare, sociologul este el însuşi pus în situaţia de a elabora decizii privind relaţiile dintre conceptele şi observaţiile sale. Pentru aceasta ar trebui să facă uz de metoda documentării[114]: “structurarea de bază este derivată din evidenţele documentare individuale, iar acestea, la rândul lor, sunt interpretate pe baza a «ceea ce este cunoscut 1) despre structurarea de bază”. Se va observa, de multe ori, că nu toate instanţele sau manifestările comportamentale sunt clasificabile, că schemele de codificare nu sînt suficient de cuprinzătoare, că testele statistice sunt inadecvate etc. “Metoda documentării” oferă totuşi posibilitatea elaborării şi corectării deciziilor privind relaţiile dintre schema conceptuală şi datele empirice prin plasarea evenimentelor observate într-o succesiune temporală şi prin problematizarea permanentă a interacţiunilor şi semnificaţiilor vehiculate comunicativ între “actor” şi observator.

Abordarea etnometodologică insistă asupra unei etape a cercetărilor obiective care era considerată ca firească şi de-la-sine-înţeleasă. Este vorba de etapa “interpretării” datelor după ce acestea au fost culese, prelucrate şi testate. Din punctul de vedere al etnometodologilor, alternativele interpretative propuse în practica metodologică obiectivă aveau ca bază de referinţă ipoteze preformulate în limbaj ştiinţific. De aceea ele se depărtau atât de limbajul comun al actorilor sociali, cât şi de semnificaţiile şi simbolurile vehiculate social şi subiectiv. Producţia sociolgică “obiectivă” este închisă în propriul său univers, nu are deschidere la realitatea socială cotidiană, nu este considerată ca “o variabilă” specifică a cercetării. Etnometodologia propune: a) considerarea producţiei sau analizei ştiinţifice ca proces interacţional specific; b) elaborarea limbajului sociologic (ştiinţific) în funcţie de limbajul cotidian, ţinând seama de “etnografia comunicării” cotidiene. Acestea ar implica şi un mod nou de teoretizare sau de construcţie a teoriei sociologice[115]. În principiu, pretenţia etnometodologică rezidă în considerarea “modurilor comune de percepţie şi operare ca o caracteristică *integrală şi esentială* a practicii stiintifice recunoscute”[116]. De aici ar rezulta că:

1. fenomenele investigate ştiinţific sunt experienţe ale vieţii zilnice, cotidiene, adică ştiinţa porneşte de la o proprietate empirică *(common-sense-property*) a lumii

zilnice şi se întoarce la ea permanent;

2. ştiinţa şi simţul comun nu sunt identice, dar stabilitatea ştiinţei depinde în parte de stabilitatea procedeelor specifice simţului comun. Ca atare, este necesară o investigare comprehensivă adecvată a modului în care simţul comun este prezent în practicarea ştiinţei.

În timp ce filosofia ştiinţei accentuează depărtarea ştiinţei de "obiectele bunnlui simţ" sau ale experienţei cotidiene, etnometodologia insistă asupra întoarcerii ştiinţei la nivelul cotidianului, comunului, de-la-sine-înţelesului. O astfel de strategie de teoretizare sociologică este menită mai degrabă să îndepărteze cercetătorul de practica metodologică "obiectivă" să-i conştientizeze pericolul impunerii din afară (adică prin teorii şi concepte ipostaziate) a unor interpretări sociale care se îndepărtează de universul uman real. De aceea, strategia etnometodologică de teoretizare poate fi considerată. prin semnificaţia sa "metaforică" şi nu ca o strategie autentic ştiinţifică. Dealtfel este greu să se spună că etnometodologia este o teorie coerentă, ci cel mult o schemă conceptuală şi o practică menită să indice unele modalităti de abordare sociologică mai ales la nivelul sociologiei cunoaşterii. Etnometodologia nu s-a referit la problemele metodologiei sociologice obiective în mod direct, ci mai degrabă indirect, adică pornind de la modul în care ele au fost aplicate şi practicate empiric. Aceasta a stimulat analiza critică a metodologiei sociologice şi a tipurilor de cercetări şi teorii pe care le-ar genera. Aplicaţiile empirice ale presupoziţiilor metodologice pozitiviste sunt supuse analizei concrete, luându-se ca referinţă modul în care cercetătorul consideră ca de-la-sine înţelese adică neproblematizate, semnificaţiile vehiculate de actorii sociali. Atunci când sînt avute în vedere consecinţele problematice ale considerării semnificaţiilor comune conferite de actorii sociali acţiunilor lor subiective se constată că sursele cunoaşterii teoretice sunt de găsit în *etnografia* comunicării şi rezultă din analiza *metodelor* folosite de actorii sociali pentru a crea semnificaţii şi a conferi sensuri simbolice acţiunilor lor.

Etnometodologia intenţionează să producă mijloacele prin care să conştientizeze actorului social normele şi regulile construcţiei de semnificaţii pe care el le consideră de-la-sine-înţelese *(taken-for-granted).* În acest fel, reconstrucţia etnometodologică a semnificaţiilor acţiunilor umane intenţionează să formeze conştiinţa actorului social despre aceste semnificaţii şi despre poziţia sa în lume. Numai că etnometodologia nu a ajuns să producă analizele teoretice şi empirice pe care le-a anticipat sau propus într-o asemenea măsură încît să substantializeze proiectul său iniţial. A rămas, deci, o orientare sociologică şi o practică metodologică simplu contestatară la adresa practicilor metodologice reificatoare de tip obiectivist extrem.

Etnometodologia a formulat probleme metodologice, a relevat aspecte critice importante ale practicilor "obiective" de cercetare, dar ea însăşi a produs prea puţine cercetări fundamentate empiric şi nu a avansat un set *coerent* de principii metodologice menite să ghideze cercetarea empirică. Este o practică metodologică *critică* fără a fi efectiv *productivă.* A indicat o *cale* de construcţie metodologică, dar ea însăşi *nu a construit* o metodologie specifică. În mare parte, etnometodologia a preluat unele probleme ale interacţionismului simbolic, reînnoind interesul sociologic pentru interacţiunile umane directe sau pentru aspectele simbolice şi psihosociale ale fenomenelor, faptelor sau relaţiilor statuate în orientările sociologice şi metodologice obiective. În ciuda pretenţiei sale de "a se depărta în mod radical" de gândirea sociologică tradiţională, teoretizarea sau cercetarea etnometodologică indică o cale a reconstrucţiei sociologice pe care însă niciodată n-a realizat-o. Atunci când s-a depărtat de tradiţia sociologică s-a apropiat de interacţionismul simbolic[117], iar atunci când s-a depărtat de interacţionismul simbolic s-a apropiat de fenomenologia sociologică iniţiată de A. Schutz. Dacă, în timpul deceniului al şaselea, etnometodologia îşi căuta identitatea şi prin modul în care se autointitula, la începutul deceniului al optulea Cicourel consideră că cercetările sale fac parte din "sociologia cognitivă", iar Garfinkel

se îndoieşte de menirea identificatoare şi valoarea de caracterizare adecvată realizate prin numele-etichetă pe care el însuşi îl dăduse curentului pe care l-a iniţiat[118]. Dezvoltată ca o practică metodologică critică în contextul sociologic occidental contemporan, etnometodologia a ajuns să fie critică cu ea însăşi, pregătindu-şi premisele propriei disoluţii. În mare parte, etnometodologia s-a constituit şi ca o expresie oarecum "ideologizantă", în mod sigur extremistă, a abordării sociologice de tip fenomenologic.

Fenomenologia sociologică

Fenomenologia sociologică. reprezintă sinteza contemporană a "sociologiei interpretative" preconizată de Max Weber la începutul acestui secol, a "metodei fenomenologice" dezvoltate de E. Husserl şi a unor teze teoretice avansate de H. Mead sau de interactionismul simbolic de mai târziu. Conturarea unei astfel de sinteze echivalează cu statuarea integrală a practicii metodologice interpretative, considerată ca alternativă opusă practicii metodologice "obiective".

A. Schutz admite, în mod explicit, existenţa unei "unităţi metodologice a ştiinţelor empirice" şi a unei "logici unitare" care guvernează cunoaşterea din ştiinţele sociale şi din ştiinţele naturii[119]. Aceasta nu înseamnă însă că ştiinţele sociale trebuie să renunţe la instrumentele particulare şi specifice pe care le pot utiliza pentru explorarea realităţii sociale şi să adopte metodele ştiinţelor exacte, în special ale fizicii, considerând că numai acestea din urmă ar putea produce o cunoaştere ştiinţifică validă. Adepţii "unităţii universale a ştiinţei" nu s-au întrebat încă "dacă problema metodologică a ştiinţelor actuale ale naturii nu este pur şi simplu un caz special al unei probleme mai generale, încă neexplorată, referitoare la modul în care este posibilă cunoaşterea ştiinţifică şi care sunt presupoziţiile sale logice şi metodologice". În opinia lui Schutz, filosofia fenomenologică a deschis calea investigării unei astfel de probleme, iar în final va demonstra că instrumentele particulare de cercetare dezvoltate de ştiinţele sociale pentru a înţelege realitatea socială sunt mai adecvate decât cele ale ştiinţelor naturii "pentru a conduce la descoperirea principiilor generale care guvernează întreaga cunoaştere umană"[120].

Dacă în practica metodologică "obiectivă" de tip pozitivist unitatea ştiinţei se asigură prin utilizarea de către ştiinţele sociale a metodelor de cercetare şi construcţie teoretică dezvoltate de ştiinţele naturii, în metodologia interpretativă se postulează exact raportul invers. Ambele orientări admit posibilitatea existenţei unei "unităţi universale (logice şi metodologice) a ştiinţei (naturale şi sociale)", dar realizarea acestei posibilităţi este anticipată din direcţii opuse: orientarea "obiectivă" postulată de pozitivişti din perspectiva deschisă de ştiintele naturii, prin desfilosofarea discursului sociologic, în timp ce orientarea interpretativă a lui A. Schutz din perspectiva ştiinţei sociale bazată pe metoda filosofică a fenomenologiei. Numai că metodologia interpretativă este doar o promisiune, nu s-a concretizat încă în cercetări care s-o confirme în suficientă măsură, iar potenţialitatea sa poate fi actualizată, deocamdată, prin relevarea specificului ireductibil al cercetării sociale.

Ca şi celelalte orientări metodologice interpretative, fenomenologia sociologică proclamă unicitatea universului de referinţă al cercetării sociale şi anunţă că prin consacrarea ştiinţifică a acestei unităţi se va constitui nu numai ştiinţa socială, dar se va revoluţiona şi modul de construcţie teoretică din ştiinţele naturii. În ce ar consta specificul ireductibil al ştiinţei sociale? În primul rând, "teoria care tinde să explice realitatea socială trebuie să dezvolte instrumente particulare diferite de ale ştiinţelor naturii pentru a se acorda cu experienţa comună a lumii sociale"[121]. "Câmpul

observaţional" din ştiinţele naturii este diferit de cel al sociologiei, care se referă la viaţa personală a oamenilor şi la obiecte culturale create în activitatea practică. Lumea naturală explorată de cercetătorul din ştiinţele naturii nu "semnifică" nimic pentru moleculele, atomii sau electronii care o compun, în timp ce lumea socială are o semnificaţie specială şi o structură relevantă pentru fiinţele umane care acţionează, trăiesc şi gândesc în ea. Instrumentele investigaţiei din ştiinţele naturii se referă la obiecte care nu dispun de vreo cunoştinţă-de-sine, în timp ce instrumentele investigaţiei sociologice vizează, sau trebuie să vizeze, persoane înzestrate cu o cunoaştere comună despre ele şi lumea în care trăiesc. De aceea, în al doilea rând, metodologia sociologică are ca referinţe ale analizei nu persoanele umane considerate ca obiecte, ci cunoaşterea comună pe care oamenii o au despre ei, despre ceilalţi şi despre lumea socială în care trăiesc. Altfel spus, "printr-o serie de constructe empirice oamenii au pre-selectat şi pre-interpretat această lume pe care au trăit-o *(which they experience)* ca realitate a vieţilor lor zilnice. Tocmai aceste obiecte gândite ale lor sunt cele care le determină comportamentul, motivându-l. Obiectele gândite pe care le-a construit cercetătorul social pentru a înţelege această realitate socială trebuie bazate pe obiectele gândite pe care le-a construit gândirea comună a oamenilor, trăind viata lor zilnică în cadrul lumii lor sociale. Ca atare, constructele ştiinţelor sociale sunt, ca să spunem aşa, constructe de gradul doi, respectiv constructe despre constructele desfăşurate de "actori" pe scena socială, al căror comportament trebuie să-l observe cercetătorul social şi să-l explice în concordanţă cu regulile procedurale ale ştiinţei sale"[122].

Se remarcă aici o diferenţă esenţială între strategiile de cercetare din ştiinţele naturii şi cele din ştiinţa socială. În timp ce în primele cercetătorul îşi defineşte câmpul său observaţional, selectează şi interpretează el însuşi faptele, datele şi evenimentele, întelese ca "obiecte" ale investigaţiei care nu dispun de o conştiinţă" a implicării în cercetare, în ştiinţa socială cercetătorul operează cu constructe de gradul doi, respectiv cu constructe (teoretice) despre constructele (empirice) care au fost pre-selectate şi pre-interpretate de actorii sociali în viaţa lor cotidiană. Metoda folosită pentru elaborarea "constructelor de gradul doi" este cea propusă de Weber. Este vorba de metoda înţelegerii *(Verstehen),* care constă în interpretarea subiectivă a semnificaţiilor acţiunilor umane. Ştiinţa însă nu ce poate limita la analiza "experienţei personale necontrolabile", ci trebuie să ajungă la enunţuri obiective verificabile. De aceea Schutz îşi propune să răspundă la întrebarea: "Cum este posibil să se formuleze concepte obiective şi o teorie obiectiv verificabilă despre structurile subiective de semnificare?"[123]. În opinia sa, obiectivitatea trebuie să fie atributul principal al cunoaşterii ştiinţifice din sociologie şi se realizează prin:

a) aplicarea regulilor construcţiei teoretice specifice oricărei ştiinţe empirice şi elaborarea de tipuri ideale obiective (în sens weberian), adică constructe de gradul al doilea care incorporează ipoteze testa bile;

b) analistul sau observatorul social se detaşează de "situaţia sa biografică", de rolurile sale de actor social individual şi se implică într-o "situaţie ştiinţifică" definită în acord cu tehnica generală a muncii ştiinţifice. Sensul weberian al obiectivităţii ar consta, după Schutz, tocmai în considerarea problemei statuate ştiinţific ca singurul determinant al relevanţelor teoretice şi al cadrului conceptual de referinţă, în mod independent de valorile care ar guverna comportamentul actorilor sociali. Iar înţelegerea, ca metodă de investigare şi ca problemă epistemologică, nu trebuie considerată ca subiectivă, în sensul că interpretarea motivelor şi semnificaţiilor acţiunii individuale ar depinde de intuiţia personală necontrolabilă şi neverificabilă a observatorului. înţelegerea este subiectivă numai în măsura în care cercetătorul urmăreste să descopere semnificaţiile investite subiectiv de actorul social în acţiunea sa. Observatorul este însă ghidat de alt "sistem de relevanţă" decât actorul social, iar acest

sistem nu este subiectiv;

c) demersul de cercetare are o structură specifică ; el debutează cu observarea faptelor şi evenimentelor asociate acţiunii umane, după care se construiesc teoretic comportamente sau conduite tipice, modele ideale de actori sociali, demersuri structurate de acţiuni, concepte despre acţiunea umană. Acestea sunt "tipuri ideale ale conduitei subiective (umane)" sau "modele ale comportamentului raţional".

Astfel de "modele" sau "tipuri ideale" sunt elaborări sau construcţii explicative, ştiinţifice, reprezintă saltul pe care cercetătorul social îl face de la nivelul observării directe la cel al explicaţiei ştiinţifice. În acest demers este necesar să fie respectate, după Schutz, trei postulate :

1. consistenţa logică, claritatea şi distincţia cadrului conceptual cu care se operează şi respectarea riguroasă a principiilor logicii formale;

2. traducerea oricărui concept-tip de acţiune în enunţuri despre semnificaţiile subiective pe care o acţiune sau rezultatele acesteia o au pentru "actor". Acest postulat este de fapt o versiune a celui de al treilea, numit "postulatul adecvării" ;

3. "asigurarea adecvării în aşa fel încât fiecare termen dintr-un model ştiinţific al acţiunii umane trebuie să fie astfel construit, încât un act uman manifestat în lumea vieţii) de un actor individual în felul indicat de constructul tipic este comprehensibil pentru actorul însuşi, ca şi pentru partenerii săi, în termenii interpretării comune a vieţii cotidiene"[124].

Aceste postulate se referă la "raţionalitatea construcţiei de modele" teoretice, distingându-se astfel între "construcţiile raţionale de modele ale acţiunilor umane" şi "construcţiile de modele ale acţiunilor umane raţionale". Construcţiile de modele ale acţiunilor raţionale sunt frecvente în ştiinţele sociale, greşeala care se poate face constând în elaborarea de modele raţionale ale acţiunilor umane iraţionale. De asemenea, la nivelul cunoaşterii comune pot fi elaborate modele iraţionale ale acţiunilor raţionale (de exemplu, fundamentarea deciziilor raţionale prin referinţă exclusivă la sentimente şi ideologii). Ştiinţa socială trebuie să ajungă să elaboreze "modele raţionale (ştiinţifice) ale acţiunilor raţionale". Acestea sunt "tipuri ideale" acceptabile într-o „idealitate" postulată ştiinţific şi adaptabile la realitate în funcţie de criterii bine determinate. În acelaşi timp, în ştiinţa *socială* trebuie formulate modele care se referă la acţiuni umane desfăşurate în situaţii concrete definite de oameni concreţi. Acestea sunt "tipuri ideale ale conduitei subiective", care au ca referinţă individul uman concret şi acţiunile sale saturate de semnificaţii subiective. Primele se referă la comportamente standardizate sau rutinizate ("tipuri ideale habituale"), la grupuri umane ("tipuri ideale despre colectivităţi"), la fenomene culturale ("tipuri ideale despre limbaje şi obiecte culturale"). Celelalte pot lua forma "tipului personal" sau a "tipului unui curs al acţiunii". În timp ce primele au o semnificaţie sociologică mai pronunţată, ultimele sunt psihologizate şi saturate de concreteţe.

A. Schutz porneşte astfel de la premisele unei sociologii interpretative orientată către actorul individual şi extinde analiza sa, în mod treptat, către alte orizonturi cognitive care se depărtează de "unicitatea" individului uman concret subiectiv, purtător şi manipulator de semnificaţii şi simboluri. Modelele de acţiune raţională sunt tipice pentru practica obiectivă de cercetare, care face abstracţie de implicarea subiectivă a actorului social în acţiunile sociale, idealizează "situaţiile" sociale şi le consideră prin aspectele lor strict relaţionale şi globale (structuralismul şi analiza sistemică). Oricât ar accentua importanţa modelelor sau tipurilor ideale personale pentru sociologie, A. Schutz ajunge până la urmă să acorde atenţie şi să considere ca fiind mai specifice sociologic "tipurile ideale" globale, care sunt în mare parte similare "structurilor". Sociologia interpretativă a lui Max Weber a evoluat în acelaşi fel când şi-a propus să analizeze fenomene sociale de genul capitalismului, protestantismului sau birocraţiei. H. H. Gerth şi C. Wright Mills remarcă tocmai disjuncţia dintre "metoda înţelegerii

subiective" postulată *metodologic* de Max Weber şi "analiza structurală" pe care o desfăşoară atunci când se referă la procesele de stratificare socială sau la relaţia dintre ideologia protestantismului şi geneza capitalismului. "Weber adoptă metodologic perspectiva «nominalistă» deschisă de tipurile ideale"; analitic însă el procedează structuralist, astfel că "în utilizarea principiului structural de explicare Weber ajunge să fie destul de apropiat de procedeul analitic al gândirii marxiste ... "[125] . Spre deosebire de Weber, A. Schutz realizează această "deplasare" spre forma. de analiză sociologică "obiectivă" chiar în plan metodologic. Forma extremă a metodologiei interpretative conduce în plan teoretic la psihologism. Postulând pe bună dreptate necesitatea considerării modului de participare activă a actorului individual pe scena vieţii sociale, orientarea metodologica interpretativă s-a confruntat cu identitatea abordării specific sociologice, care solicită transcenderea implicărilor individuale pentru a ajunge la mecanismele structurale de funcţionare a formaţiunii sociale integrale. Pe de alta parte, metodologia „obiectivă", atunci când a ajuns obiectivistă, a generat explicaţii reificatoare prin faptul că a eluda individul uman particular şi a postulat structuri sau sisteme fără subiecţi sociali. Practicile metodologice extremiste se anulează reciproc. Creatorii de orientări metodologice nu-şi practică integral postulatele atunci când le aplică la situaţii analitice concrete fie depăşindu-le prin explicaţiile teoretice pe care le oferă (cazul lui Max Weber), fie închizându-se în propria metodologie pentru a afirma intenţii sau schimbări de paradigmă" neonorate însă de analize substanţiale (interacţionismul simbolic sau etnometodologia, operaţionalismul sau analiza structurală si sistemică). Premisele astfel statuate, n-am vrea să conducă la o "dialectică a împăcării extremelor": într-o metodologie eclectică, care nu-i nici "obiectivă" şi nici interpretativă. Mai degrabă am vrea să relevăm o caracteristică a metodologiei cercetării. Atunci când aceasta se normativizează şi îşi ipostaziază principiile, conduce nu numai la propria detaşare de teoriile pe care se fundamentează, dar şi la o închidere în sine, neproductivă. Unele metodologii dispun de proprietatea ,:stingerii prin inaniţie" , atunci când comunicarea dintre dimensiunea teoretica ("teoria referenţială") şi cea tehnico-metodică ("normativitatea metodică") încetează. Acesta se pare că este şi cazul fenomenelogiei sociologice.

A Schutz într-una din primele sale lucrări importante[126], formulează câteva critici faţă de "sociologia formală" weberiană, care şi-a propus să analizeze conceptul de „semnificaţie" şi să-i evidenţieze relevanţa sociologică. După Schutz, Max Weber a considerat acţiunea saturată de semnificaţii ca fiind elementul ireductibil al realităţii sociale, când de fapt nu este decât un simplu nume pentru un domeniu care trebuie explorat în profunzime. Ca atare, trebuie distins între "acţiunea în curs de realizare şi "actul finalizat (realizat)", sau între semnificaţia pe care o are un "obiect cultural" pentru producătorul acestuia şi semnificaţia "obiectivă" care este transindividuală şi statuată ştiinţific raţional în forma tipurilor ideale. Din perspectiva lui Weber, semnificaţia distribuită sau vehiculată social ar implica omogenitatea, în timp ce pentru Schutz este "un sistem complex de perspectivă", care presupune armonia intersubiectivă. De aceea Weber a creat posibilitatea importării în sociologie a unor noţiuni structurate la nivelul comun al bunului simţ . După Schutz, astfel de noţiuni nu au nimic de-a face cu aparatul conceptual statuat ştiinţific. Ieşirea din această situaţie se poate face prin adoptarea metodei fenomenologice, care permite pătrunderea "dincolo de aparenţe", la "rădăcinile" fenomenelor sociale. A. Schutz recurge la o metodă filosofică pentru a fundamenta demersul metodologie ştiinţific în sociologie. Acţiunea socială este punctul de plecare al analizei, datul obiectiv. Fenomenologia postulează însă că nu există obiectivitate pură, că orice obiect exterior există întotdeauna pentru un subiect, acesta conferindu-i sens. Max Weber nu s-a preocupat de modul în care actorul social conferă sens acţiunii. Pentru a înţelege sensul acţiunii sociale trebuie să o raportăm la agenţii săi, adică la actorii sociali, cu scopul de a

releva fenomenologic reţeaua de intenţionalităţi care corelează acţiunea obiectivată şi actorul social. Aceasta înseamnă, pe de o parte, a releva intenţionalitatea care stă la baza apariţiei produsului vizibil al acţiunii umane, iar, pe de altă parte, a arăta cum se detaşează intenţionalitatea de subiectul generator, pentru a se constitui într-o realitate obiectivă independentă.

A. Schutz distinge între două teme centrale ale fenomenologiei husserliene[127]: a) descrierea intenţionalităţilor constitutive ale experienţei originare a "lumii vieţii" *(Lebenswelt);* b) apelul la Ego-ul transcendental şi la intersubiectivitatea transcendentală, cu scopul de a releva intenţionalităţile actorului. În mod explicit, Schutz reţine prima temă, afirmând că "ştiinţele sociale şi-ar găsi fundamentul nu în fenomenologia transcendentală, ci în fenomenologia constitutivă a atitudinii naturale. Importanţa concepţiei lui Husserl pentru ştiinţele sociale nu constă nici în tentativa sa - infructuoasă - de a rezolva problema constituirii intersubiectivităţii transcendentale, nici în folosirea conceptului ambiguu de empatie ca bază a înţelegerii, nici în interpretarea pe care o dă comunităţilor şi societăţilor ca subiectivităţi de un grad mai înalt .. ; importanţa concepţiei lui Husserl este identificabilă mai degrabă în analizele pe care le face problemelor specifice experienţei originare a lumii vieţii *(Lebenswelt)*[128]. Ca atare, Schutz îşi propune să utilizeze metoda fenomenologică pentru a scoate în evidenţă structurile fundamentale ale lumii sociale trăite, pornind de la cunoaşterea comună pe care actorii o raportează la viaţa lor cotidiană. Structurile sociale s-ar construi pornind de la relaţia diadică, de tip interacţional, dintre doi actori, prin complexitatea sa crescândă. Această poziţie îl conduce pe Schutz la o analiză genetică a lumii sociale, însă este o analiză de tip descriptiv, de catalogare a diverselor tipuri de actori şi de relaţii sociale care corespund fiecărui tip. El pendulează. între analiza cunoaşterii sau atitudinii naive, comune, manifestate în viaţa cotidiană, şi analiza a ceea ce Husserl a numit *Lebenswelt,* adică a structurilor constitutive ale lumii sociale ("lumii vieţii") care preexistă în viaţa cotidiană. Eludând problema intersubiectivităţii, A. Schutz ajunge la reducţionism individualist şi la ipostazierea structurilor pe care considera că le analizează în mod genetic[129].

După Schutz, scopul central al investigaţiei sociologice constă în analiza conduitei umane în termenii implicării sale esenţiale în structura densă a tipizărilor, proiectelor, motivelor şi relevanţelor comune, cotidiene. Această analiză se finalizează în tipuri ideale menite să pună în evidenţă interpretarea acţiunii şi caracterul subiectiv al acesteia în punctul de vedere al actorului social. În felul acesta, prin, concepte obiective care iau forma tipurilor ideale se ajunge la realizarea obiectivităţii cunoaşterii sociologice, care se bazează pe "atitudinea ştiinţifică a observatorului "dezinteresat". Problema ştiinţifică, odată formulată, determină, de la sine obiectivitatea cunoaşterii prin intermediul tehnicilor ştiinţifice de verificare. O astfel de poziţie nu este doar ambiguă sau relativistă, ci şi complet inoperantă, Mai mult, "din cauză că nu pune în discuţie diferenţele logice posibile dintre cunoaşterea comună şi teoriile ştiintifice, Schutz nu întrevede posibilitatea că credinţele comune pot fi nu numai false dar şi incorijibile din perspectiva lor proprie. El pare să fie constrâns de o imagine statică şi consensuală, a relaţiilor sociale, care nu permite cu uşurinţă discutarea schimbărilor din conţinutul cunoaşterii comune şi nici inovaţiile conceptuale din sociologie şi interrela ţiile reciproc posibile cu «stocul cunoaşterii comune»"[130].

Influenţele orientării fenomenologice în sociologia contemporană nu pot fi ignorate. Să menţionăm redirecţionarea atenţiei către studiile microsociologice, către analiza cunoaşterii comune ca sursă a teoriei sociologice sau către actorul social activ, concret. La nivel metodologic a reasertat principiul "individualismului metodologic" şi cerinţa formulării instrumentelor de investigaţie din perspectiva semnificaţiilor reale vehiculate de oameni în viata lor reală. La nivel teoretic şi metodologic fenomenologia sociologică nu s-a substanţializat însă în analize pertinente ample. Ea

a prezentat, pentru a-l parafraza pe B. Bernstein, "noutăţi" despre modul în care pot fi şi trebuie produse "noutăţi teoretice", fără a detalia abordarea propusă în cercetări empirice cuprinzătoare.

Pe de altă parte, înţelegerea, ca metodă de analiza sociologică. este prea puţin productivă teoretic şi prea subiectivă. Th. Abel consideră că "în trăsăturile ei esenţiale înţelegerea se bazează pe utilizarea experienţei personale pentru interpretarea comportamentului observat. . «Înţelegem» o relaţie observată dacă suntem capabili să facem o paralelă între aceasta şi ceea ce cunoaştem prin autoobservare. Din moment ce operaţia constă în aplicarea unei cunoaşteri pe care o posedăm deja, ea nu poate servi ca mijloc de descoperire în cel mai bun caz, poate numai să confirme ceea ce cunoşteam deja"[131].

Obiecţia principală adusă metodologiei interpretative (mai ales variantei sale extremiste) este clară: cu tot efortul pe care îl investeşte în specificarea procedeelor de asigurarea ştiinţificităţii cunoaşterii teoretice, ea conduce la o reconstrucţie subiectivă, necontrolabilă, neverificabilă a fenomenelor sociale şi nu la o teorie *ştiinţifică* autentică[132].

De cele mai multe ori însă postulatele metodologiei interpretative nu au fost aplicate în forma lor, ca să zicem aşa, "'pură", ci implicaţiile au fost adaptate pentru a satisface cerinţele investigaţiilor aprofundate. Aşa s-ar şi explica tendinţa de consacrare teoretică a metodologiei interpretative.

Metodologia "obiectivă" şi metodologia interpretativă de cercetare sociologică s-au concretizat în moduri de abordare diferenţiate atât prin presupoziţiile sau principiile teoretice postulate, cât şi prin practicile efective de investigare pe care le-au realizat.

Pentru practicile metodologice "obiective" ştiinţele naturii constituie modelul de cercetare şi dezvoltare teoretică, cu scopul de a ajunge la constituirea unei autentice *"ştiinţe* sociale". Accentul este pus cu predilecţie pe aspectul ştiinţific al discursului sociologic şi abia apoi se ia în consideraţie specificul obiectului investigat, care, prin natura sa, este diferit de obiectul ştiinţelor naturii. S-a urmărit să se identifice factori şi cauze, comportamente şi reacţii, totalităţi şi structuri integratoare, care, odată cunoscute, pot conduce la formularea şi practicarea unei "inginerii sociale". în analiză, se are în vedere când individul singular, din punctul de vedere al opiniilor şi atitudinilor sale, pentru ca pe această bază să se elaboreze generalizări empirice (cel mai adesea de tip "mentalist", atitudinal) când structuri şi sisteme în care persoana umană singulară "dispare", pentru a rămâne doar relaţiile considerate structural sau sistemic. Individul uman este despersonalizat şi redus la un obiect al totalităţii. Chiar atunci când se porneşte de la atitudinile sau opiniile individuale, ca în metodologia empiristă, acestea sunt agregate şi impersonalizate pentru a se ajunge la detectarea funcţionalităţii integrale şi integratoare, exprimate în forma generalizărilor empirice. În ultimă instanţă, practicile "obiective" de cercetare sociologică se raliază la o metodologie fără subiect uman considerat ca iniţiator al acţiunilor sociale. Lumea socială reală este prezentată teoretic, iar din teoria postulată se deduc ipoteze ce urmează a fi supuse analizei şi testării. Oricum, metodologia "obiectivă" a dezvoltat un aparat metodic, tehnic şi normativ bogat şi în mare parte operaţional, care a impulsionat puternic dezvoltarea ştiinţifică a sociologiei.

Practicile interpretative de cercetare sociologică nu şi-au luat drept cadru referenţial dezvoltările teoretice sau metodologice din alte discipline, ci au urmărit să releve specificitatea ireductibilă a socialului, a agentului social, pentru ca astfel să elaboreze o metodologie *proprie* a ştiinţei *sociale.* Evantaiului larg de metode "obiective" de cercetare sociologică interpretativă îi preferă o singură metodă - cea a înţelegerii - care ar urma să se particularizeze în procedee de interpretare subiectivă a conduitei umane, a semnificaţiilor construite şi vehiculate interacţional. Metodelor

"obiective" şi structurate de investigare li se substituie cele nestructurate, empatice sau introspective. Individul uman este considerat ca subiect sau agent social, nu ca obiect al investigaţiei sau al proceselor sociale. Teoria nu se postulează, ci se construieşte în procesul însuşi al cercetării nu se detaşează de cunoaşterea comună, ci o înglobează, cu scopul de a conştientiza mobilurile comune.

Chiar dacă uneori cele două direcţii metodologice au ajuns să fie convergente, în mare parte ele s-au dezvoltat în opoziţie, generând evidente polarităţi opţionale pentru sociologul confruntat cu elaborarea unui proiect de cercetare.

Note

1. J. Galtung acordă o atenţie deosebită condiţiilor sau structurii sociale in care este elaborat un "produs ştiinţific valid", bazei sociale a metodologiei sociologice. În opinia sa "nu există nimic de genul metodologiei generale universale. Epistemologia/metodologia pe care o avem produce rezultate compatibile cu structura care a produs-o, iar această structură, la rândul său, este o reflectare a structurii sociale generale în care suntem integraţi. Ca atare, lucrul cu orice metodologie este un act politic de confirmare sau negare a structurii in care noi, oamenii in general şi oamenii de ştiinţă in particular, trăim. Odată aleasă, se poate acţiona in conformitate cu normele acelei gramatici metodologice bine sau rău, corect sau incorect. Dar aceasta-i o alegere, iar alegerea unei metodologii este în mod implicit şi o alegere a unei ideologii, inclusiv ideologia "mistificatoare, monoteistă a existenţei unei singure metodologii - cea universală", în J. Galtung, *Methodology and ideology*, *Essays in methodology*; voI. 1, Copenhagen, Christian Ejlers, 1977, p. 40.
2. Ed. Husserl, *Logique formelle et logique-transcendentale*, Paris, P.U.F., 1965, p. 52.
3. Brian Fay, *Social theory and political practice*. London, Allen and Unwin, 1975.
4. M, Flonta, *Controverse actuale cu privire la metoda ştiinţelor social-istorice*, în Angela Botez, V. Tonoiu, C. Zamfir (coordonatori), *Epistemologia ştiinţelor sociale*, Bucureşti, Editura poli tică, 1981, p. 12.
5. C. Zamfir, *Materialism istoric, note de curs*, Universitatea din Bucureşti, 1979, pp. 80-106.
6. Ibidem, pp. 81-82.
7. Ibidem, p. 112.
8. Vezi Al. Boboc, *Fenomenologia şi ştiinţele umane*, Bucureşti, Editura politică, 1979.
9. Paul Diesing, Objectiuism vs. subjectiuis in the social sciences, *în Philosoph y of science*, voI. 33, 1966, p. 124.
10. J. Galtung, op, cit., cap. 1.
11. A. Giddens (ed.), *Positivism and sociology*, London, Heineman, 1974, p. 3.
12. Max Weber, *„Objectivity" in social science aud social policy, în The methodology of the social sciences*, New York, Glencoe, 1949, pp. 96-141.
13. G. A. Lundberg, *The natural science trend in sociology* , în "*The American Journal of Sociology*", voI. LXI, 3, 1955, p. 191.
14. P. W. Bridgrnan, *The logic of modern physics*, New York, MacMillan, 1927, p. 37.
l5. Ibidem, p. 5.
16.G. A. Lundberg, Foundations of sociology, New York, MacMillan" 1939, p. 68.
17. O. Hoffman, Sisteme conceptuale operaţionale în sociologic, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1977, p. 209.
18. P. F. Lazarsfeld, What is sociology? Oslo, Universitets Studentkonter , Skrivemaskinstua, 1948. Apud: C. Wright Mills, Imaginaţia sociologică, Bucureşti, Editura politică, 1975, p. 104.
19. Ibidem, pp. 107 - 108.
20. David Miller, Judith Miller, Systematic empiricism: critique of a pscudoscience, New Jersey, Preutice Hall, Inc., 1973, p. 12 şi urm.
21. J. S. Mill, A system of logic, London, Longmans, Green and Co., 1967.
22. Ibidem , p. 188.
23. K. Pearson, The grammar of science, New York, Meridian Books, Inc., 1957, p. 82.
24. ibidem. p. 165.
25. R. A. Fisher, The design of experiments, London, Oliver and Boyd, 1935, p. 3.
26. K. Pearson, op. cit., p. 165.
27. D. L. Phillips, Knowledge from what? Theories and methods in social research, Chicago, Rand McNally and Co.,1971, p. 175.
28. R. Boudon contestă. existenţa unei "metode structurale" autentice, admiţând doar "teorii structurale particulare" de genul fonologiei structuralea lui Harris (Z. S. Harris, Methods in structural linguistics, Chicago, University of Chicago Press. 1951), teoria structurilor parentale formulată de Levi-Strauss (C. Levi-Strauss, Les Structures elementaires de la parente, Paris, p.U.F., 1949), teoria gramaticilor structurale a lui Chomsky (N.

Chomsky, Explanatory models in linguistics, în E. Nage1, P. Suppes, A. Tarski (eds.), Logic, methodology and philosophy of science, Stanford, S.U.P., 1962). Demonstraţia lui R. Eoudon este sugestivă în privinţa contestării existenţei unei metode structurale întrucât relevanţa valorii metodologice a acesteia a fost uneori exagerată, iar alteori desprinsă din contextul structuralismului. Asupra acestei probleme vom reveni în text (R. Boudon. A quoi sert la notion de "structure"? Essai sur la signifieation de la notion de sructure dans les sciences humaines, Paris, Gallimard, 1968, pp. 205-217).
29. Vezi nota 28.
30. C. Levi-Strauss, Antropologia structurală, Bucureşti, Editura politică, 1978, p. 43.
31. Ibidem, p. 45.
32. Prezentând structuralismul ca practică metodologică distinctă şi în acelaşi timp corelată cu altele, a căror natură o caracterizăm prin adjectivul obiectivă, vrem să spunem de fapt că acesta este un modele abordare care se bazează pe anumite criterii de construcţie teoretică şi pe procedee sau tehnici specifice de analiză a faptelor concrete. În lucrarea deja citată, pe care o considerăm fundamentală pentru înţelegerea diferitelor variante de structuralism sau pentru caracterizarea metodologiei structuraliste, Ravmond Boudon demonstrează (de exemplu, la pp. 115-121) demersurile specifice abordării structuraliste. În opinia sa este impropriu să se vorbească de o "metodă structurală (sau structuralistă)" din punct de vedere strict metodologic. În planul epistemologic (sau al filosofiei ştiinţei) şi numai în acesta se poate vorbi de o metodă structurală ca mod specific de abordare care constă în conceperea obiectului supus cercetării ca un ansamblu sau ca o totalitate de elemente între care există relaţii de interdependedenţă. Dar, aşa cum spune Boudon, "existenţa sa este atât de evidentă că ar fi fără îndoială greu de găsit un psiholog, sociolog, economist, lingvist sau antropolog care să nu fie structuralist" (op. cit., p. 213, passim). În acest caz, numărul structuraliştilor ar fi mult mai mare decât se pretinde de către structuralismul contemporan; istoria ştiinţei sociale s-ar confunda în mare parte cu istoria structuralismului. Preferăm si noi să vorbim de analiză structurală, bazată pe câteva tehnici particulare care conferă specificitate unui mod de abordare considerat ca structuralist. Cum s-a aplicat acest mod de abordare concretizat în analiza structurală din sociologie vom încerca să detaliem în text.
33. J. Piaget, Elements d'epistemologie genetique, Paris, P.U.F., tome, Logique et equilibre, p. 34.
34. J. Piaget, Struct uralismul, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1973, 7.
35. C. Levi-Strauss, op. cit., p. 335.
36. R. Boudon. op. cit., p. 210.
37. M. Foucault, Les mots et les choses, Paris, Gallimard, 1966.
38. Structura1ismul sociologic nu se confundă cu funcţionalismul structural al lui Parsons, Mertori etc. la nivelul metodologiei de cercetare. Analiza structurală _ ca tip de metodologie - este formalizată, operează cu tehnici logice şi matematice, în timp ce funcţionalismul structural s-a identificat metodologic mai degrabă cu empirismul. Funcţionalismul structural explică diferitele aspecte ale sistemelor sociale, referindu-se la motive, valori sau percepţii interpersonale. Analiza structurală vizează tipurile (patterns) fundamentale de comportamente, reţelele tipice de comportamente pentru situaţii sociale distincte şi integrate în reţeaua mai extinsă. a sistemului social. Funcţionalismul structural se referă mai degrabă la modul de funcţionare a "sistemului social total".
39. J. A. Davis, Clustering and structural balance in graphs, în "Human Relations", 20 (May), 1967. J. A. Davis, S. Leinhardt, The structure of positive interpersonal relations in small groups, în J. Berger, M. Zeldlitch, B. Anderson (eds.), Sociological theories in progress, vol. II, Boston, Houghton Mifflin, 1972.
40. E. Bott, Family and social network : roles, norms aud external relationships in ordinary urban families, New York, Free Press, 1971.
41. H. C. White, Chains of opportunity: systems model s of mobilit y in organizations, Cambridge, Harvard University Press, 1970.
42. "Efectele structurale" au fost considerate de P. M. Blau ca referindu-se la consecinţele influenţelor pe care le exercită asupra comportamentelor individuale sistemul de relaţii care se constituie la nivel grupal. Apud P. M. Blau, Formal organizations : dimensions of analysis, în "The American Journal of Sociology", 63, 1957. Lazarsfeld si Menzel au numit caracteristici structurale ale unei colectivităţi sau grupări umane pe acelea care nu derivă din combinarea sumativă a particularităţilor, individuale, ci care se constituie pe baza informaţiilor privind relaţiile de la nivel de grup ca totalitate. Vezi P. Lazarsfeld, H. Menzel, On the relation between individual and collective properties, în A. Etzioni (ed.), Complex organizations, New York, Holt Rinehart & Winston, 1961, pp. 422-440. În statistica socială s-au dezvoltat tehnici specifice de analiză a efectelor interacţionale ale variabilelor independente asupra variabilelor dependente considerate atunci când primele dispun de proprietatea aditivităţii (H. M. Blaiock, Jr .. Social statistics, McGraw-Hill, International Student Edition. 1972, pp. 337 - 347, 463-464, 483-489).
43. J- M. Auzias, Clefs pour le structuralisme, Paris,Editions Seghers, 1971; C. Flarnent, Theorie des graphes et structure sociale, Paris, Mouton et Gauthier- Villars, 1965; J.Viet, Les methodes structuralistes dans les sciences sociales, Paris, Mouton, 1965.
44. L. Sebog, Marxisme et structuralisme, Paris, Payot, 1964.
45. P. Bourdieu, Les sens pratique, Paris, Les Editions de Minuit, 1980. pp. 51-86, passim.

46. Teoria sistemului social este una din componentele teoriei generale a acţiunii, celelalte fiind teoria personalităţii şi teoria culturii. Vezi T. Parsons, The social system, New York, The Free Press, 1964, pp. 537.
47.T. Parsons, op, cit., p. 21.
48. Ibidem, p. 22.
49. T. Parsons, Some problems of general theory in sociology, în J. C. McKinney, E. A. Tiryakian (eds.), Theoretical sociology. Perspectives and developments, New York, Appleton-Century-Crofts, 1970, p. 35.
50. Kingsley Davis menţionează dealtfel că "paradoxul funcţionalismului constă în aceea că el a apărut în antropologie, dar criticile şi dezbaterile asupra lui au loc pe terenul sociologiei". Vezi K. Davis, The Mith of functional analysis as a special method in sociology and antropology, în "American Sociological Review", vol. 24, 6, 1969, p. 771.
51. R. K. Merton, Social theory and social structure, New York, The Free Press, 1968, p. 73.
52. În literatura noastră sociologică au fost publicate câteva lucrări în care se analizează concepţia funcţionalismului structural. Vezi Elena Zamfir, Modelul sistemic în sociologie si antropologia culturală, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1975; Stela Cernea, Structuralismul funcţionalist în sociologia americană, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1970; Dragan Stoianovici, Aspectul logic al analizei funcţionale, în "Forum", 2, 1971.
53. R K. Mer ton, op. cit., p. 104.
54. Ibidem, p. 105.
55. Ibidem, p. 110.
56. Fr. Bourricaud, L' individualisme institutonnel, essai sur la sociologie de Talcott Parsons, Paris, P.U.F., 1977.
57. D. Wrong, The oversocialized conception of man in modern societ y,în "American Sociological Review", 26, 1961.
58. J. Piaget, Structuralismul , Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1973, p. 7.
59. Adrian V. Gheorghe, Ingineria sistemelor. Modele şi tehnici de calcul, Bucuresti, Editura Academiei RS.R, 1979. Autorul prezintă în mod detaliat şi competent ingineria sistemelor ca studiu al sistemelor complexe si de scară mare. Mai precis: "ingineria sistemelor s-a dezvoltat ca o metodologic de studiu aplicată la sistemele tehnice, în ingineria medicală etc. Ingineria sistemelor constă în aplicarea metodelor ştiinţifice intr-o prezentare de ansamblu privind definirea, proiectarea, planificarea, dezvoltarea si evaluarea sistemului. Ei îi sunt specifici termeni ca abordare sistemică, analiza de sistem, analiza funcţională a sistemului, analiza siguranţei în funcţiune intreţinerea şi securitatea, evaluarea performantelor operaţionale ale sistemului etc."
60. L. von Bertalanffy, General system theory, Foundations, development applications, New York, George Braziller , 1968; G. J. Klir, An approach to general systems theory , New York, Van Nostrand Reinhold, 1969.
61. L. von Bertalanffy, op. cit., p. 32. Expresia "teoria sistemelor generale" a fost formulată de von Bertalanffy, după propria afirmaţie, mai întâi oral în 1930 şi apoi în diferite publicaţii după al doilea război mondial. Vezi L. von Bertalanffy, The History and status of general systems theory, în G. J. Klir (ed.), Trends in genelral systems theory, New York, Wiley Interscience, 1972, p. 26. Interesul pentru studiile din acest domeniu au condus în 1954 la constituirea Societăţii pentru cercetarea sistemelor generale (Society for General Systerms Research) în cadrul Asociaţiei americane pentru dezvoltarea ştiinţei (American Association for the Advancement of Science). G. J. Klir consideră că această asociaţie a jucat un rol important în promovarea şi dezvoltarea teoriei sistemelor generale.
62. Urmând punctul de vedere iniţial al lui L. von Bertalanffy, teoria sistemelor generale s-a dezvoltat în mai multe direcţii. Vezi G. J. Klir, An approach to general systems theory , New York, Van Nostrand Reinhold, 1969; 111. D. Mesarovic, A mathematical theory of general systems, în G. J. Klir (ed.), op. cit., pp. 251-268; M. D. Mesarovic (ed.), Views on general systems theory, New York, Wiley, 1964; A. W. Wyrnore , A mathematica.l theory of systems engineering : the elements, New York, Willey, 1967; 1. V. Blauberg, V. N. Sadovski, E. G. Yudin, Abordarea sistemică in ştiinţa contemporană, în Metoda cercetării sistemice (traducere din limba rusă), Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1974.
63. A. W. Wyrnore, A wattled theory of systems, în G. J. Klir (ed.), op, cit., p. 287.
64. L. Grunberg, Teoria generală a sistemelor: concepte, implicaţii metodologice, controverse, în M. Maliţa (coord.), Sisteme in ştiinţele sociale, Bucureşti, Editura Academiei RS.R., p. 80.
65. L. von Bertalanffy, Modernt theories of development, Oxford, O.U.P., 1934, p. 64: "Din moment ce caracterul fundamental al lucrului viu este organizarea sa, investigarea obişnuită a părţilor şi proceselor singulare nu poate oferi o explicaţie completă a fenomenelor vitale. Această investigaţie nu ne dă nici o informaţie despre coordonarea părţilor şi proceselor. Ca atare, sarcina prioritară a biologiei trebuie să fie descoperirea legilor sistemelor biologice (la toate nivelurile de organizare)".
66 .W. Weaver, Science and complexity, în American Scientist , vol. 36,1948, pp. 536-544.
67. Expresia englezească „general systems theory" a fost tradusă în limba română prin "teoria generală a sistemelor". Traducerea ni se pare doar parţial adecvată. Într-adevăr, o astfel de teorie este generală în măsura în care studiază clase de sisteme analoage şi echivalente prin formularea de "modele homomorfice". Dar obiectul de investigaţie în această teorie este sistemul general considerat ca reprezentant (model) pentru o clasă particulară de echivalenţă a sistemelor individuale, clasa de echivalenţă fiind obţinută atunci când este aplicată o

relaţie izormorfică (sau de echivalenţă) la anumite trăsături ale sistemelor individuale de referinţă. Modelul homomorfic este de fapt un model de sistem general, adică un model pentru o clasă de sisteme individuale echivalente. În consecinţă, ni se pare mai adecvată în limba română expresia "teoria sistemelor generale" decât "teoria generală a sistemelor". Probabil că teoria sistemelor generale este o teorie generală, dar generalitatea este un atribut al oricărei teorii. Obiectul de investigaţie al teoriei noastre de referinţă este sistemul general şi deci aceasta este o teorie a sistemelor generale incluse în clase de echivalenţă menite să le clasifice, fără a le partiţiona. Cf. G. J. Klir, The polyphonic general systems theory , în G. J. Klir (ed.), op. cit., pp. 2- 3.
68. W. Buckley, Sociology and modern systems theor y , New Jersey, Englewood Cliffs, Prentice-Hal l, 1968; W. Buckley (ed.), Modern systems research for the behavioral scientist; A sourcebook , Chicago, Aldine Publishing Co., 1968; W. Gray, N. Rizzo (eds.), General systems in the behavioral sciences, New York, Gordon and Breach, 1971.
69. W. Buckley, op. cit., p. 5.
70. W. Buckley, A systems approach to epistemology , în G. J. Klir, op. cit., p. 188.
71. L. J. Henderson, Pareto' s general sociology : a physiologist' s interpretation, New York, Russell and Russell, 1935. Lucrarea este rezultatul unui seminar condus la Universitatea Harvard, avându-l ca student şi pe T. Parsons asupra căruia a exercitat o puternică influenţă; Ion Ungureanu, Contradicţia dintre metodă şi sistem în sociologia lui Vilfredo Pareto, teză de doctorat, Universitatea din Bucureşti, 1979, p. 30 şi urm.
72. V. Pareto, Traite de sociologie generale, Paris, Librarie Payot, 1919, cap. XII, p. 1306 şi urm.
73. T. Parsons, The social system, New York, The Free Press, 1951, p. VII.
74. R. A. Orchard , On an aproacb to general systerns theory, în G. J. Klir (ed.), op. cit., p. 230.
75. A. Etzioni (ed.), Complex organizations, New York, Hoit, 1961; J. D. Thomson, Organizations in action, New York, McGraw-Hill, 1967.
76. M. Maliţa, Metoda sistemelor în ştiinţele sociale, în „Viitorul social", 1, 1975, ef. M. Maliţa (coord.), Sisteme în ştiinţele sociale, Bucureşti, Editura Academiei RS.R., 1977.
77. J. G. Brown, A note on fussy sets, în Information and control, vol. 18, br. 1, 1971, pp. 32-39.
78. Distincţia îşi păstrează actualitatea în măsura în care numeroşi sociologi occidentali opun programatic cele două "paradigme sociologice si clasifică toate curentele sociologice după cum sunt normative sau interpretative, Cf. T. P. Wilson, Normative and interpretative paradigms in sociology, în J. D. Douglas (ed.), Understanding eueryday life. Towuard the reconstruction of sociological knowledge, Londori, Routledge & Kegan Paul, 1973, pp. 57 -79.
79. Max Weber, The theor y of social and economic organization (trans. A. M. Henderson and T. Parsons), Oxford University Press, 1964, p. 88. Este semnificativ de remarcat că în timp ce "eticheta" de pozitivist, propusă de A. Comte, ca iniţiator al practicii metodologice obiective, a ajuns să aibă un sens derogatoriu pe care poate nici un sociolog contemporan nu şI-I va asimila sau nu-l va accepta ca atare, "eticheta" de sociologie interpretativă sau comprehensivă a fost folosită pentru a sugera o poziţie critică şi de avangardă teoretică in raport cu prima. A fi sociolog pozitivist înseamnă a ignora universul cotidian al vieţii oamenilor (actorilor sociali) şi a face chiar abstracţie de implicarea socială a acestora, în timp ce a fi sociolog comprehensiv ar echivala cu adoptarea unei perspective "umaniste" in sociologie. Cf, J. Rex, Social structure and humanistic sociology : the legacy of the classical European tradition, in J. Rex (ed.), Approaches to sociolog y, London, Routledge and Kegan Paul, 1974, pp. 187 -204.
80. Max Weber, op. cit ., p. 88.
81. Max Weber. „Objectivity" in social science and in social policy, in A. Shils and H. A. Finch (eds.), The methodology of the social sciences, New York, The Free Press, 1949, pp. 89-90. Weber ia ca exemplu termenul de schimb reciproc (exchange). Atunci când avem în vedere acţiunile umane de schimb economic numai prin aspectul lor de diversitate le clasificăm în categoria tranzacţiilor specifice schimbului economic. Dacă vrem să includem această noţiune în teoria economică a utilităţii marginale, arunci construim un tip ideal de "schimb economic" (exchange) bazat pe un construct raţional pur.
82. Max Weber , The definitions of sociology, social action and social relationship, in K. Thompson, J. Tunstall, Sociological perspectives, London, Penguin Books, 1971, p. 133.
83.Ibidem.
84. Max Weber , The methodology of the social sciences (A. Shils and H. A. Finch, eds.), New York, The Free Press, 1949, p. 74.
85. Max Weber, op. cit. (nota 68), p. 129.
86. Max Weber, Economy and society ; vol. 1, New York, Glencoe, 1968, p.12.
87. Max Weber, op. cit., (nota 70), pp. 88-89.
88. Marianne Weber, Max Weber: ein Lebensbild, Tubingen, 1926, p. 102. Apud H. H. Gerth, C. Wright Mills (eds.), From Max Weber. Essays in sociology, London , Routledge & Kegan Paul, 1970, în Introduction, The man and his work, p. 55.
89. Max Weber , „Objectivity” in social science and social policy. The meaning of ethical neutrality in sociology and economics, în Metodology of the social sciences, New York, Russell Sage Foundation, 1976, p. 5.

90. Max Weber, op. cit., pp. 21-22. În această accepţie weberiană, obiectivitatea are două sensuri. Unul este metodologie şi se referă la analiza ştiinţifică a acţiunilor saturate de semnificaţii subiective. Acesta se bazează pe distincţia dintre scopuri şi mijloace sau dintre judecăţile evaluative şi cele factuale, analiza interpretativă din sociologie concentrându-se asupra mijloacelor şi formulării de propoziţii factuale în condiţiile conştientizării valorilor contextuale sau proprii ale cercetătorului. Celălalt sens al obiectivităţii se identifică cu "neutralitatea etică" a profesorului de sociologie (sau, in general, a celui care transmite cunoaşterea socială) şi constă în abţinerea acestuia de a emite judecăţi evaluative, de a propune scopuri şi valori.
91. L. Vlăsceanu, Dileme si reconsiderări în stiintele sociale americane,
în "Era socialistă", 13, 1980, pp. 43-45. '
92..Aşa cum vom demonstra mai departe, metodologia interpretativă s-a dezvoltat şi înainte de această perioadă însă influenţa sa a devenit marcantă mai ales în timpul şi după deceniile al şaselea şi al şaptelea. Remarcăm, totodată, că interacţionismul simbolic al lui Mead s-a dezvoltat iniţial în mod independent de sociologia interpretativă a lui Weber. Ulterior însă convergenţa celor două orientări metodologice a devenit din ce în ce mai evidentă pentru a fi încadrate în aceeaşi direcţie a practicii metodologice interpretative.
93. G. H. Mead, Mind, self and society from the standpoint of a social behaviorist , Charles W. Morris (ed.), Chicago, University of Chicago Press, 1934.
94. H. BIumer, Social psychology, în E. P. Schmidt (ed.), Man and society : a substantive introduction to the social sciences, New Jersey, Prentice HalI, 1938, pp. 144- 198.
95. După N. C. Mullins (Theories and theory groups in contemporary American sociology, New York, Harper & Row, 1973, p. 78), "succesul care până la urmă a convertit gândirea lui Mead (filosofică) şi a lui James (psihologică) într-o parte majoră a sociologiei a fost lucrarea lui W. L Thornas şi F. Znaniecki, Ţăranul polonez (în Europa şi America)".
96. David Silverman, de orientare interacţionalist-simbolică si etnometodologică, formulează (în The theory of organisation; London, Heinemann, 1970, pp. 126- 127) şapte propoziţii care ar defini caracteristicile esenţiale ale practicilor metodologice interpretative:
1. Ştiinţele sociale şi ştiinţele naturale se ocupă cu domenii de studiu radical diferite ...
2. Sociologia se concentrează asupra înţelegerii acţiunii mai degrabă decât asupra observării comportamentului. Acţiunea rezultă din semnificaţiile care definesc realitatea socială.
3. Semnificaţiile sunt date oamenilor de societatea lor. Orientări le împărtăşite devin instituţionalizate şi sunt practicate (experienced) de generaţiile următoare ca fapte sociale.
4. În măsura în care societatea defineşte omul, la rândul său omul defineşte societatea. Constelaţiile particulare de semnificaţie sunt susţinute numai de reafirmarea lor continuă în acţiunile zilnice.
5. Prin interacţiunea lor oamenii, de asemenea, modifică, schimbă şi transformă semnificaţiile sociale.
6. Urmează că explicaţiile acţiunilor umane trebuie să ţină cont de semnificaţiile pe care cei în cauză la atribuie actelor lor; modul în care lumea cotidiană este construită social, pentru ca totuşi să fie percepută ca reală, iar rutina să devină o preocupare crucială a analizei sociologice.
7. Explicaţiile pozitiviste, care asertează că acţiunea este determinată de forţe externe şi constrângătoare social, sunt inadmisibile".
Astfel de principii sunt în mod evident centre de convergenţă ale practicilor metodologice şii nterpretative.
97. G. H. Mead, Self, în K. Thomson and J. Tunstall (eds.), op. cit., p.146.
98 .G. H. Mead, op. cit., p. 150.
99. Poziţia interpretativă, opusă celei obiective de tip structuralist, rezultă cu claritate din următoarea remarcă a lui E. Sapir: "înţelegerea comună constituie cultura, care nu poate fi definită în mod adecvat printr-o descriere a acelor structurări (patterns) mai colorate de comportament în societate care se oferă direct observaţiei", Edward Sapir, Selected writings in language, Culture and personality, University of California Press, 1949, p. 6
100. H. Blumer, Symbolic interactionism, Perspective and method, New Jersey, Prentice Hali, 1969; E. Goffman, The presentation of self in everyday lije, Garden City, New York, Doubleday, 1959; Interaction ritual, Essays on face-to-face behaviour, Garden City, New York, Dobleday, 1967; H. S. Becker, Sociological works : method and substance, Chicago, Aldme, 1970; T. Shibutani, Human nature and collective behavior: papers in honor of Herbert Blumer, Englewood Cliffs, New Jerscy, Prentice Hali, 1970; M. H. Kuhn, Major trends in symbolic interaction theory in the past twenty-five years, în ,.The Sociological Quarterly", 5, 1964: A. M. Rose, Human behavior and social processes : an interactionist approach, Boston, Houghton Mifflin, 1962.
101. H. Blumer, op. cit., (1969), p.2.
102 E. Goffman, op. cit. sau Behavior in public places, New York, The Free Press, 1963.
103.E. J. Webb şi alţii, Unobtrusive measures : nonreactive research in the social sciences, Chicago, Rand McNally, 1966.
104. Termenul de etnometodologie a fost lansat de H. Garfinkel pentru a sugera un nou mod de abordare sociologică menită să se concentreze asupra aspectelor etnografice ale semnificaţiilor sau simbolurilor vehiculate in situaţiile umane cotidiene pe baza valorificării cunoasterii comune a persoanelor implicate în aceste situaţii. Referindu-se la istoria termenului , H. Garfinkel relatează o poveste cu iz suprarealist : ,Vrei sa ştii de unde am luat termenul? Lucram la Universittatea Yale cu sintezele de date privind diversi ta.tsa arii lor culturale. S-a întimplat să mă uit pe o listă fără intenţia de a găsi un astfel de termen. Priveam la diferitele

etichete, dacă-mi per- miţi să spun aşa, şi am ajuns la o sectiune: etnobotanică, etnofiziologie, etnofizică ... - Etno părea să se refere, intr-un fel sau altul, la disponibilitatea cunoaşterii comune (common-sens knowledge) a societăţii pentru un membru al acestei societăţi în calitatea sa de cunoaştere comună despre orice ». Dacă era vorba de etnobotanică atunci trebuia ca într-un fel sau altul să se refere la cunoaşterea şi la înţelegerea personală a ceea ce erau pentru celelalte persoane metodele adecvate de operare cu probleme botanice ... Membrul societăţii va folosi etnobotanica ca bază adecvată de inferenţă şi acţiune în dirijarea propriilor sale activităţi în compania altora asemănători lui. Aceasta a fost situaţia, iar noţiunea sau termenul de etnometodologie a fost luat în acest sens". Apud H. Garfinkel, The origins of the term „ethnomcthodology", în R. Turner (ed.), Ethnomethodology, London, Penguin Education, 1974, pp. 16- 17. . .

105. H. Garfinkel, Conditions of successful degradation ceremonies, în "American Journal of Sociology", 61, 1956, p. 422.

106. Din acest punct de vedere, I. Ungureanu are dreptate cind spune că "dincolo de intenţiile şi ajustările sociale interne, în cadrul comunităţii sociologice, pe care etnometodologul le perforrnează cu fiecare noua cercetare, poziţia socială de clasă în ultimă instanţă a gîndirii etnometodologice o va menţine în cadrele înguste ale perspectivei şi domeniului de studiu ale micii burghezii" (Valoarea şi limitele etnometodologiei, în "Viitorul social", 3, 1979, p. 553). Sau, citindu-l pe A. Gouldner (The coming crisis of westwern sociology, London, Heinemann, 1971, p. 394): calea de schimbare socială propusă de etnometodologie ,.este o cale în care tînărul alienat, cu o relativă securitate socială, desfide ordinea stabilită şi-şi experimentează propriile potenţe", în aşa fel încît această poziţie "este substitutul rebeliunii permise la revoluţia inaccesibilă".

107. D. H. Zimmerman, D. Lawrence Wieder, Ethnomethodology and the problem of order : comment on Denzin; în J. D. Douglas (ed.), Understanding everyday life. Toward the reconstruction of sociological knowledge, London, Routledge &o Kegan Paul, 1971, p. 289.

108. H. Garfinkel, Studies in etlmomethodological, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hali, 1967, pp. 1-34.

109. J. J. Gumperz, D. Hymes (eds.), Directions in sociolinguistics :the ethnography of communication, New York, Hoit, Rinehart &o Winston, 1972; H. Sacks, Aspiects of sequential organization of conversation, New Jersey, Prentice Hali, 1975; R. Turner, Words, utterance, and activities, în J. D. Douglas (ed.), op. cit., pp. 169-187.

110. A. V. Cicourel, Method and measurement in sociology, London, The
Free Press of Glencoe, Collier-Macl\Iillan, 1964, p. 39.

111. A. V. Cicourel, op. cit., p. 157.

112. H. Garfinkel, op, cit., (1967), p. 54.

113. Ibidem, pp. 78-79.

114. R. Turner (ed.), Etnomethodology, London, Penguin Edllcation, 1974, pp. 19-81.

115. H. C. Elliot, Similarities and differences between science and common sense, în R. Turner, op. cit., p. 25.

116. N. K. Denzin, Symbolic interactionisn and ethnontethodology , în J. D. Douglas (ed.), op. cit., p. 259 şi urmn.

117. J. D. Douglas, Understanding everyday life, în J. D. Douglas (ed.) op. cit., p. 9 şi urm.

118. N. C. Mullins, op. cit., p. 204.

119. A. Schutz, Interpretative sociology, în A. Schutz, On phenomenology and social relation, (H. R. Wagner ed.), Chicago, The University of Chicago Press, 1970, p. 271.

120. Ibidem.

121. A. Schutz, op. cit., p. 272.

122. A. Schutz, Concept and theory formation in the social sciences, în K. Thompson, J. Tunstall (eds.), op. cit., p. 495.

123. A. Schutz, op. cit., p. 498.

124. A. Schutz, On phenomenology and social relations, Chicago University Press, 1970, p. 279.

125. H. H. Gerth and C. Wright Mills, Introduction . The man and his work, în From Max Weber: essays in sociolog y , London, Routledge and Kegan Paul, 1970, pp. 57 -58.

126.A. Schutz, The meaningful construction of the social world , in A. Schutz, The phenomenology of the social world , Northwestern Universit.y Press, 1967.

127. În contextul de faţă nu putem prezenta detaliat şi nici măcar pe scurt conţinutul fenomenologiei lui Husserl. Pentru înţelegerea acesteia vezi lucrările originale şi, eventual, Al. Boboc, Filosofia contemporană. Orientări şi tendinţe în filosofia nemarx istă din secolul XX, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1980, pp. 179-226; Al. Boboc, Fenomenologia şi ştiinţele socioumane, Bucureşti, Editura politică, 1979.

128. A. Schutz, Husserl' s importance for the social sciences, în A. Schut z, Collected papers, vol . 1: The problem of social reality, edited and introduced by M. Natanson, The Hague, Nijhoff, 1962, p. 149.

129. R. Wil liams, Les fondements phenomenologique de la sociologie comprehensive : A. Schutz et Max Weber, La Hague, Martinus Nijhoff, 1972, p. 121. După opinia acestui autor, M. Merleau-Ponty a analizat din punct de vedere fenomenologic problema intersubiectivitatii sociale în La structure du comportament (p. 117).

130. P. Lassman, Phenomenological perspectives in sociology, în J. Rex, Approaches to sociolog y , London, Routledge, 1974, p. 130.

131. Th, Abel, The operation called "Verstehen", în "American Journal of Sociology", 1948- 1949, val. LIV, p. 216.
132. E. Nagel, Problems of concept and theory formation in the social sciences ; C. G. Hempe1, Typological methods in the social sciences, în M. Natanson (ed.), Philosophy of the social sciences, a reader , New York, Random House, 1963, pp. 189-230.

Intrebari:

- *Ce clasificari ale orientarilor metodologice din sociologie cunoasteti? Comparati-le.*
- *Care sunt formele de manifestare ale orientarii metodologice obiective si ale celei interpretative?*
- *Caracterizati pe scurt, sub forma unor enunturi sintetice, fiecare forma de manifestare a orientarilor metodologice.*
- *Alegeti o metodologie care vi se pare mai productiva si una care vi se pare cel mai putin productiva; comparati-le si justificati-va optiunea.*

Comparati atitudinile pozitiviste din sociologie cu o abordare interpretativa. Formulati o concluzie pe care sa o argumentati.

Partea a II-a

Geneza şi structura unui proiect metodologic de cercetare socială

Deşi o disciplină relativ tînără, sociologia şi-a constituit o diversitate de orientări teoretice şi metodologice, unele dintre ele convergente, altele evident contradictorii, opuse atît prin conceptele pe care le utilizează, cît şi prin implicaţiile ideologice mai mult sau mai puţin explicite sau prin tipurile de metode pe care le propun pentru aproprierea empirică şi teoretică a realităţii sociale investigate. Există o preocupare constantă a sociologilor de a înţelege, de a teoretiza în mod valid realitatea obiectivă şi de a contribui la transformarea conştientă a fenomenelor sociale, de a oferi mijloace eficiente de realizare practică a scopurilor şi valorilor sociale, politice sau ideologice. În locul

filosofului social, claustrat în "turnul de fildeş" al reflexivităţii speculative, s-a impus omul de ştiinţă, care vrea să utilizeze un sistem de metode pentru investigarea empirică a fenomenelor sau proceselor sociale, care formulează probleme şi caută să ofere soluţii. Formularea ştiinţifică a problemelor sociale solicită precizie conceptuală, procedee logice de asertare a propoziţiilor sau de integrare a conceptelor şi propoziţiilor în construcţii teoretice mai cuprinzătoare, desfăşurarea de cercetări empirice.

Pentru realizarea acestor scopuri este necesară dezvoltarea metodologiei de cercetare sociologică, identificarea criteriilor de veridicitate şi validitate ale unui proiect metodologie aplicabil în cercetare.

La ora actuală, aşa cum am arătat în capitolul al doilea, nu există o metodologie unitară şi universală. Sociologul se află într-o situatie de confruntare a mai multor deschideri opţionale. Alegerea unei altenative sau a alteia trebuie să fie în consens cu teoria sociologică referentială şi cu implicaţiile sau determinările tehnico-metodice ale acesteia. În capitolul al treilea ne vom referi tocmai la deschiderile opţionale cu care se confruntă sociologul contemporan, la condiţiile şi principiile genezei unui proiect metodologic corespunzător. Problemele formulate aici vizează fundamentele şi strategiile definitorii ale unui proiect metodologic de cercetare socială, fără a se concentra în detaliu asupra metodelor şi tehnicilor de culegere şi prelucrare a datelor empirice. Am decis să urmăm o astfel de cale din două motive. Primul este acela că progresele metodologice mai vechi sau mai noi din sociologie necesită o analiză atentă şi aprofundată, o clarificare a presupoziţiilor teoretice şi a aplicaţiilor tehnico-metodice derivate. Al doilea se referă la existenţa, în literatura de specialitate a unor lucrări despre metodele şi tehnicile de cercetare socială care sunt prezentate într-un mod predominant normativ şi "practicist", făcând abstracţie de presupoziţii teoretice, metodologice sau chiar pur şi simplu metodice. Astfel de lucrări indică procedeele de fabricare a datelor empirice pe care apoi cercetătorul le prezintă în mod seriat, la niveluri sărace de prelucrare şi în mare parte sugestive pentru interpretări "nedisciplinate" metodologic. Înainte de a prezenta în detaliu metodele şi tehnicile de cercetare este necesar să relevăm premisele şi principiile metodologice care le fundamentează, implicaţiile practice ale acestora, validitatea şi extensiunea aplicabilităţii lor. Cu alte cuvinte, este necesară o integrare a problemelor metodologice principale cu metodele şi tehnicile de cercetare socială şi o fundamentare coerentă şi consecventă a acestei integrări din perspectiva cadrului teoretic referenţial. O metodologie a sociologiei nu se poate desfăşura nici de pe o poziţie iconoclastă şi nici de pe una a toleranţei extremelor prin "împăcări" aşa-zis dialectice. Reflecţia şi autoreflecţia critică pot conduce la aprofundarea cunoaşterii diferitelor orientări metodologice în sociologie şi la identificarea demersului particular care este specific unui proiect dat. Desigur că o astfel de orientare nu exclude necesitatea unei conştiinţe *teoretice* lucide şi critice, a unor preocupări constante pentru analize teoretice, metateoretice şi chiar ideologice menite să contribuie la perfectarea logică şi epistemologică a cunoaşterii şi la confruntări de un gen sau altul cu teorii sociologice dezvoltate în condiţii sociale, valorice etc. mai mult sau mai puţin diferite. Noi am considerat că metodologia este dimensionată şi logico-teoretic. De aceea reflectia si autoreflectia critică trebuie să se afirme nu numai în plan strict teoretic, dar şi din punctul de vedere al implicaţiilor tehnico-metodice ale demersului de cercetare.

Ca atare, obiectivele invatarii specifice acestei parţi, care de altfel cuprinde un singur capitol, sunt următoarele:

- *Cunoaşterea opţiunilor metodologice alternative cu care se confrunta sociologul in elaborarea unui proiect de cercetare;*
- *Analiza fiecărui set de opţiuni alternative in vederea distingerii specificului si diferenţelor , dar si a complementaritatilor;*

- *Argumentarea optiunilor metodologice individuale in conditii de elaborare a unui proiect imaginat;*
- *Cunoasterea componentelor fundamentale ale unui proiect de cercetare sociologica si a relatiilor care se stabilesc intre acestea;*
- *Exersarea capacitatilor de analiza critica si de „imaginatie sociologica”.*

Capitolul 3

Geneza proiectului metodologic

Analiza orientărilor metodologice din sociologie ne-a condus la distingerea a două strategii de cercetare socială: "obiectivă" şi interpretativă. Deşi ambele orientări îşi propun formularea unei metodologii care să ducă la afirmarea sociologiei ca ştiinţă, opţiunile lor sînt mai degrabă divergente, în pofida existenţei unor tendinţe spre convergenţă. Aşa cum spune sociologul polonez Stefan Nowak, dacă, totuşi, dorim să evităm situatia în care avem două sociologii - una care înţelege cu acurateţe şi este

capabilă să descrie fenomenele studiate în toată complexitatea lor şi alta care cu preţul simplificărilor dispune de posibilitatea de a substanţia1iza propoziţiile care privesc obiectul său de cercetare - atunci problema interrelaţionării şi a integrării lor în cadrul unui model mai cuprinzător al ştiinţelor sociale devine crucială”[1] .

Indiscutabil că demersul de relationare şi integrare nu se poate realiza printr-o "topire" indistinctă "a strategiilor sau practicilor diferenţiate de cercetare socială". Sociologul, cunoscător al practicilor metodologice "obiective” şi al celor interpretative, se află confruntat cu mai multe deschideri optionale, atât la nivelul postulării sau construcţiei teoretice, cât şi la cel al genezei proiectului propriu-zis de investigare sociologică. Astfel de deschideri opţionale îi sunt prezentate într-o formă polarizată: pozitivare (cantitativă) sau interpretare[2] (calitativă) a datelor; individualism sau holism metodologic. La acestea se pot adăuga şi alte deschideri, care solicită opţiunea metodologică a cercetătorului social.

Una dintre ele se remarcă de-a lungul întregii istorii a sociologiei şi se referă la raportul dintre *filosofia* socială şi *ştiinţa* socială. Altele privesc autonomia cercetării sociologice sau realizarea sa în contexte interdisciplinare şi, bineînţeles, perena controversă dintre adepţii obiectivităţii cunoaşterii sociale şi cei ai implicării ideologice. În acest capitol ne vom concentra asupra analizei acestor deschideri opţionale, pentru ca în funcţie de această analiză să precizăm în ce ar consta structura generativă a unui proiect metodologie de cercetare socială. Desigur că pot fi menţionate şi alte grupări polare similare cu cele de mai sus: conştiinţă comună versus cunoaştere ştiinţifică, intuiţie-construcţie, normalitate-anormalitate (anomie), cognitivism-activism,fatalism-voluntarism, naturalism-antinaturalism, reducţionism-antireducţionism etc. Am optat totuşi să le analizăm în detaliu pe primele întrucît implicaţiile lor metodologice ni s-au părut mult mai profunde, având importante consecinţe în planul definirii de ansamblu a unui proiect de cercetare socială.

3.1 Deschideri opţionale

Sociologia ca filosofie sau ştiinţă socială

O primă opţiune metodologică cu care se confruntă sociologul aflat în situaţia definirii unui proiect de cercetare socială este consonantă cu raportul dintre filosofia socială şi ştiinţa socială. De cele mai multe ori, dezvoltarea sociologiei ca ştiinţă socială a fost opusă filosofiei sociale tradiţionale. Orientarea către filosofia socială sau către ştiinţa socială îşi are propria sa istorie şi nu ne-am referi la ea dacă nu şi-ar fi conservat, aşa cum vom vedea, actualitatea şi nu ar avea implicaţii pentru organizarea şi realizarea unei cercetări sociale.

Tentaţia eliminării filosofiei din discursul sociologic are o istorie veche, avându-se în vedere când un anumit gen de filosofie, când filosofia în întregimea sa, ca mod de cunoaştere sau de prezentare a cunoaşterii în sociologie. După ce Condorcet dezvoltase ideea unei "fizici sociale" - ca analiză exactă a societăţii -, Comte considera că în starea sa "pozitivă" spiritul uman recunoaşte imposibilitatea obţinerii de noţiuni absolute despre originea şi evoluţia fenomenelor şi urmăreşte pur şi simplu "să descopere cu ajutorul combinaţiei juste dintre raţionament şi observaţie legile lor efective, adică relatiile lor invariabile de succesiune si similitudinea”[3].

Chiar dacă nu este vorba de eliminarea *integrală* a filosofiei, începuturile clasice ale sociologiei sînt marcate de necesitatea declarată a constructiei unei filosofii de un gen nou în

interiorul sociologiei, adică nespeculativă şi rezultând din analiza concretă a fenomenelor sociale. E. Durkheim, urmând ideea lui Comte despre stadiul "pozitiv" al societăţii şi concepţia lui Saint-Simon despre "industrialism", s-a preocupat în mod constant de relaţia dintre filosofie şi sociologie. La început a considerat că sociologia este în mare parte o disciplină "filosofică" a cărei natură constă în combinarea eterogenă a unor generalizări abstracte, derivate din precepte *apriori,* si a propoziţiilor rezultate din analiza empirică a faptelor sociale. Chiar de la începutul lucrării consacrate analizei fenomenului sinuciderii Durkheim consideră că sociologia "se află încă în stadiul construcţiei de sisteme şi al sintezelor filosofice. În loc să încerce să arunce lumină asupra unui sector limitat al câmpului social, ea preferă generalităţile strălucitoare ... "[4].

Ulterior însă, în *Diviziunea muncii sociale,* Durkheim consideră că "această carte este înainte de toate o încercare de a trata faptele vieţii morale în conformitate cu metoda stiinţelor pozitive"[5]. Dacă în filosofiile morale preexistente principiile morale erau deduse din postulate *apriori* despre caracteristicile esenţiale ale naturii umane sau din psihologia umană elaborată filosofic, în studiul stiinţific al vietii morale se procedează nu "prin extragerea eticii din ştiinţă, ci prin stabilirea unei ştiinţe a moralităţii'".

Aceasta înseamnă că "ştiinţa fenomenelor morale" se dezvoltă prin "observarea, descrierea şi clasificarea" transformărilor *concrete* produse în moralitate de schimbările sociale mal cuprinzătoare. Acelaşi lucru se poate spune şi despre "ştiinţa socială"; în acest sens Durkheim formulează în *Regulile metodei sociologice* postulatul metodologic de natură pozitivistă după care faptele sociale sînt "lucruri". Pentru Durkheim, prezenţa în sociologie a unor concepte filosofice generale este asociată cu existenţa unor idei confuze sau impresii vagi, care pot fi înlăturate prin considerarea faptelor sociale ca "lucruri" supuse unei cercetări obiective[7].

Eliminarea generalităţilor sau conceptelor filosofice generale şi studiul pozitiv al faptelor sociale sînt cele două condiţii principale ale trecerii de la stadiul preştiinţific al sociologiei la dezvoltarea sa ştiinţifică propriu-zisă. În opera lui Durkheim şi, vreme îndelungată, în cercetările care au urmat sociologia s-a aflat într-o situaţie ambiguă în privinţa relaţiei cu filosofia. Pe de o parte, se susţinea necesitatea prezenţei filosofiei (sau a raţionamentului filosofic) în sociologie. Nu era însă vorba de filosofia clasică, construită prin deducţii speculative din principii generale ipostaziate. Pe de altă parte, se afirma nu numai ideea eliminării raţionamentelor filosofice speculative, ci şi necesitatea folosirii metodelor de cercetare ale "ştiinţelor" pentru a reda fenomenele sociale concrete prin caracteristicile lor statice şi dinamice. Această situaţie contradictorie se menţine peste timp, putând fi ilustrată prin noi exemple[8].

Sociologii din perioada mai recentă s-au orientat cu precădere către dezvoltarea sociologiei ca *ştiinţă* socială, care, chiar dacă nu implică urmarea exemplului ştiinţelor naturii (Weber şi Schutz au fost împotriva unei astfel de dezvoltări), presupune dezvoltarea unei metodologii ştiinţifice proprii de studiere a socialului. Pe de o parte, în cadrul sociologiei aşa-zis comprehensive problema nu se pune *tale quale* în termenii aplicării în sociologie a metodelor de cercetare dezvoltate în ştiinţele naturii, ci se referă la producerea acelor generalizări teoretice despre faptele sociale care să fie similare, din punct de vedere *logic,* cu cele din aceste ştiinţe.

O astfel de poziţie poate fi statuată cu claritate: a) dezvoltarea unei metodologii de cercetare sociologică diferită de metodologia cercetării din ştiinţele naturii; b) producerea de propoziţii teoretice (de tipul ”legilor" sau "generalizărilor empirice") care să fie logic similare cu cele din ştiinţele naturii. Pe de altă parte, abordarea pozitivistă se îndreaptă către afirmarea modului de *producere* a propoziţiilor teoretice în sociologie pornind de la analiza produselor cercetării specifice "ştiinţelor pozitive", adică de la analiza propoziţiilor lor teoretice, în vederea aplicării în sociologie a aceloraşi procedee logice şi metodologice. Numai că o astfel de tentativă a generat reacţii nu mai puţin contradictorii. Două dintre aceste poziţii apărute la sfîrşitul deceniului al şaselea, au fost deosebit de influente în perioada care a urmat.

Una dintre ele a pornit de la procedeele de analiză logic-pozitivistă dezvoltate de către Wittgenstein (în perioada ultimă a creaţiei sale) şi s-a concretizat în celebra lucrare a lui Peter Winch - *Ideea de ştiinţă socială şi relaţia* ei cu *filosofia*[9]. Winch contestă posibilitatea de constituire a unei ştiinţe sociale independente de filosofie, care să fie fundamentată de dezvoltarea unei metodologii diferite de cea a ştiinţelor naturii şi care să conducă la formularea de generalizări teoretice similare logic cu cele din aceste ştiinţe[10]• Pentru Winch relaţia dintre filosofie şi sociologie este diferită de relaţia dintre filosofie şi ştiinţele naturii într-o asemenea măsură, încît sociologia nu se poate dezvolta independent de filosofie, ci este parte componentă a acesteia. "Adesea se presupune că disciplinele care s-au dezvoltat recent, fără nici o bază teoretică pe care să se construiască mai departe cercetarea, sînt în mod special tentate să elimine încurcăturile *(puzzles)* filosofice; se admite astfel că acesta este un stadiu temporar, care trebuie petrecut şi apoi înlăturat cît mai repede posibil. Dar, din punctul meu de vedere, consideră Winch, ar fi greşit să se spună aşa ceva despre sociologie; pentru că problemele filosofice care apar aici nu sunt corpuri străine plictisitoare, care trebuie înlăturate înainte ca sociologia să poată avansa de-a lungul liniilor sale independente din punct de vedere ştiinţific. Din contră, însăşi problema centrală a sociologiei, care rezidă în justificarea explicativă a naturii fenomenelor sociale în general, aparţine filosofiei"[11].

Acţiunea umană este încărcată de semnificaţii *(meaningful)* şi intenţională *(purposive)*, în sensul că este guvernată de reguli. Folosind expresia lui Wittgenstein - "urmarea unei reguli" - aplicată în studiul logic al limbajului, Winch consideră că semnificaţia, inteligibilitatea, sensul sau intenţienalitatea acţiunilor sociale pot fi înţelese numai prin raportare la *regulile de conduită* care dirijează acţiunile umane şi au valabilitate în contextul social şi temporal considerat. A studia acţiunile sociale nu înseamnă a căuta cauzele, ci motivele actiunii, iar identificarea motivelor coincide cu "înţelegerea acţiunii". În consecinţă, rosturile cercetării sociale nu rezidă în formularea de legi, raporturi cauzale, generalizări empirice similare cu cele din ştiinţele naturii, ci în identificarea uniformităţilor specifice acţiunilor sociale diverse prin raportarea la regulile generative. Deci, "noţiunea de societate umană implică o schemă de concepte care este incompatibilă logic cu tipurile de explicaţii oferite de ştiinţele naturii"[12]. Sociologia nu se dezvoltă teoretic în mod independent de filosofie, ci numai în cadrul filosofiei. Ea este o disciplină filosofică, nu ştiinţifică.

Demersul "obiectiv" de cercetare socială, care constă în utilizarea de tehnici statistice sau de altă natură pentru validarea ipotezelor sau rezultatelor empirice, aspiră la desprinderea sociologiei de filosofie şi dezvoltarea ei ca ştiinţă. Postulatul implicit al unei astfel de poziţii admite că această aspiraţie nu trebuie refulată de analizele epistemologice comparative ale cunoaşterii din ştiinţele naturii şi din sociologie, pentru că sociologia este mult mai tînără, iar progresele sale ştiinţifice sunt deocamdată de natură descriptivă şi mai lente.

Conform metaforei lui R. Merton[13], în fizică a existat un Newton şi un Einstein, iar pigmeii aflaţi pe umerii uriaşilor văd oricum mai departe. Sociologia poate progresa lent, poate aduna date şi informaţii care cîndva vor fi integrate ştiinţific prin trecerea de la propoziţii simple la "teorii cu rază medie de generalitate" şi apoi la teorii generale mai cuprinzătoare. Pentru aceasta, este nevoie să se asigure obiectivitatea cunoaşterii si să se aibă drept cadru de referinţă progresele ştiinţelor naturii. Winch însă consideră că o construcţie ştiinţifică a sociologiei este în contradicţie cu natura fenomenelor sociale şi umane, care nu pot fi studiate la fel ca fenomenele naturii. Numai urmând demersurile filosofice de analiză se poate ajunge la un studiu sociologic autentic al vieţii umane în specificitatea sa ireductibilă, iar aceasta ar fi singura alternativă viabilă opusă demersului pozitivist.

Tot la sfîrşitul deceniului al şaselea a fost publicată lucrarea lui C. Wright Mills - *Imaginaţia sociologică*[14.] care propune o perspectivă oarecum diferită de a lui P. Winch. Pentru Wright Mills "este evident faptul că în Statele Unite sociologia, aşa cum este cunoscută, a devenit... focarul de reflecţii asupra ştiinţelor sociale. A devenit focarul consideraţiilor de ordin metodologic, aria de manifestare prin excelenţă a preocupărilor de « teorie generală »[15]. Din ansamblul tendinţelor conturate în cercetarea sociologică, Wright Mills

distinge trei: dezvoltarea unei teorii a istoriei, construcţia unei teorii sistematice, generale, "academice" şi extinderea studiului empiric al fenomenelor şi problemelor sociale.

Critica metodică a sociologului american se îndreaptă atît către teoria generală, dezvoltată mai ales de Talcott Parsons în forma unei "superteorii" aride şi complicate, cât şi către "empirismul abstract", detaşat de orice perspectivă teoretică mai cuprinzătoare. Teoria sistematică, generală, prezentată de Parsons ca o "superteorie", s-a dezvoltat parţial sub influenţa formaliştilor germani Simmel şi von Wiese şi s-a concentrat asupra înlănţuirii, aglomerării şi continuei rearanjări a conceptelor: .. pretinzând că instituie « o teorie sociologică generală », superteoreticianul instituie, de fapt, un imperiu al conceptelor, din care sînt expulzate numeroase trăsături structurale ale societăţii umane recunoscute de mult timp ca fiind absolut indispensabile pentru înţelegerea societăţii"[16].

Teoria structural-funcţionalistă a lui T. Parsons ar fi construită în concordanţă cu principiile deductiv-speculative ale discursului tradiţional, clasic, formalist: "cauza fundamentală a înfăţişării specifice a superteoriei o constituie alegerea încă de Ia început a unui nivel de gîndire atît de generaI, încât, adepţii ei nu pot logic să se sprijine pe observaţie. În calitatea lor de superteoreticieni, ei nu vor putea să coboare niciodată de pe culmile generalităţilor pînă la problemele concrete în contextul *lor* istoric si structural"[17].

În consecinţă, construcţia filosofică tradiţională a discursului teoretic *sociologic* amestecă nivelurile de abstracţie şi nu are nici o incidenţă concretă; enunţurile sînt obscurizate de evaluări şi cuvinte parazitare, iar atunci cînd îndeamnă la cercetarea concretă a realităţii sociale părăseşte terenul propriei teorii sau conduce adesea la concluzii care contrazic teoria luată ca referinţă.

O astfel de "constructie filosofică tradiţională" nu trebuie însă confundată cu perspectiva "analistului social clasic" (de tipul lui A. Comte sau E. Durkheim, E. A. Rose sau K. Mannheim, K. Marx, Max Weber, T. Veblen sau W. E. H. Lecky). În timp ce prima alternativă conduce Ia serii de abstractizări, nediferentiate şi învăluite într-un limbaj mistificator, cealaltă este rezultatul "imaginaţiei sociologice", eliberată de speculaţiile lingvistice şi de inhibiţia metodologică, orientată către real, individ şi istorie. Condiţia fundamentală a dezvoltării sociologiei rezidă în cultivarea imaginaţiei sociologice, pentru că aceasta "permite celui care o posedă să înţeleagă scena largă a istoriei în funcţie de semnificaţiile acesteia pentru viata interioară şi cariera diferiţilor indivizi", pentru că ea este '"capacitatea de a trece de la o perspectivă la alta", "de la cele mai impersonale şi mai îndepărtate transformări la aspectele cele mai intime ale eului uman şi de a vedea raporturile dintre aceste două genuri de aspecte"[18].

Analizând caracteristicile "superteoriei" sociologice de tip parsonsian, Wright MiIls nu optează pentru mentinerea filosofiei ca atare în cadrul discursului sociologic sau pentru dezvoltarea sociologiei prin sau în cadrul filosofiei. Mai degrabă am putea spune că prin importanţa pe care o acordă "imaginaţiei sociologice" Mills consideră că utilizarea genului de raţionament filosofic imaginativ în "ştiinţa socială" este condiţia fundamentală a dezvoltării sociologiei. Sociologia nu se dezvoltă, cum ar spune Winch, numai pe terenul filosofiei ci, după Wright Mills, mai degrabă ca o "regiune teoretică" specifică, ca ştiinţă socială, în măsura în care se eliberează de pretenţiile filosofante abstracte (ca în cazul lui Parsons) sau de inhibiţiile metodologice extinse şi cultivate de „empirişti sistematici". Dacă se păstrează "raţionamentul filosofic", atunci acesta este orientat sociologic şi imaginativ, istoric şi empiric, personal şi transpersonal într-un limbaj caracterizat prin claritate şi distincţie.

Pentru pozitivişti prezenţa filosofiei în sociologie are efecte inhibitoare asupra dezvoltării "ştiinţei", tot aşa cum filosofia naturii a urmărit să împiedice dezvoltarea ştiinţelor naturii. Pentru adepţii tendinţei de "umanizare" a discursului sociologic este fundamentală prezenţa filosofiei în sociologie sau dezvoltarea acesteia din urmă ca "disciplină filosofică". Controversa astfel conturată îşi păstrează actualitatea şi

influenţează puternic construcţia teoretică a sociologiei prin pozitivarea discursului sociologic sau umanizarea sa, în sensul de redare a specificului subiectivităţii umane; obiectivitatea concluziilor cercetării sau redarea expresivă a experienţei umane a cercetătorului ca observator social; exactitate discursivă sau literaturizare sistematică. Astfel de probleme au fost şi continuă să fie prezente în practica metodologică a sociologiei.

Individualism sau holism metodologic

Orientările obiective şi cele interpretative se deosebesc nu numai în privinţa practicilor efective de cercetare, dar şi a principiului sau principiilor generale care le călăuzesc.

Astfel, în timp ce primelor (mai ales variantelor structurale şi sistemice) le corespunde principiul holismului metodologic, celelalte se conformează principiului individualismului metodologic. Distincţia aceasta este marcantă în istoria cercetărilor sociologice, iar actualitatea sa este incontestabilă în măsura în care generează proiecte metodologice specifice.

Teoriile sociologice din secolele XVIII-XIX şi parţial chiar şi cele din secolul nostru s-au orientat cu precădere către înţelegerea si explicarea ordinii sau schimbării sociale globale, de la nivelul societal total. Cercetarea sociologică actuală, odată cu dezvoltarea tehnicilor şi metodelor "nucleare" de investigare, se orientează însă spre aspectele microsociale. Cum spune R. Boudon, "astăzi, ambiţiile sociologilor sunt în general mai modeste. Date fiind posibilităţile instrumentelor de care sociologul dispune, analiza sociologică modernă vizează mai degrabă să repereze logica schimbării în sistemele de interactiune de dimensiuni suficient de restrânse pentru a fi abordabile, decât să prezică schimbarea societăţilor pe termen lung"[27].

Chestiunea are un dublu aspect. Pe de o parte, este vorba de extensiunea întrebărilor teoretice formulate: vizează acestea societatea în ansamblul său, ca tip de organizare sau funcţionare socială, sau se reduc la subsisteme sociale "suficient de restrânse pentru a fi abordabile"? Pe de altă parte, este vorba de o problemă metodologică mai generală, care vizează raportul dintre individualismul şi holismul metodologic[28]. Astfel de probleme au devenit importante din punct de vedere metodologie odată cu trecerea de la filosofia socială la ştiinţa socială şi este firesc ca implicaţiile lor să-şi găsească expresie în modul de realizare a cercetărilor sociale.

Individualismul metodologic este un principiu al cercetării sociale care stipulează că faptele, fenomenele, procesele sociale trebuie să fie explicate în termenii datelor despre persoanele umane individuale[29]. Indivizii sau actorii individuali implicaţi în situaţii interacţionale sunt "atomii" logici ai analizei sociologice, referinţele prime şi ultime ale oricărei cercetări sociale. Sociologul nu analizează "agregatele" sociale, adică totalităţi postulate care sunt insuficient de limitate în timpul şi spaţiul social sau care nu dispun de organe reprezentative. De exemplu, propoziţia "ţara X nu respectă normele de drept internaţional şi se dedă la acţiuni războinice" are, din punctul de vedere al individualismului metodologic, sens teoretic, întrucît subiectul propoziţiei desemnează un "actor policefal",(guvernul) implicat în mecanismul deciziei colective. Adică, în acest caz, se face referinţă la o "totalitate" socială bine delimitată care dispune de reprezentatitate definită social. În schimb, propoziţia "clasa muncitoare din ţara X este împotriva angajării în acţiuni războinice", dacă nu se aduc precizări suplimentare privind subiectul ei, nu are sens teoretic, din punctul de vedere al aceluiaşi principiu,

întrucît se referă la un "agregat" sau "conglomerat de persoane fără reprezentativitate şi nedelimitat social şi spaţio-temporal [30]

Presupoziţiile cercetărilor orientate de principiul individualisrnului metodologic ar fi următoarele:

a) constituenţii primari ai lumii sociale sînt persoanele individuale;

b) indivizii umani se manifestă prin acţiuni şi interactiuni sociale;

c) acţiunile sunt purtătoare de semnificaţii iar în interacţiuni au loc negocieri între indivizi privind schimburile de semnificaţii pentru a ajunge la statuarea si urmarea unor reguli sau norme;

d) acţiunile, individuale sunt mai mult sau mai puţin conforme cu dispoziţiile (motivele, aşteptările, anticipările şi înţelegerea particulară a situatiilor sociale:

e) situaţiile sociale complexe rezultă dintr-o configurare particulară a indivizilor, a dispozitiilor lor a interacţiunilor, negocierilor şi regulilor instituite şi se constituie în anumite conditii de mediu social; '

f) fenomenele sociale transindividuale, organizarea instituţională a societăţii nu pot fi explicate decât după ce am ajuns la o înţelegere, descriere, explicare a fenomenelor sociale generate individual.

O examinare, fie şi sumară, a acestor presupoziţii nu poate să nu pună în evidenţă asemănarea lor, uneori până la identitate, cu aspectele principale ale oricăreia din practicile metodologicee interpretative. Dealtfel, principiul individualismului metodologic a fost formulat în mod detaliat[31] mai întâi de către Max Weber şi a fost reluat apoi în esenţa sa de toţi reprezentanţii "sociologiei interpretative".

Acest principiu se referă atât la tipurile de date cu care operează sociologia, cât şi la formele pe care trebuie să le ia explicaţiile teoretice, considerând că acestea sunt semnificative în măsura în care sînt formulate în termenii specifici faptelor despre indivizii umani singulari. În consecinţă, un astfel de principiu conduce la:

a) atomism sociologic, în sensul că orice teorie socială se referă la persoanele individuale şi ia forma unei teorii despre semnificaţiile vehiculate interindividual;

b) nominalism filosofic, în măsura în care entităţile sociale de tipul instituţiilor sau asociaţiilor sunt considerate ca modele abstracte, construite cu scopul de a interpreta acţiunile individuale, iar "tipurile ideale" sunt ţinta şi finalitatea oricărei explicaţii;

c) psihologism, pentru că orice fenomen social este explicat în mod direct prin fenomene de ordin psihologic (dispoziţii individuale, tranzacţii interindividuale de semnificaţii, raportarea comportamentelor la motive, norme, reguli, tradiţii etc.) ;

d) ceea ce St. Lukes numeşte "teorie negativă"[32], pentru că refuză statutul epistemologic al propoziţiilor de tip legic, considerându-le ca false, şi admite numai formulări de tipul "generalizărilor empirice" (în sensul pe care l-am menţionat în capitolul precedent) sau de tipul "regulilor" mai cuprinzătoare elaborate pe baza cunoaşterii comune a actorilor sociali.

Individualismul metodologic consideră necesară nu numai analiza persoanelor umane singulare, ci şi a situaţiilor sau a interrelaţiilor dintre indivizi. Opoziţia sa programatică faţă de holismul metodologic îşi pierde oarecum sensul, pentru că este greu de înţeles cum pot fi descrise situaţiile sau interrelaţiile fără a cunoaşte integralitatea sau totalitatea integratoare.

Holismul metodologic este un alt principiu al practicii de cercetare, care o orientează către investigarea şi analiza sistemelor sau structurilor sociale, adică ale totalităţilor care dispun de proprietăţi de integralitate ireductibile la componentele lor. Chiar dacă orice "întreg" (structură, sistem) social este compus din actori individuali, proprietăţile sale sunt specifice şi se răsfrîng asupra persoanelor umane conferindu-Ie acestora acele caracteristici care n-ar putea fi detectate prin simpla lor considerare individuală. Funcţionarea globală a socialului nu poate fi redusă la acţiunile indivizilor componenti, deşi se realizează prin acestea. Empirismul generat de individualismul

metodologic trebuie depăşit prin analiza legilor de structurare şi funcţionare integrală specifice totalităţilor sociale mai cuprinzătoare.

Principiul holismului metodologie solicită operarea cu date obiective care transcend subiectivitatea actorilor sau agenţilor sociali, utilizarea de metode de cercetare predominant caIitative, care să depăşească reflecţiile introspective şi proiective ale observatorului social. Conform acestui principiu, cercetarea se finalizează în formularea de legi privind organizarea şi funcţionarea independentă a structurilor sau sistemelor în raport cu indivizii componenţi. Reluând metafora lui W. Weaver, individualismul metodologie orientează cercetarea către "complexităţile dezorganizate", în timp ce holismul metodologic postulează necesitatea investigării "complexităţilor organizate", adică a relaţiilor multiple dintre obiectele sistemelor structurate sau structurabile. În conformitate cu primul principiu, individul uman este activ, singurul generator al vieţii sociale, în timp ce al doilea ipostaziază agentul uman ca obiect al structurărilor sociale, atâta vreme cât numai totalităţile dispun de proprietăţi structurante.

A urma principiul holismului metodologic înseamnă a considera ca obiect al cercetării totalitătile sociale structurate, a viza relaţiile, interrelaţiile şi comportamentele sau proprietăţile acestora, adică a caracteriza sistemele sau structurile prin relevarea succesiunii, organizării şi transformării diferitelor stări identificate în timpul şi spaţiul social. Se face distincţie între ordinea vizibilă, accesibilă, fenomenală şi ordinea invizibilă, ascunsă, esenţială, care are capacităţi generative în raport cu prima. În cercetarea sociologică, modurile active sau reactive individuale nu trebuie considerate ca fiind generate atât psihologic, cât social, adică explicate prin factori, condiţii, cauze care sînt transindividuale, structurale, sistemice. Faptele sau fenomenele sociale se explică prin alte fapte sau fenomene sociale şi nu prin factori psihologiei, "mentalişti". Legile sociale sunt structurale şi statistice, ireductibile la factori psihologiei. Termenul metodologic cel mai utilizat este cel de model, elaborat teoretic şi având caracter de idealitate teoretică. Modelul nu e o copie a realului, ci o simulare a acestuia, generată prin raţionamente analogice. Simulările pe model pot duce la elaborări predictive privind devenirea realului sau la dirijarea devenirii acestuia conform cu cerinţele de optimizare a funcţionării sociale. În consecinţă, un astfel de principiu conduce la:

a) globalism sociologic, în sensul că sînt considerate în analiză totalităţile structurate sau structurante, comportamentul actorilor sociali fiind determinat sau generat de sisteme sau subsisteme sociale;

b) o sociologie fără subiecţi umani, în măsura în care aceştia sunt eliminaţi de pe scena vieţii sociale pentru a identifica factorii sociali mai generali care determină organizările sociale cuprinzătoare, constrângătoare şi generatoare de comportamente individuale (nu individul construieşte structura, ci aceasta îi determină comportamentele);

c) obiectivism analitic, în măsura în care cunoaşterea socială se finalizează în legi obiective, asemenea legilor naturii, iar metodele de cercetare trebuie să producă nu date subiective, "interpretative", ci date pozitive, structurate, prelucrabile statistic şi integrabile în modele matematice sau simulatorii

Tendinţa de a opune individualismul şi holismul metodologic străbate istoria cercetărilor sociologice şi se manifestă activ şi astăzi. Primul principiu a fost aplicat pentru desfăsurarea si realizarea de cercetări la nivel *microsocial,* iar celălalt pentru orientarea cercetărilor de la nivel *macrosocial.* Totuşi, încercările de divizare a cercetărilor şi metodologiilor în micro sau macroanalitice, respectiv, individualiste sau holiste au avut consecinţe nu numai în sensul opunerii lor, dar şi în diminuarea dezvoltării de ansamblu a sociologiei ca ştiintă şi a metodologiei sociologice. Unele teorii microsociologice (cum ar fi teoria grupurilor sociale, a socializării, a disonanţei cognitive etc.) sau unele cercetări desfăşurate la nivelul unor subsisteme sau instituţii sociale (structura socială, organizaţiile, familia, opinia publică etc.) au fost lipsite de o

perspectivă societală globală şi integratoare. *Limitarea* microreferenţială a devenit o piedică în calea dezvoltării lor teoretice şi pentru formularea adecvată a unor consecinţe iminent globale. De aceea a fost necesară reconstrucţia lor din perspectiva sistemului social global şi includerea dimensiunii critice a schimbării nu numai la nivelul microsocial, dar şi la cel macrosocial ".

Fără îndoială că tehnicile actuale de analiză sociologică empirică nu pot fi proiectate astfel încît să vizeze globalitatea socială, ci numai aspecte, segmente ale acesteia. Formularea problemelor specifice unui proiect particular de cercetare se înscriu de regulă, în cadrul microsociologiei şi al individualismului metodologic. Cercetarea poate astfel debuta cu o *întrebare orientativă:* care sînt factorii care determină sau explică variaţiile sociale sau culturale ale stilurilor de viaţă? în funcţie de ce criteriu se constituie categoriile sociale şi se distribuie indivizii în categorii sociale distincte?

Se poate distinge un *obiect* de cercetare în analiza de caz sau în analizele structurale (subcuItura adolescentină, relaţiile de rudenie într-o comunitate rurală etc.). Alteori sociologul îşi pune întrebări în legătură cu un fapt sau eveniment *singular* (cum se produce gradul înalt de absenteism în întreprinderea X?, de ce în zona Y există un număr mare de navetişti ?). Altă dată urmăreşte identificarea si explicarea unui *proces* (diversificarea diviziuniii sociale a muncii într-un sector productiv, evoluţia structurii familiei în timp şi pe comunităţi rurale şi urbane etc.). Astfel de probleme de cercetare pot fi investigate cu tehnicile sociologice disponibile şi nu vizeaza globalitatea sistemului decât în mod indirect şi pe baza unor deducţii sau presupuneri deductive. De asemenea, pentru ca proiectul de cercetare să fie cât mai bine elaborat şi realizat, nu se poate limita doar la identificarea unor mecanisme structurale fără să se preocupe de reactivitatea individului concret, real (în concordantă cu cerinţele individualismului metodologic). Teoria sistemelor aplicată în analiza sociologică[34]a urmărit să ofere o tehnică de investigare globală a societăţii ca întreg însă neajunsul său principal este acela ca persoana (sau agentul social) a ajuns sa fie eludată din analiză, fiind redusă la un element implicat în sistem care se subordonează în întregime reguIilor de funcţionare ale acestuia (un fel de "agent neacţional", ceea ce-i o contradicţie în termeni). Analiza sistemică a atras atenţia asupra globalităţii socialului, *dar* a sacrificat agentul social particular, ca subiect al oricărei actiuni sociale; în aceasta rezidă meritul şi neajunsul său metodologic.

Este necesar, deci, ca în investigaţia sociologică, în teoria şi metodologia sa, sa dispunem în aceeaşi măsură de referinţe la dimensiunile întregului social, cât şi la iniţiativa, angajarea sau participarea individului singular în actiunile, interacţiunile şi interdependenţele sociale. Interacţiunea ca "acţiune reciprocă " a oamenilor este temeiul de manifestare istorică a individului sau agentului singular, considerat în relaţiile sale cu ceilalţi. Tocmai aceasta stă la baza unei duble referinţe ştiinţifice: a) pe de o parte, globalitatea socială considerată prin mecanismele sale supraindividuale; b) pe de altă parte, acţiunea individuală şi interacţiunea socială ca moduri de manifestare a agentului social singular[36]. Primul nivel este integrator, al doilea vizează mecanismele care se desfăşoară în sistem. Axarea exclusivă pe un nivel sau altul poartă cu sine efectele unei limitări. Concentrarea asupra acţiunii şi interacţiunii sociale singulare sau atomiste conduce la o sociologie care se orientează spre "concret", spre "dat", fără a construi conceptul referinţei sale integratoare. Rămâne astfel pradă unei ideologii empiriste. Limitarea la analiza construcţiilor sau efectelor globale scapă din vedere tocmai câmpul generării. Rezultă că globalismul sintetic şi atomismul analitic sau individualismul şi holismul metodologic nu se pot considera ca polarităţi sau orientări divergente, ci mai degrabă ca elemente ale aceluiaşi continuum. Şi nu-i vorba de o pretinsă dialectică a împăcării contrariilor, de o topire într-un univers indistinct a unor extreme care s-au dezvoltat în opoziţie. Logica analizei sociologice se constituie ştiinţific prin medierea structurală între domeniul teoretic referenţial şi global şi domeniul acţiunii şi in teracţiunii agenţilor sociali particulari

Pozitivarea sau înţelegerea datelor empirice

O altă deschidere opţională cu care se confruntă cercetătorul social şi care a ajuns să aibă o formă antinomică se referă la tipurile de date empirice, la modul de producere şi interpretare teoretică a acestora: să se utilizeze metode cantitative sau calitative? să pozitivărn datele prin procedee adecvate de măsurare sau să le culegem în expresivitatea lor lingvistică primară, pentru a ajunge la intepretări adecvate ale acţiunilor şi interacţiunilor umane?, să aplicăm modele logico-matematice şi statistice pentru structurarea sau integrarea explicativă a datelor empirice sau să descriem cunoaşterea socială comună introducînd treptat concepte mai generale, dar oricum direct accesibile actorilor sociali reali? Răspunsurile la astfel de întrebări au o dublă incidenţă metodologică: pe de o parte, vizează modul de elaborare a metodelor de investigare sociologică empirică, iar pe de altă parte, ridică probleme privind elaborarea explica ţiilor teoretice.

Pozitivarea datelor constă într-un set de procedee metodologice prin care datele empirice iau o formă cantitativă sau sînt prezentate ca şi când ar fi cantitative. Orizontul de referinţă al acestor procedee este cercetarea din ştiinţele naturii. Cele mai uzitate procedee metodologice de pozitivare a datelor empirice ar fi următoarele:

a) măsurarea, adică stabilirea de corespondenţe între proprietăţile fenomenelor sau evenimentelor sociale şi o scală numerică;

b) operaţionalizarea, prin care conceptele generale definite teoretic sunt concretizate în variabile sau indicatori, astfel încît să se înregistreze variabilitatea proprietăţilor specifice segmentului din realitatea socială definită conceptual;

c) procedeele de măsurare sunt asociate cu rezultatele operaţionalizării, pentru a se ajunge la o aproximare cantitativă a variabilităţii indicatorilor;

d) pentru culegerea datelor empirice s-au dezvoltat instrumente metodice corespunzătoare, luînd forma predominantă a chestionarelor şi interviurilor[37] ;

e) în vederea aproximării sintetice a variabilităţii indicatorilor în diferite contexte sociale se utilizează tehnici statistice de prelucrare a datelor empirice care au o formă cantitativă sau cvasicantitativă. Datorită coeficienţilor statistici şi procedeelor statistice de agregare a datelor (analiză de corelaţii, factorială, de discriminanţă, grupare etc.) ar fi posibil să eliminăm decalajul dintre semnificaţia teoretică a conceptelor şi variabilitatea incidenţelor lor empirice;

f) cercetătorul postulează de la început teoria de referinţă, construieşte instrumentele de culegere a datelor, iar după prelucrarea statistică a datelor procedează la interpretarea lor, adică testează ipotezele şi detaliază implicaţiile lor teoretice. Întreaga cercetare este orientată epistemologic de o concepţie verificaţionistă asupra cunoaşterii teo retice şi empirice. Pentru creşterea preciziei şi eleganţei teoretice se consideră că este preferabilă formalizarea teoriei sociologice sau construcţia de modele matematice ale fenomenelor sociale.

Ca atare, pentru poziţionarea, datelor empirice s-au dezvoltat în metodologia sociologică tehnici de masurare şi operaţionalizare, instrumente de culegere a datelor, precum si o statistică socială necesară pentru prelucrarea datelor empirice ce urmează a fi interpretate teoretic. Adepţii acestei strategii de cercetare, socială şi-au propus să elaboreze explicatii sau teorii explicative pnn identificarea şi integrarea corelativă a *factorilor* care determină un mod de organizare, schimbare sau echilibru social, anumite tipuri de atitudini şi comportamente ale agenţilor sociali, o distribuţie specifică a evenimentelor sociale. Dintr-o astfel de perspectivă, sociologul nu se interesează de fiecare actor social, în parte. Atenţia sa este

orientată către un *ansamblu* de iindivizi, grupuri, institutii sau oricare alte unităţi sociale, pentru a obţine informaţii comparabile între ele, şi reductibile la coeficienţi sintetici a căror menire este de a ilustra "tendinţele centrale si nu reactivitatea individuală a fiecărui subiect. Din moment ce nu-i nici economic si nici profitabil ştiinţific să fie analizate *toate* cazurile individuale, se procedează la eşantionarea acestora în vederea investigării extensive a unui grup detectat şi prezentat ca având caracteristici de reprezentativitate. Presupoziţia fundamentală a proiectării unei astfel de, cercetări este că elementele investigate sunt *comparabile* între ele în funcţie de variabilele sau indicatorii propuşi şi că indicatorii însişi sunt dispuşi într-un *spaţiu omogen, corelativ, de atribute ale* contextului social investigat. Un astfel de demers este tipic pentru orice anchetă prin chestionar metodă esenţială a strategiei de cercetare onentata catre pozitivarea datelor empirice.

Astfel de cercetări ajung, totuşi, adeseori sa fie orientate empirist şi atomist, să genereze chiar un gen de asociologism, în măsura în care vizează unităţi sau cazuri individuale abstracte adică disociate de mediul lor social. Considerîndu-se cazurile *individuale* cu caracteristicile lor specifice, prin agregare şi exprimare cantitativă sintetică (în forma indicilor statistici) se aşteaptă să se releve caracteristicile mai generale ale mediului social investigat. Procedeul tipic este cel al abstractizării : prin abstragerea şi agregarea noţelor comune ale individualităţilor investigate se reconstruiesc caracteristicile mediilor sociale integratoare, ignorându-se tocmai acele aspecte care rezultă din interacţiunea specifică a individului cu mediul său social. O astfel de analiza "atomistă" a fost depăşită de procedeele structurale sau sistemice, care s-au concentrat asupra relaţiilor stabilite în contextele sociale integratoare. De data aceasta însă s-a tins să se elaboreze modele teoretice ale mediilor sociale, mai mult sau mal puţin extinse, făcând abstracţie de agentul social individual care particularizează funcţional structura sau sistemul analizat. Strategiile de cercetare cantitativă sau structurală sunt confruntate deci cu limite inerente. Atunci când îşi iau ca termeni de referinţă actorii sociali individuali procedează prin abstracţie, adică impersonalizează indivizii şi propun indici sintetici de natură statistică meniţi să caracterizeze contextele sau mediile sociale fără a se fi analizat relaţiile dintre individ şi mediul său social; atunci când îşi propun să caracterizeze mediile sau contextele sociale relaţionale nu se mai referă la agenţii sociali implicaţi, adică prezintă structuri fără subiecţi sociali sau cu subiecţi care doar se conformează mecanismelor de funcţionare a structurilor.

Aceste remarci sunt menite să arate că există limite considerabile ale utilizării metodelor cantitative în sociologie. Adepţii orientărilor metodologice interpretative şi-au îndreptat critica tocmai către accentuarea acestor limite, propunâdu-şi să dezvolte strategii de cercetare care să fie *specific* sociologice, neorientate predominant cantitativ. Metoda fundamentală a "sociologiei interpretative" este, aşa cum am spus, înţelegerea *(Verstehen).* Prin observaţie participativă şi introspecţie se caută să se ofere posibilitatea interpretării obiective a semnificaţiilor subiective vehiculate de actorii sociali în situatii interacţionale. Pentru cercetătorul "interpretativ" datele cantitative produse prin procedeele de analiză obiectivă nu sînt o ilustrare sau o reflectare a "adevăratelor" valori ale fenomenelor sociale, ci efecte fireşti ale măsurării lor. Instrumentele de măsurare se autoilustrează, adică produc date incluse deja în construcţia lor în mod implicit. Respondentul la un chestionar, de exemplu, nu face altceva decât să ofere datele care i se propun prin instrumentul de măsurare, fără ca acesta să aibă o legătură strânsă cu universul său real, cu schimburile de semnificaţii sociale la care el participă şi în funcţie de care acţionează şi îşi construieşte traiectoria vieţii sale reale. Cunoaşterea produsă prin metodele cantitative de cercetare este Iimitativă din următoarele puncte de vedere: a) se bazează în cea mai mare parte pe relatările oamenilor despre comportamentul lor şi nu pe observarea directă a acestuia în interacţiunile reale; b) explicaţiile şi predicţiile relaţiilor dintre fenomenele sociale nu se caracterizează prin niveluri superIoare de acurateţe, validitate şi fidelitate, sunt restrânse

la domeniul investigat, ceea ce face ca posibilităţile de generalizare a concluziilor teoretice să fie limitate; c) se subestimează influenţa procedeelor sau tehnicilor de colectare a datelor asupra fenomenelor pe care urmăresc să le măsoare; d) cercetătorul social foloseste în mod excesiv interviuri şi chestionare, adesea în condiţii inadecvate sau care ar solicita alte tehnici investigative[38]

Cercetarea care se bazează pe date "pozitive" (cantitative) are în vedere numai sau mai ales comportamentele, atitudinile, interesele manifestate, declarate, vizibile. Orientarea metodologică interpretativă vrea să surprindă mai ales universul subiectiv interior al actorului social, unicitatea ireductibilă a evenimentelor sociale produse de indivizii umani în interacţiunile lor cotidiene. În timp ce în cazul cercetării "obiective" sociologul elaborează inferenţe despre angajarea subiectivă a agenţilor sociali pe baza relatărilor acestora despre manifestările comportamentale vizibile, in cercetarea interpretativă se urmăreşte analiza observaţională şi introspectivă a semnificaţiilor subiective ataşate acţiunilor sociale de către actorii individuali în vederea decelării structurii obiective a interacţiunilor sociale. Sociologul orientat "obiectiv" utilizează tehnici de producere a datelor empirice pe care apoi le prelucrează şi le interpretează. Altfel spus, interpretarea urmează producerea datelor şi se realizează în functie de perspectiva teoretică luată de la început ca referinţă sub forma ipotezelor cercetării. Sociologul interpretativ produce cunoasterea socială în procesul însuşi al "înţelegerii" datelor pe care le culege prin introspecţie empatică, prin proiectarea şi identificarea sa situaţională cu actorul sau actorii sociali implicaţi în situaţii participative concrete. Disputa metodologică dintre cele două strategii de cercetare este generată tocmai de poziţia pe care o deţine interpretarea în demersul general de cercetare. Deşi ambele îşi propun sa ajungă la o cunoastere ştiinţifică a socialului, căile sunt diferite şi adeseori opuse..

Cel mai adesea, strategiile "obiectivă" şi interpretativă de cercetare au fost considerate ca mutual exclusive. Fiecare a vrut să propună o "unitate metodologică" a cercetării sociologice pe paza prezentării unei strategii unice de abordare a fenomenelor sociale centrate pe pozitivarea *sau* pe înţelegerea datelor empirice. În realitate, este greu de admis posibilitatea elaborării unei metodologii unitare centrată unilateral pe un punct de vedere sau altul. Mai degrabă este necesar să se aibă în vedere diversitatea ontologică a fenomenelor sociale. Astfel, unele evenimente sociale sunt „construite" subiectiv, ca urmare a schimburilor de semnificaţii în interacţiuni definite situaţional de actorii sociali. Este cazul specific al elaborării normelor şi regulilor morale sau al activării acestora când actorul sau actorii sociali într-adevăr "urmează o regulă" sau elaborează normativitatea interactiunilor în condiţii de spaţiu şi timp social. Este, de asemenea, cazul unor fenomene sociale caracterizate prin unicitate sau al cercetărilor care se orientează spre surprinderea unicităţii ireductibile a unui eveniment social. Există, pe de altă parte, fenomene sociale de tip demografic sau ecologic, sau cu o determinare de acest tip, care nu pot fi caracterizate corect fără a avea în vedere dimensiunile sau atributele lor cantitative. Există, de asemenea, situatii sociale determinate factorial. Aşa cum holismul şi individualismul metodologic nu sunt principii reciproc disjunctive, tot astfel cele două strategii de cercetare trebuie raportate la diversitatea ontologică a socialului şi considerate în interrelaţia lor.

Sugestiv în acest sens ni se pare modul în care D. Gusti şi-a definit metoda monografică. Intenţia sa a fost de a oferi o metodă în care "descrierea se completează cu explicaţia, observaţia întâmplătoare şi fragmentară se organizează în cercetarea sistematică şi integrală"[39]. Realitatea socială este diversă, se prezintă "sub forma unor unităţi concrete, multiple şi complexe, răspândite pretutindeni, cu variaţii în timp şi loc", astfel că este nevoie de o metodologie în care să dispară" ... deosebirile ce se fac, de obicei, între sociologia teoretică şi aplicată, generală şi specială, universalistă individualistă, ori genetică, analitică şi sintetică ... "[40]• Diversitatea

ontologică a realităţii sociale pledează pentru complementaritatea metodelor de investigare, acordând importanţă deosebită metodei monografice bazate pe observarea directă si multilaterală a unităţilor sociale. Ancheta cu chestionar poate fi utilizată, dar datele culese astfel trebuie considerate în relativitatea lor, întrucât redau relatărilesubiecţilorilor şi nu se bazează pe observarea directă a comportamentului real. Gusti consideră, pe bună dreptate, că "tipul metodei empirice îl constituie procedeul anchetei, care culminează în cercetările statistice". În opinia sa, "ancheta, fiind acumularea unui cât mai mare număr de fapte, pe cea mai vastă suprafaţă posibilă, prin mijlocul unui interogatoriu de la distanţă, conţine, desigur, o mare primejdie. Căci, fireşte, rezultatele anchetei atârnă de condiţiile sub imperiul cărora se săvârşeşte: cum se fac întrebările, cui se adresează şi cum se răspunde? Cum şi cine prelucrează răspunsurile, în sfîrşit, de cine şi cum se utilizează?". La rândul său, "statistica socială prezintă un nespus de preţios şi indispensabil material comparativ, ea nu poate însă în nici un caz lua locul ştiinţei societăţii, pentru că oferă numai indicaţii asupra faptelor, nu şi explicaţii"[41]. Deşi admite posibilitatea complementarităţii metodelor de investigare socială, Gusti va considera că sistemului său teoretic îi corespunde mai ales o metodă unică şi globală de cercetare - metoda monografică axată pe " ... alegerea unui domeniu social bine determinat *(manos,* unul singur) pentru a câştiga o noţiune cât mai completă a lui..."[42]

Gusti consideră că "unitătile sociale au o structură lăuntrică obiectivă, formată din totalitatea raporturilor funcţionale dintre indivizii care le compun" şi care pot avea un caracter static sau dinamic[43]. Dincolo de interpretarea voluntaristă a realităţii unităţilor sociale[44] demersul de investigare sociologică gustiană propune menţinerea unei comunicări strânse între nivelul de determinare al "structurii obiective" a unităţilor sociale şi observarea empirică si obiectivă, multilaterală şi aprofundată a acestora. Altfel spus, "întrucît socotim monografiile sociologice ca mijloace perfecţionate de observaţie, care îmbină intuiţia, trăirea şi înţelegerea cu măsurătoarea, cu statistica şi reconstituirea trecutului, nu ne-am gîndit să înlăturăm prin ele nici una din metodele existente, ci trebuie să legăm pe acestea mai strâns de realitate si să dăm întâietate observaţiei directe cât mai amănunţită şi cât mai precisă, într-o nouă ordine metodologică, pentru scopurile cele mai înalte ale cunoaşterii"[45].

În numele complementarităţii metodelor de investigare, D. Gusti a propus o unificare metodologică a sociologiei în jurul unei metode unice, de tipul observaţiei participative a unităţii sociale analizate. Monografierea unităţilor sociale ajunge să fie scopul şi totodată mijlocul de realizare a cunoaşterii sociologice. În cadrul său se realizează scopuri de cercetare şi acţiune socială[46].

Cercetarea vizează în aceeaşi măsură organizarea structurală obiectivă a unităţilor sociale şi universul subiectiv (investigat prin înţelegere, intuiţie şi interpretare) al actorilor sociali. De aceea "unificarea metodologică" propusă de Gusti, deşi se realizează în jurul unei metode, nu exclude ceea ce în sociologia contemporană se numeşte strategie obiectivă sau interpretativă de cercetare, ci le prespune pe ambele într-un mod specific. De aici rezultă originalitatea metodologiei sociologice gustiene. Numai că la Gusti putem identifica *în germene* doar o soluţie pentru ceea ce R. Boudon a numit *"les fausses querelles des methodes"*[47]. Soluţia lui Gusti defineşte parţial ceea ce noi am numit "complementaritatea metodelor de investigare". Din punctul de vedere al unui proiect de cercetare, complementantatea ar consta în: a) utilizarea extensivă a unui set de metode cantitative şi calitative pentru culegerea de date empirice care privesc aceleaşi fenomene sociale; b) posibilitatea de a da prioritate unei anumite metode de investigare atunci când se studiază un anumit aspect al realităţii sociale, fără ca aceasta să coincidă cu construcţia unei metodologii de cercetare în jurul unei metode *unice* (de tipul metodei monografice, genetice, structurale, sistemice, funcţlonale. etc.). Astfel de metode "unice" pot indica, aşa cum menţionam mai înainte, căi de abordare sau construcţie

epistemologică, dar nu se pot oferi ca singurele surse sau mijloace de investigare a socialului sau de culegere a datelor empirice.

Există şi o altă soluţie, care evidenţiază complementaritatea metodelor diversificate de investigare socială în funcţie de comunicarea posibilă dintre fundamentele lor metodologice. Strategiile de cercetare menţionate în capitolul al doilea diferă între ele prin presupoziţiile teoretice la care se raportează şi prin aspectele tehnice şi normative de dirijare a investigării empirice. Diferenţele menţionate nu împiedică însă comunicarea posibilă dintre fundamentele metodologice ale acelorasi metode folosite în contexte strategice diferite. Metodologia interpretativă a dezvoltat o critică aprofundată a modalităţilor de pozitivare a datelor empirice[48], dar ea însăşi s-a concretizat în prea puţine cercetări concrete pentru a-şi proba validitatea. Contribuţiile sale rămân mai ales la faza de proiect. Metodologia cantitativă a condus la realizarea unor numeroase cercetări empirice, dar tehnicile sau instrumentele standardizate de investigare au evidenţiat şi considerabile erori de măsurare şi interpretare. Prin intensificarea comunicării metodologice dintre strategiile cantitative şi cele interpretative de cercetare socială este posibilă eliminarea şi elaborarea unei metodologii a cărei unitate să fie exprimată prin varietatea metodelor de investigare sociologică corespunzătoare diversităţii ontologice a realităţii sociale.

Opţiunea noastră metodologică se orientează către acceptarea ideii că diversităţii ontologice a fenomenelor sociale trebuie să-i corespundă o diversitate de metode si tehnici de investigare, calitative şi cantitative, de analiză obiectivă a datelor empirice sau de analiză a mecanismelor subiective ale acţiunii şi interacţiunii sociale. Prezentarea antinomică a două strategii de cercetare ("obiectivă" sau interpretativă) trebuie suplinită de intensificarea comunicării dintre fundamentele lor metodologice, pentru a le releva complementaritatea tehnico-metodică. De aici nu trebuie să rezulte că deja există o complementaritate a celor două strategii şi ea trebuie doar particularizată într-un proiect de cercetare. Complementaritatea implicită trebuie explicitată în funcţie de orizontul teoretic luat ca referinţă[49].

Aceasta credem că este una din direcţiile principale de dezvoltare a cercetărilor metodologice actuale. Ea nu trebuie să degenereze însă în interminabile dispute metodologice care să ducă (dacă nu au dus încă) la situaţia ironizată de Poincare la începutul secolului, când spunea că sociologia dispune de prea puţine rezultate ale cercetării şi de foarte multe metode de cercetare. Metodologia se substanţializează în cercetarea efectivă, metodele sau tehnicile de cercetare îşi probează viabilitatea în măsura în care conduc la cunoaşterea socială validă.

B. Bernstein remarca într-unul din eseurile sale că "în mare parte «noutăţile» din sociologia contemporană par să fie noutăţi despre condiţiile necesare pentru crearea noutăţilor acceptabile. .... Studenţii sînt mai degrabă familiarizaţi cu diferitele abordări decît să fie încurajaţi să creeze noutăţi ... Deşi tensiunile dintre paradigmele de abordare pot într-adevăr asigura posibilitatea unei chestionări continue, ele nu garantează în mod necesar vreun răspuns"[50]. Este nevoie ca metodologia să nu devină exclusivistă şi predominant normativă, ci să se dezvolte în strânsă legătură cu teoria referenţială şi mai ales cu cercetarea efectivă a realităţii sociale: pentru că numai astfel sociologia se poate afirma ca o autentică ştiinţă socială.

Obiectivitate sau implicare ideologică

Obiectivitatea este domeniul "sacru" sau de consacrare al oricărei metodologii de investigare socială. Într-o formă sau alta, fiecare demers metodologic practicat în sociologie îsi propune să demonstreze modalităţile de producere a cunoaşterii

"obiective", al cărei adevăr ar transcende diversitatea opţiunilor sociale de natură valorică sau ideologică.

Metodologiile de natura pozitivistă au cautat să aplice metodele si tehnicile de cercetare dezvoltate în ştiinţele naturii considerând că acestea şi-au probat eficacitatea cognitivă în oferirea de răspunsuri valide şi obiective la problemele cercetării ştiinţifice. Oamenii ar elabora o lume „obiecte" sociale în forma faptelor, fenomenelor, manifestărilor comportamentale vizibile.

A studia ştiinţific societatea înseamnă a porni de la vizibil sau de la ceea ce este făcut vizibil de agenţii sociali în forma atitudinilor, opiniilor, comportamentelor şi, pe baza acestor constatări, a elabora inferente despre aspectele sociale care nu sunt direct vizibile. Factorii determinatori, care au putere generatoare la nivel social, nu sunt direct accesibili şi de aceea pornim de la ceea ce este sau de la ceea ce ştim că este manifest, pentru a descoperi invarianţii structurali şi factorii "ascunşi" care explică diversitatea fenomenală. Cunoaşterea sociologică se concretizează în generalizări empirice şi în legi, adică în enunţuri teoretice care transcend opţiunile valorice ale oamenilor, scopurile acţiunilor sau interacţiunilor lor cotidiene şi le oferă mijloace pentru mmai buna organizare socială, pentru satisfacerea cerintelor de optimalitate specifice funcţionalităţii sociale moderne. După pozitivişti, legile sociale ar exista oricum, ar fi legi naturale ale societăţii umane, iar cunoaşterea lor ar condiţiona functionarea sau organizarea socială optimă şi eficientă.

O cunoaştere socială obiectivă este o cunoaştere a principiilor şi legilor naturale ale societăţii. A ajunge la aceasta înseamnă ca cercetătorul să practice detaşarea de orice univers valoric, de orice scopuri sau opţiuni sociale. Cercetătorul social trebuie să se considere exterior situaţiei, neutral; în colectarea, analiza şi interpretarea datelor să facă abstractie de valorile, dorinţele, preferinţele proprii, pentru că numai astfel observarea repetată a aceluiaşi fenomen de către diferiti investigatori va produce rezultate similare şi obiective. Sensurile obiectivităţii în metodologia orientată pozitivist sunt deci următoarele: a) considerarea fenomenelor, proceselor, relaţiilor sociale ca "obiecte" ale investigaţiei; b) separarea valorilor, preferinţelor, scopurilor personale ale cercetătorului social de procesele tehnice de colectare analiză şi interpretare a datelor; c) utilizarea procedeelor de cercetare consacrate în ştiinţee naturii pentru investigarea fenomenelor (obiectelor) sociale, deoarece numai o metodologie ştiinţific orientată poate duce la cunoaşterea obiectivă a socialului.

Apare totuşi o contradicţie în modul de înţelegere pozitivistă a cunoaşterii sociale obiective. Pentru un cercetător care aderă la procedeele acestei metodologii este esenţială postularea iniţială a unei teorii sau a unei explicatii teoretice în funcţie de care se conduce demersul de prelucrare, analiza şi interpretare a datelor. Dar există oare o teorie socială neutrală valoric sau ideologic, independentă de anumite interese de clasă? în ce măsură este posibil ca cercetătorul social să fie „deasupra claselor" sau ideologiilor? Orice teorie socială este implicit sau explicit ideologică, gândirea cercetătorului este modelată în strânsă legătură cu conditiile sale de viaţă, este influenţată şi nuantată de pozitia socială de evaluările şi opţiunile valorice. Cunoaşterea este un proces social. Istoria cunoaşterii a demonstrat că interesele sociale determină selectarea obiectivelor cunoaşterii, iar structura societăţii influenţează formele proceselor mentale prin care este propusă cunoaşterea. Demersul pozitivist de înţelegere a obiectivităţii se fundeaza, deci, pe contradictia dintre caracterul. ideologic al teoriei luate ca referinţă explicativă şi pretenţia separării valorilor de tehnicile colectării analizei şi interpretării datelor. Teoriile orientate pozitivist au accentuat rolul metodologiei în realizarea cunoaşterii "obiective" si de aceea au condus la o dezvoltare considerabilă a metodelor, tehnicilor aI procedeelor de cercetare socială. Numai că, procedând astfel, întregul demers de cunoaştere este subordonat metodologiei pentru a-i verifica cerintele normative? "Imaginaţia sociologică a ajuns să fie stopată de normativitatea metodologică, iar progresul cognitiv a fost mai

degrabă lent, întrucât nu s-a ajuns la sperata cumulativitate a ipotezelor teoretice parţial demonstrate.

Metodologiile interpretative s-au orientat cu aceeasi consecvenţă spre elaborarea cunoaşterii sociale ştiinţifice, dar dintr-o perspectivă oarecum diferită. Spunem "'oarecum diferită", pentru că tocmai Max Weber, iniţiator al sociologiei interpretative", a teoretizat principiul obiectivităţii sau al "neutralităţii etice" a cercetătorului social, în, sensul separării enunţurilor factuale de enunţurile valorice, al cercetării mijloacelor acţiunii sociale în mod lindependent de implicaţiile lor etice sau valorice. Chiar dacă Weber a considerat că valorile înseşi ale colectivităţii pot constitui obiect al investigării ştiinţifice, el a pledat pentru conştientizarea lor de către cercetător cu scopul de a le elimina din discursul social teoretic. Un astfel de sens al obiectivităţii a fost practicat cu asiduitate in sociologia occidentală, atât de adepţii metodologiilor orientate pozitivist cât şi de către cei orientaţinterpretativ[51] .

Dezvoltarea unei metodologii sociologice diferită de metodologia ştiinţelor naturii este necesară din punctul de vedere al sociologiei interpretative, întrucât: a)cercetătorul social este el însuşi actor social; b)cercetarea socială nu investighează „obiecte"inerte, neânzestrate cu conştiinţă de sine, ci fiinţe umane care dispun de o cunoaştere comună a vieţii zilnice în societate.Studiul acţiunilor şi interacţiunilor sociale, al semnificaşiilor investite de actorii sociali în acţiunile lor zilnice trebuie făcut, pe cât posibil, de pe poziţia actorului social implicat. Cercetătorul înţelege şi interpretează introspectiv datele în termenii propriei experienţe de viaşă şi a conduitelor pe care le manifestă social. Cercetătorul nu este doar un observator obiectiv şi exterior al realităţii sociale. Cunoaşterea socială nu este exterioară, nu trebuie doar să o proiecteze asupra universului investigat pentru a-l forţa să-şi destăinuie semnificaţiile. Cunoastera există, este implicată în cunoaşterea comună actorilor sociali şi totul este să fie descoperită. Prin implicarea cercetătorului în activitatea practică, prin înţelegerea introspectivă a semnificaţiilor subiective vehiculate de actorii sociali şi printr-o atitutdine „ştiinţifică" (A. Schutz) este posibil să se realizeze cunoaşterea obiectivă. Pentru metodologiile interpretative sensurile obiectivităţii cunoaşterii sociologice rezultă din: a)considerarea problemei ştiinţifice ca singurul determinant al relevanţelor cognitive teoretice, indiferent de valorile care ar guverna comportamentul sau conduita actorilor sociali; b) recpectarea exigenţelor, a criteriilor şi principiilor specifice construcţiei logice a problemei sau teoriei specifice.

În analiza obiectivităţii cunoaşterii sociologice sau a adevărului ei pornim de la premisa că aceasta este procesuală şi multinivelară, Obiectivitatea nu se opune implicării valorice sau ideologice a cercetătorului social, ci o include. Problematice sunt modul şi gradul în care se explicitează dimensiunea implicit valorică sau ideologică a ceea ce se consideră a fi cerinţa de obiectivitate a cunoaşterii sociologice.

Obiectivitatea, considerată din punctul de vedere al metodologiei sociologice, dispune de sensuri multinivelare. Un prim sens este cel *ontologic.* Din acest punct de vedere obiectivitatea cunoaşterii sociologice rezultă din modul în care este conceput universul social investigat. Realitatea socială se constituie şi ni se prezintă în forme diversificate: instituţionale sau neinstituţionale, procesuale sau relativ invariante, individuale sau colective, rationale sau nerationale etc.

Universul social nu este pur şi simplu "obiectual", ci în structura sau modurile sale constitutive este implicat subiectul uman activ, cunoscător, valorizator, generator şi receptor de acţiuni. Când spunem, odată cu Marx, că omul este "subiect istoric" semnalăm dubla sa ipostază: de obiect al lumii sociale preexistente şi de creator al existenţei sociale la care se raportează, în care trăieşte, participă, se integrează, construieste. Realitatea socială există ca atare, dar este şi construită prin activitatea umană creatoare. Tocmai de aici rezultă dubla referinţă a eforturilor de cunoaştere sociologică. Prima este reprezentată de universul material de viaţă al oamenilor, al

relaţiilor sociale şi de producţie. A doua rezidă în analiza modului în care oamenii manifestă atitudini, opinii şi trăiri subiective. Cele două referinţe ontologice ale cunoaşterii sociologice sunt sau ar trebui să fie strâns unite şi nu văzute dintr-o perspectivă dualistă. De multe ori însă cunoaşterea sociologică este elaborată numai pe baza analizei opiniilor şi atitudinilor declarate sau manifestate ale oamenilor şi, pornind de aici, se fac inferenţe despre universul obiectiv, material şi spiritual al vieţii lor. Concluziile despre universul practic, concret rezultă din investigarea aspectelor subiective, personale, individuale, iar alteori cele care privesc viaţa subiectivă, generatoare de semnificaţii sau de motivaţii acţionale individuale sînt deduse exclusiv din analiza relaţiilor sociale şi materiale de viaţă. Ambele perspective sînt aplicate disjunctiv (ori una, ori cealaltă), iar la nivelul teoretizării concluziile sînt formulate după regulile implicaţiei reciproce (dacă una, atunci şi cealaltă).

Condiţia ontologică a asigurării obiectivităţii procesuale a cunoaşterii sociologice constă în investigarea, analiza şi afirmarea unitară a celor două niveluri ale realităţii sociale referenţiale, în corelare a lor metodologică şi în evitarea elaborării unilaterale a unor inferenţe neverificate (respectiv interferenţe care definesc un nivel al realitătii sociale pe baza unor date care privesc celălalt nivel). 0 strategie de cercetare istorică consacrată are în vedere numai viata mentala a individului şi mai ales ceea ce acesta declară sau relatează a fi această viaţă. Ce altceva facem printr-un chestionar decât să culegem date seriale despre atitudinile oamenilor cu privire la anumite stări, obiecte sau itemi sociali? Ce urmărim printr-un interviu sau observaţie participativă dacă nu să sintetizăm opiniile unei persoane, cunoaşterea sa comună despre o problemă sau set de probleme? Cealalta strategie vizeaza doar relaţiile umane făcând abstracţie de individul real, activ. Analiza structurală sau sistemică reconstruieşte relaţiile pentru a le conferi viabilitate structurală. Ambele strategii de cercetare nu satisfac însă, din punctul nostru de vedere condiţia ontologică a "obiectivităţii" cunoaşterii sociologice, ci ajung fie la o viziune "mentalistă", fie la una "obiectivisă”. Nu vrem prin aceasta să negăm posibilitatea desfăşurării de cercetări urmând una din aceste strategii.

Condiţia ontologică de obiectivitate solicită însă, pe de o parte, evitarea transferului de concluzii neverificate sau nevalidate de la un domeniu la celălalt şi, pe de altă parte, complementaritatea celor două tipuri de strategii centrate pe cele două universuri corelate ale vietii sociale. Un alt sens al obiectivităţii este de natură *epistemică şi metodologică.* Din punct de vedere epistemic, obiectivitatea este procesuală, întrucât cunoaşterea însăşi şi acţiunea umană nu sunt imobile, constituite odată pentru totdeauna, ci într-o permanentă mişcare, tendenţiale, mereu reînnoite şi niciodată finite sau definitiv realizate.

Nu există obiectivitate în sine, adică un dat ce trebuie realizat într-un timp limitat; cunoaşterea îsi construieşte propria obiectivitate prin capacitatea sa de se adecva la real, de a-l asimila în forma unor noi orizonturi şi perspective, a unor noi coordonări operatorii, care presupun coordonările diverselor puncte de vedere, elaborări provizorii şi construcţii integratoare şi deschise la noi angajări cognitive. Totodată, nu se poate spune că există reţete metodologice unice incluse într-un model statornic al producerii de cunoaştere obiectivă, pentru că fiecare normă metodologică se manifestă în procesul însuşi de cunoaştere, îşi probează valabilitatea în măsura adecvării sale la realul investigat. Adecvarea gândirii la obiect este procesuală, contradictorie, se realizează în actul însuşi al cunoaşterii, iar metodologia nu se poate sustrage demersului cunoaşterii pentru a-i stabili normele statorniciei, ci se forjează odată cu producerea cunoaşterii.

Metodologia trebuie înţeleasă procesual, adică raportabilă la devenirea însăşi a cunoaşterii şi nu ca un ansamblu de tehnici menite să conserve o practică dată de producere a cunoaşterii. Posibilitatea teoretică a metodologiei cercetării rezidă în imposibilitatea tehnică a acesteia de a se erija în comandament al unor căi unice şi

eficiente de producere a cunoaşterii obiective şi valide. Ea include teme de reflecţie critică privind acţiunile de cercetare şi prin aceasta îşi dobîndeşte propria tehnici tate la niveluri date de precizie şi rigoare. Tehnicitatea metodică a generării cunoaşterii obiective este rezultatul reflexivităţii critice a cunoaşterii înseşi. Obiectivitatea ne apare astfel ca o valoare deschisă, în construcţie permanentă, prin eforturi de structurare, restructurare, angajare.

Sensul epistemic şi metodologie al obiectivităţii cunoaşterii se configurează în strînsă legătură cu spiritul ştiinţific al timpului istoric considerat. "Ideea a ceea ce are valoare de adevăr şi drept de cetate în cunoaşterea asigurată este influenţată de fiecate dată în mod specific de climatul intelectual general al unei epoci. Şi din acest punct de vedere putem spune: adevărul este fiul timpului"[54]. Obiectivitatea cunoaşterii nu poate fi permanent şi intransigent raportată la fapte, la datele diverse şi uneori contradictorii ale realităţii, urmînd o poziţie empiristă şi relativistă, Cunoaşterea se obiectivează şi se afirmă ca obiectivă în strînsă legătură cu activitatea colectivă de cercetare ştiinţifică şi cu practica social-politică. Aceasta din urmă se edifică în aceeaşi măsură prin acţiunile interacţionale şi relaţiile socioumane, dar şi prin scopurile sau orientările valorice propuse realizării sociale. Cu aceasta am ajuns la un alt sens al obiectivităţii cunoaşterii sociologice, care este de natură *ideologică şi praxiologică.*

Criteriul principal al obiectivităţii instituit în cercetarea sociologică a fost cel al detaşării cercetătorului social de valorile sociale şi politice, situarea acestuia pe o poziţie axiologică neutrală în vederea stabilirii corespondenţei dintre enunţurile teoretice şi datele factuale, a adecvării teoriei la realitate. Condiţia fundamentală a adecvării sau corespondentei nu ar putea fi satisfăcută atît timp cât lumea valorilor este acceptată în sanctuarul producerii de cunoaştere. Enunturile teoretice ar trebui să fie enunţuri despre mijloacele acţiunii şi nu despre scopurile ei. Dar practica social-istorică este o practică orientată valoric, politic, ideologic. Aplicabilitatea cunoaşterii sociale se face în funcţie de opţiunile şi evaluările valorice şi ideologice. Distincţia clasică dintre omul politic şi omul de ştiinţă, dintre practician şi cercetător este consonantă cu distincţia artificială dintre fapte şiI valori. Din moment ce sociologul trăieste în lumea socială pe care o cercetează, iar poziţia socială este coerentă cu distribuţia raporturilor de clasă şi de putere în societatea respectivă, conştientizarea valorilor socialmente existente sau proiectate şi a propriilor sale valori nu trebuie făcută cu scopul de a le elimina, ci de a le cerceta odata cu studierea enunţunlor teoretice sau datelor factuale. Lumea valorilor sociale pătrunde oricum în orizonturile interpretative teoretice şi de aceea a asigura obiectivitatea cunoaşterii sociologice înseamnă a face explicite valorile de referinţă

Valoarea este o categorie deschisă; ea include scopuri şi interese sociale, preferinţe şi evaluări apreciative. Cunoaşterea socială obiectivă este dimensionată valoric pentru a statua nu numai lumea existentă, ci şi lumea proiectată şi preferată. În locul adoptării *implicite* a valorilor existente, al *subordonării necritice,* de pe o poziţie neutrală, faţă de valorile statuate, al prezentării *mijloacelor* de acţiune de pe poziţia contemplativă a nonacţiunii este necesară includerea explicită a valorilor în proiectul metodologic de cercetare socială, afirmarea sociologiei ca ştiinţă obiectivă în măsura în care este critică, acţională, transformatoare, angajată valoric în proiectarea socială conformă cu scopurile propuse. Dintr-o astfel de perspectivă dilema obiectivitate - implicare ideologică îşi relevă propriul reducţionism. Obiectivitatea cunoaşterii sociologice este realizabilă numai în condiţiile implicării ideologice explicite[55]

Sensurile obiectivităţii pot fi sintetizate într-o schemă ilustrativă în forma următoare:

Sensuri/ referinţe	Domeniul social explorat	Teoria refernţială	Datele factuale	Valorile statuate	Acţiunile de implementare

ONTOLOGIC	X				
EPISTEMIC		X			
METODOLOGIC			X		
IDEOLOGIC				X	
PRAXIOLOGIC					X

În conformitate cu aceste sensuri, obiectivitatea cunoasterii sociologice nu se realizează la un nivel sau altul ci rezultă din omogenitatea implicării lor reciproce. A înţelege sociologia ca o ştiinţă constructivă şi critică înseamnă a admite implicarea valorică sau ideologică a cercetătorului social.

Acesta trebuie să se considere pe sine în strânsă comunicare cu factorii de decizie politică, să elimine distinctia separatoare dintre "domeniul teoretizator" si "domeniul aplicativ", dintre "cercetare" şi "cercetarea-acţiune" pentru a face loc ideii că o teorie este validă în măsura în care se angajează şi se finalizează practic. Conceptul de obiectivitate fundamentat pe diviziunea dintre politică şi ştiinţă, teorie şi valoare, aserţiune teoretică şi aplicare practică corespunde unor moduri fragmentare de realizare a cercetării sociologice. Un concept integral de obiectivitate nu este reductibil la un sens sau altul, ci le include pe toate, generând o practică ştiinţifică integrală, a cărei normalitate este progresiv şi total construită, excluzând fragmentarismul limitativ. Dacă dăm prioritate sensului de orientare si angajare valorică a cercetării, atunci aceasta trebuie să o facem nu statuând valori imuabile, ci profund flexibile, care să dea sens staticii şi dinamicii sociale, poziţiei critice şi evaluative, constructive şi ameliorative a cercetătorului.

Dacă acesta ar fi sensul *integral* al obiectivităţii cunoaşterii atunci şi proiectele metodologice de producere a acestora urmează să-şi elaboreze demersurile adecvate.

3.2. Componentele proiectului metodologic

Aşa cum am văzut, deschiderile opţionale cu care se confruntă cercetătorul pentru definirea unui proiect metodologic au fost detaliate şi prezentate cel mai adesea exclusivist în dezvoltarea istorică a cercetării sociale. Adică, un proiect metodologie odată definit a fost considerat ca unic şi universal valabil. în locul susţinerii diversităţii şi complementarităţii proiectelor metodologice s-a pledat pentru identificarea unei strategii de cercetare menită să fie opusă altora existente sau posibile şi să fie generalizată în orice condiţii şi pentru orice problemă. Intenţia noastră este de a fundamenta *un* proiect metodologie de cercetare sociologică pe care să nu-l considerăm nici unic şi nici

universal, ci mai degrabă complementar cu altele posibile. în specificarea acestui proiect ne-am bazat pe istoria dezvoltării teoriei şi metodologiei sociologice şi am luat ca referinţă teoria sociologică marxistă. în consecinţă, am optat pentru următoarele principii generale ale căror semnificaţii sperăm că au rezultat din analizele precedente:

1. Sociologia se dezvoltă ca ştiinţă socială şi aplică procedeele generale ale oricărei analize care se consideră ştiinţifică. Aceasta nu înseamnă că urmează să transpunem tehnicile de cercetare din alte ştiinţe mai dezvoltate (în special din ştiinţele naturii) în sociologie, pentru a investiga realitatea socială, ci a considera specificitatea ontologică a fenomenelor sociale şi, în legătură cu aceasta, a releva procedeele de investigare şi teoretizare sociologică. Afirmarea sociologiei ca ştiinţă socială nu exclude comunicarea cu filosofia, ci implică un raport în care cele două discipline se dezvoltă concomitent şi diferenţiat; sau reflecţia filosofică operează cu concluziile investigaţiei ştiinţifice de natură sociologică. Subordonarea *exclusivă* a demersului teoretic specific construcţiei sociologiei faţă de enunţurile filosofice poate genera o practică ideologică deformatoare sau o conştiinţă teoretică falsă (în termenii lui Marx), adică inadecvată în raport cu realitatea socială[56]. Totodată, raporturile dintre sociologie şi ştiinţele naturii nu pot fi excluse, dacă sunt puse în alţi termeni metodologiei sau epistemologici decât cei menţionaţi în tradiţia pozitivistă sau neopozitivistă. Comunicarea şi compararea teoretică sunt de dorit şi profitabile metodologic atât pentru una, cât şi pentru celelalte; mai ales că ştiinţa contemporană evoluează nu numai în direcţia diversificării, ci şi a unificării sau integrării. Mărturie în acest sens este, de exemplu, modul în care tinde să se dezvolte sociologia industrială în legătură cu disciplinele tehnice şi tehnologice pentru a sugera noi căi de proiectare a sistemelor sociotehnice, ţinând seama şi de dinamica factorului uman din întreprinderile industriale si nu numai de cerinţele eficienţei economice sau tehnologice[57]. Metodologic vorbind, sociologia nu se poate dezvolta numai prin afirmarea propriei autonomii disciplinare, ci trebuie să se integreze în raporturi de comunicare activă cu alte ştiinţe, pentru a practica strategii interdisciplinare de cercetare. Tensiunea dintre propria autonomie ştiinţifică şi abordarea interdisciplinară este oricum profitabilă teoretic şi metodologic. Acest prim principiu se referă deci la ştiinţificitatea cercetării sociale orientată către o comunicare interdisciplinară.

2. Cercetările sociologice mai recente sunt în mare parte fragmentate atâta vreme cât se concentrează asupra unui segment al realităţii sociale pe care intenţionează să-i analizeze intensiv şi, pe cât posibil, exhaustiv. Semnificaţiile faptelor sociale derivă însă nu numai din analiza lor individuală sau fragmentată, ci şi din raportarea la totalităţile sociale mai largi cu virtuţi integratoare. O metodologie realmente operatorie este ghidată în acelaşi timp de principiul abordării individualiste şi de cel al abordării holiste a faptelor sociale. De regulă, cercetarea sociologică urmăreşte stabilirea de comparaţii şi corelaţii între diversele fenomene, manifestări, organizări, fapte sau procese sociale. La nivel microsocial, orientarea strict individualistă a abordării riscă să ignore proprietăţile derivate holistic ale unui fenomen social, în timp ce la nivel macrosocial orientarea strict globală a investigaţiei poate duce la reificarea structurilor sociale, la pierderea din vedere a agentului uman creator. Un al doilea principiu metodologie de referinţă este, deci, cel al complementarităţii abordărilor micro şi macrosociale, al orientării individualiste în concordanţă cu considerarea totalităţilor integratoare de referinţă.

3. Un al treilea principiu metodologic se referă la tipurile de date cu care să opereze sociologia ca ştiinţă empirică. Folosirea de procedee tehnico-metodice pentru producerea şi colectarea datelor empirice este indispensabilă pentru orice cercetare sociologică. Numai că în locul folosirii exclusive a procedeelor cantitative sau a celor descriptiv-literaturizate este necesar să elaborăm dimensiunea tehnicometodică a metodologiei, astfel încât aspectele calitative să fie complementare cu cele cantitative. Instrumentele

investigative axate pe pozitivarea datelor empirice trebuie reelaborate în aşa fel încât să se aibă în vedere natura faptelor sociale ca purtătoare de semnificaţii investite conştient de actorii sociali. Orice fapt social uman este, cel puţin prin unele din laturile sale esenţiale, un fapt de conştiinţă, astfel că datele cu care operează cercetătorul nu trebuie să reflecte instrumentul însuşi de investigare, ci fenomenele sociale supuse investigării. Pentru aceasta sunt necesare următoarele reguli metodice:

a) *Regula comparabilităţii:* semnificaţiile instituite de instrumentul de investigare trebuie să fie coerente în raport cu unul şi acelaşi univers al discursului, adică să nu existe decalaje între universul de semnificaţii vehiculate de instrumentul investigaţiei şi cele practicate de actorii sociali. O astfel de regulă se referă la modul de frazare a întrebărilor într-un chestionar, la categoriile observaţionale propuse într-un protocol de observaţie, la ordonarea "stimulilor" într-un montaj experimental etc. De asemenea, ea vizează relaţiile dintre semnificaţiile mai mult sau mai puţin diversificate folosite de actorii sociali investigaţi, în sensul că datele care privesc diferitele "unităţi" analizate trebuie să fie comparabile între ele nu numai din perspectiva instrumentului de colectare a datelor, dar şi a actorilor investigaţi.

b) *Regula clasării sau a "distribuirii" reacţiilor, comportamentelor sau semnificaţiilor individuale în categorii,* pentru a ajunge la comparaţii sau corelaţii. O astfel de regulă presupune producerea de date pe baza cărora să se poată stabili uniformităţile sociale pornind de la semnificaţiile sociale pe care le configurează. Omul este o fiinţă care diferenţiază şi se diferenţiază, iar instrumentul de investigare trebuie să surprindă mecanismele prin care se deosebesc sau se aseamănă grupările sociale. Procedeele de măsurare socială, folosite pentru producerea de date pozitivate, sunt utile dacă ajung să fie concordante sau în corespondenţă cu semnificaţiile vehiculate social în mod diferenţiat. A stabili corelaţii înseamnă a ajunge la surprinderea elementelor sociale purtătoare de semnificaţii care covariază (în acelaşi sens sau în sensuri diferite), iar pe această bază a continua demersul de prelucrare a datelor în aşa fel încât să identificăm factorii explicativi ai. covarianţei semnificaţiilor practicate social în schimburile interacţionale dintre actorii sociali.

c) *Regula veridicităţii* sau fidelităţii vizează poziţia cercetătorului în raport cu universul observat, astfel că observarea repetată a aceluiaşi univers de către acelaşi observator sau de către observatori diferiţi să producă date similare. O astfel de regulă este respectată atunci când instrumentul de investigare a fost pretestat, pentru a se ajunge la concordanţă între semnificaţiile investite de cercetător în instrumentul de cercetare şi semnificaţiile vehiculate practic de actorii sociali sau atunci când se precizează condiţiile de spaţialitate socială şi de timp social în care un instrument de cercetare este utilizabil.

d) *Regula validităţii* este de fapt un corolar al regulilor precedente, vizând măsura în care datele produse şi utilizate în analiză se referă într-adevăr la universul observat si la intenţiile cercetării în aşa fel încât pot fi stabilite relaţii între universul manifestat/cercetat şi cel al ontologiei sociale latente despre care urmează să elaborăm inferenţe. Cunoaşterea sociologică este validă nu numai prin referinţa la tipurile de date produse şi analizate, ci şi în legătură cu gradul de înţelegere al realităţii sociale la care ajungem în finalul cercetării.
A satisface aceste reguli metodice echivalează cu respectarea cerinţelor principiului saturării cu semnificaţii reale a datelor empirice.

4. Un ultim principiu metodologic general vizează obiectivitatea cunoaşterii sociologice bazate pe implicarea ideologică şi explicitarea valorică a cercetătorului social în

conformitate cu acest principiu, în orice cercetare sociologică enunţurile empirice şi cele teoretice sunt congruente cu enunţurile valorice explicite şi orientate constructiv. Proiectul metodologic de cercetare este astfel realizat, încât să părăsească matca neutralităţii axiologice sau a neimplicării ideologice a cercetătorului. Obiectivitatea este şi o problemă pragmatică, de acţiune critică şi constructivă, care presupune angajarea sociologului în fundamentarea teoretică a acţiunilor sociale şi în realizarea lor efectivă. Proiectul de cercetare se finalizează nu numai în producerea de cunoaştere despre mijloacele acţiunilor şi interacţiunilor sociale, ci şi în angajarea valorică şi programatică a sociologului pentru transpunerea cunoaşterii în acţiune. În locul detaşării sau disimulării ideologice propunem o metodologie a angajării în acţiunea de formare şi transformare socială.

În conformitate cu aceste principii metodologice proiectul de cercetare sociologică urmează să aibă o structură tripartită: ontologică, tehnico-metodică şi discursivă/acţională.

Componenta ontologică a proiectului de cercetare se defineşte prin universul analizei sociale, adică prin modul în care realitatea socială existentă este considerată din punctul de vedere al cercetării pentru a o face să-şi releve semnificaţiile sale reale. Proiectele metodologice s-au diferenţiat în funcţie de modul în care au definit unităţile analizei sociale: indivizi sau totalităţi, comportamente sau semnificaţii etc. Dacă avem în vedere modul de considerare a timpului social în cercetare, vom descoperi alte surse de diferenţiere (cercetări transversale sau longitudinale, sincronice sau diacronice, statice sau dinamice). În considerarea acestor surse de diferenţiere trebuie să plecăm de la diversitatea ontologică a relaţiilor sociale. De regulă, fiecare componentă a diversităţii ontologice a condus la definirea unui alt proiect metodologie, care s-a prezentat ca unic şi universal valabil: empirismul a practicat o metodologie inductivă bazată pe investigarea actorilor sociali individuali ; structuralismul sau analiza sistemică s-au concentrat asupra studiului relaţiilor din totalităţile globale; fenomenologia sau alte orientări metodologice interpretative s-au fixat asupra investigării semnificaţiilor din schimburile interacţionale etc. Analiza unei singure componente a socialului sau, mai precis, analiza socialului din perspectiva unei singure componente, ipostaziată ca fundamentală, a făcut ca fiecare din proiectele metodologice menţionate să fie unilaterale.

Problema ontologică fundamentală a oricărui proiect metodologie constă în specificarea relaţiei dintre parte şi întreg, individ si structură proces si stare. Diversităţii ontologice a realităţii sociale trebuie să-i corespundă în plan metodologic o diversitate a strategiilor de abordare, iar proiectul metodologic trebuie astfel construit, încât să ofere posibilităţi diverse de realizare a cercetării. în acest sens, ne propunem să insistăm în capitolul următor asupra referinţelor ontologice ale proiectului metodologic de cercetare socială.

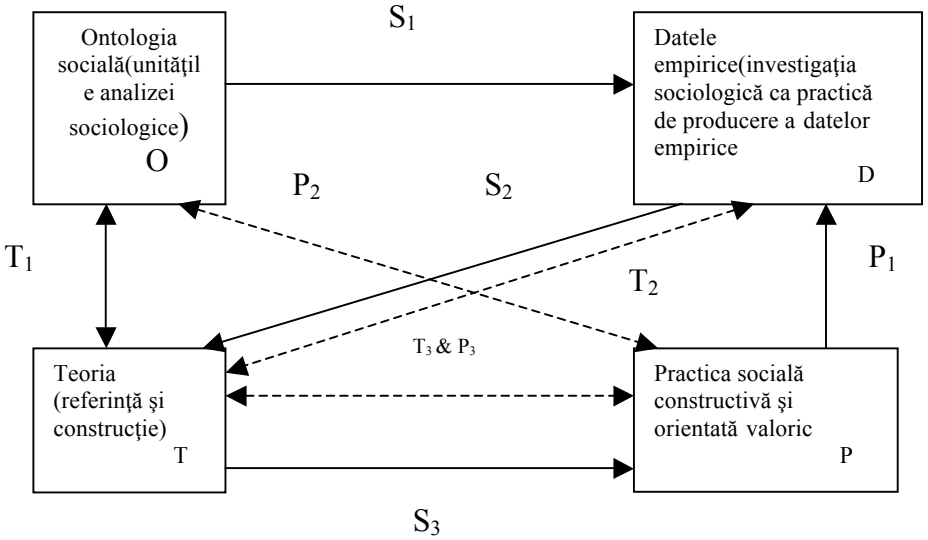

Fig. 3.1 Relaţii între componentele proiectului metodologic de cercetare socială

Dacă în felul acesta răspundem la întrebarea "ce anume cercetăm?", următoarea problemă în proiectarea analizei sociologice este: "cum procedăm pentru a capta, colecta şi prelucra mesajele empirice ale realităţii sociale?". Răspunsurile la această întrebare sunt menite să releve aspectele tehnico-metodice ale proiectului metodologic de cercetare socială. Vom avea în vedere probleme referitoare la raportarea empirică a cercetătorului la realitatea socială: definirea unui instrument de investigare, culegerea datelor empirice şi tehnicile disponibile pentru prelucrarea şi analiza datelor.

O altă componentă a proiectului metodologic este de natură discursivă şi acţională. Cum construim teoria socială, cum definim mijloacele şi valorile acţiunii sau practicii fundamentate teoretic - sunt problemele principale care ne vor concentra preocupările la acest nivel.

Schema din fig. 3.1 propune o vizualizare a relaţiilor dintre componentele proiectului metodologic.

Relaţiile pot fi analizate din punctul de vedere al succesiunii şi al simultaneităţii raportărilor. Pe axele succesiunii se evidenţiază demersul *hic el nunc* de desfăşurare a unei cercetări concrete:

O → D :considerarea unui anumit aspect al ontologiei sociale conduce la o practică tehnico-metodică de producere a datelor empirice, ca mesaje ale realităţii sociale investigate;

D → T :datele empirice culese, prelucrate şi analizate sunt interpretate şi integrate într-o teorie cu valoare descriptivă, explicativă şi predictivă ;

T → P :teoria este astfel formulată, încât să aibă valoare critică şi constructivă faţă de realitatea socială investigată, adică să conducă la fundamentarea unei practici sociale constructive coerente cu sistemul de valori adoptat.

În acest demers de cercetare, etapizat în timpul de realizare a proiectului metodologic de cercetare şi construcţie socială, avem în vedere succesiunea vizibilă a actelor cercetătorului. Ne aflăm însă numai la nivelul aparenţelor, căci în desfăşurarea sa proiectul metodologic implică un set complex de comunicări. Axele simultaneităţii raportărilor relevă tocmai interferenţele care se stabilesc între instanţele care aparent se derulează într-o succesiune lineară. Poziţii critice pe axele simultaneităţii sunt deţinute de teoria şi practica socială. Teoria eşantionează ontologia socială pentru a se referi la un anumit fragment al acesteia: individ şi/sau structură, comportamente şi/sau semnificaţii, stări şi/sau procese etc. Formularea problemei ştiinţifice şi a ipotezelor explicative este principala modalitate de stabilire a raportului între teorie şi ontologia socială (T_1) iar aceasta este posibilă numai atunci când teoria referenţială este în

corespondenţă cu caracteristicile ontologice ale realităţii cercetate. Teoria nu este pur şi simplu un produs inductiv al analizei datelor empirice, ci tipurile de date generate în cercetare sunt concordante cu postulatele teoretice referenţiale (T_2). Datele şi teoria se construiesc şi reconstruiesc în contextul raporturilor de intercomunicare permanentă. Teoria este referinţă pentru datele produse şi, totodată, rezultat al construcţiei bazate pe datele empirice disponibile. Practica socială este orientată valoric si constructiv în funcţie de teorie şi, în acelaşi timp, oferă formulări teoretice noi probleme de reflecţie (T_3 & P_3). Din acest punct de vedere expresia cercetare-acţiune este tautologică, din moment ce orice cercetare este ştiinţifică şi obiectivă în măsura în care este acţionată (K. Lewin spunea că cea mai bună teorie este practică). Ontologia socială este modificată prin acţiunea practică umană şi este produs al acţiunii, tot aşa cum practica socială se exercită în condiţii ontologice (istorice) date (P_2). Datele empirice sunt culese printr-o practică de investigare care nu-i altceva decât o formă a practicii sociale mai generale, iar acţiunea umană practică este sursa a noi date empirice (P_1).

Comunicările multiple dintre instanţele proiectului metodologic sunt posibile în condiţiile stimulării imaginaţiei sau creativităţii metodologice. Un reţetar metodic şi tehnic formulat în termeni strict normativi riscă să genereze ceea ce Wright Mills numea "inhibiţia metodologică" a cercetătorului. De aceea concepem proiectul metodologic ca fiind deschis unor multiple combinaţii pe axele simultaneităţii. Axele succesiunii sunt numai aparente, linearitatea lor ascunzând dramatismul creaţiei teoretice şi metodologice.

Sociologului contemporan îi este oferit astăzi un evantai destul de larg de opţiuni metodologice prezentate cel mai adesea în mod antinomic. Polaritătile antinomice ascund complementarităţi metodologice aflate în corespondenţă cu diversitatea ontologică a realităţii sociale. Sunt posibile mai multe proiecte metodologice de cercetare socială în măsura în care metodologia este deschisă şi receptivă la nou, adică nu se transformă într-un sistem de procedee orientate spre conservarea şi statuarea repetată a aceloraşi principii teoretice. Pentru aceasta considerăm că un proiect metodologic trebuie să aibă o structură tripartită: ontologică, tehnice-metodică şi discursivă/acţională.

Note

1 Ştefan Nowak, *Methodology of sociological research*, *General problems*, Warszawa, PWN - Polish Scientific Publishers, 1977, p. VIII.

2 Termenul de "interpretare" îl folosim aici în sensul sociologiei comprehensive a lui Max Weber. El este prezent şi în proiectul metodologic obiectiv (orientat pozitivist) de cercetare, dar cu alte semnificaţii asupra cărora vom insista în alt capitol.

3 A. Comte, *Cours de philosophie positive* (1830), tome I, *Avertissment et debut de la premiere lecon,* ed , "Societe positiviste", cinqueme edition, pp. 2-3, passim.

4 E. Durkheim, *Suicide, a study in sociology*, London, 1952, p. 35.

5 E. Durkheim, *The division of labour in society*, London, 1964, p. 32.

6 *Ibidem.*

7 E. Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1974.

8 O dezbatere amplă privind raportul dintre filosofie şi sociologie, în special dintre materialismul istoric şi sociologie, s-a desfăşurat în literatura noastră de specialitate în deceniul al şaptelea. Vezi în *Sociologia militans*, vol. I., *Obiectul sociologiei*, studiile *Unitate şi diversitate în sociologie*, de Ion Drăgan;: *Obiectul sociologiei: sociologia - materialismului istoric*, de Ovidiu Trăsnea etc. Un punct de vedere este exprimat în această privinţă de profesorul Ion Drăgan în felul următor: "Problema de fond a dezvoltării unei teorii sociologice marxiste nu este aceea a (defilosofării) sau a abandonării principiilor şi categoriilor materialismului istoric. Ea rezidă în necesitatea de a se depăşi situaţia actuală în care comunicarea dintre concepţia materialismului istoric ... si cercetarea concretă a realităţilor din societăţile contemporane nu se efectuează în modalităţi satisfăcătoare. Din această cauză, în ciuda declaraţiilor antispeculative şi antiempiriste ale tuturor sociologilor marxişti şi a bunelor lor intenţii, suntem departe de comuniunea, de osmoza dorită între teoria generală şi investigarea fenomenelor concrete ... (p. 79).

9 P. Winch, *The idea of a social science and its relation to philosophy*, London, 1958.
10 Un punct de vedere diferit de al lui P. Winch este demonstrat epistemologie, între alţii, de Ernest Nagel în *The structure of science. Problems in the logic of scientific explanation*, New York, Harcourt, Brace & World,Inc., 1961, cap. 13 şi 14. În opinia lui Nagel " ... generalizările cercetării sociale nu par să difere în mod radical de generalizările dezvoltate în mod curent în domeniile considerate de obicei ca subdiviziuni fără îndoială. respectabile ale ştiinţei naturale ... " (p. 449).
11 P. Winch, *op. cit*., p. 43.
12 Ibidem, p. 72.
13 R. K. Merton, *Social theory and social structure*, New York, The Free Press, 1968, part. I, pp. 1- 171.
14 C. Wright Mills, *Imaginaţia sociologică*, Bucureşti, Editura politică, 1975. Chiar dacă Mills se referă la tendinţele din sociologia americană, consideraţiile sale sunt, într-o măsură, reprezentative pentru dezvoltarea sociologiei postbelice, în general, şi a celei occidentale în special.
15 C. Wright Mills, op. cit., p. 55.
16 Ibidem, p, 73.
17 Ibidem, p. 71.
18 Ibidem, p. 33 şi urm.
27 R. Boudon, *La logique du social. Introduction a l' analyse sociologique,* Paris, Hachette, 1979, p. 136.
28 H. Feigl and M. Brodbeck (eds.), *Readings in the philosophy of science,* New York, 1953; K. R. Popper, *The open society and its enemies* (cap. 14), London, 1945; *The poverty of historicism* (cap. 7, 23, 24 şi 31), London, 1957; E. Gellner, *Holism and individualism in history and sociology,* în P. Gardiner (ed.), *Theories of history,* Glencoe, Illinois, 1959; W. H. Dray, *Holism and individualism in history and social science,* în P. Edwards (ed.), *The encyclopedia of philosophy ,* New York, 1967; E. Nagel, *The structure of science,* London, 1961, pp. 535- 546.
29 F. A. Hayek menţionează că "nu există nici o altă cale de înţelegere a fenomenelor decât prin intermediul înţelegerii de către noi a acţiunilor individuale direcţionate către alţii şi ghidate de comportamentul lor aşteptat" (în *Individualism and economic order,* London, 1949, p. 6). Un alt susţinător al individualismului metodologie este K. R. Popper, care consideră că " ... toate fenomenele sociale şi mai ales funcţionarea instituţiilor sociale trebuie să fie întotdeauna înţelese ca rezultînd din deciziile, acţiunile, atitudinile etc. indivizilor umani si nu trebuie ca vreodată să fim satisfăcuti de o explicaţie în termenii aşa-riumitelor "colective » ... " (în *The open. society and its enemies,* London, 1945, p. 98).
30 Cf, R. Boudon, *op. cit.,* pp. 61-62. Reamintim, de asemenea, consideraţiile lui Max Weber despre "sociologia interpretativă", în special ceea ce noi am formulat ca al doilea principiu al practicii metodologice interpretative, Nu intrăm deocamdată în detalierea unei contraargumentări a afirmaţiilor de tipul menţionat. Ea va rezulta din critica pe care o vom face individualismului metodologic.
31 Formulări concordante cu acest principiu apar la Hobbes şi la filosofii iluminismului, în controversa dintre Durkheim şi Tarde, la Simmel şi Cooley, Gurvitch şi Ginsberg, iar mai recent în polemicile angajate de K. Popper sau F. Hayek.
32 St. Lukes, *Methodological individualism reconsidered,* în D. Ernrnet , A. Macintyre (eds.), *Sociological theory and philosophical analysis,* London, MacMillan, 1970, p. 80.
33 Un exemplu ilustrativ în acest sens este reprezentat în literatura noastră de specialitate de lucrarea lui Achim Mihu, *Sociologia americană a grupurilor mici,* Bucureşti, Editura politică, 1970.
34 W. Buckley, *Sociology and modern systems theory,* Englewood Cliffs, Prentice Hali, 1967. Cf. M. Maliţa, S. Marcus, *Matematica şi abordarea sistemică în ştiinţele omului,* în "Studii şi cercetări de calcul economic şi cibernetică economică", 3, 1975.
36 Se relevă astfel necesitatea complementarităţii celor două principii metodologice în analiza sociologică şi nu a prezentării lor antinomice. Vezi şi J. Israel, *The principle of methodological individualism and marxism epistemology,* în "Acta sociologica", 14, 1971, pp. 145-150; J. Elster, *Logic and society,* New York, John Wiley and Sons, 1978.
37 Este semnificativă, în acest sens, remarca lui S. Chelcea: "adesea profesiunile sunt simbolizate prin instrumentele cel mai frecvent utilizate în domeniile respective: micro scopul il defineşte pe biolog, rigla şi compasul pe inginer, chestionarul pe sociolog. Pentru nespecialişti, sociologul nu este decât (,omul cu chestionarul), iar investigarea fenomenelor sociale nu inseamnă altceva decât "lansarea chestionarelor » *(Chestionarul în investigaţia sociologică,* Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1975, p. 5). S. Chelcea şi-a propus "să spargă această stereotipie", dar simbolistica de mai sus continuă să se perpetueze în contextul eforturilor de "pozitivare" a datelor empirice, mai ales când se compară sociologul cu inginerul sau biologul ("oameni de ştiinţă").
38 D. L. Phillips, *Knowledge from what? Theories and methods in research sociology,* Chicago, Rand McNally and Co., 1971, p. Il.
39 D. Gusti, *Opere,* vol , I, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1968, p. 310.
40 Ibidem, p. 311.
41 D. Gusti, *op. cit.,* p. 285.
42 Ibidem, p. 312.
43 Ibidem, p. 273.
44 O critică a acestei orientări este prezentă în O. Bădina, *Cercetarea sociologică concretă,* Bucureşti, Editura politică, 1966, p. 80 şi pp. 141- 154. O analiză mai nuanţată a problemei realizează H. H. Stahl , în studiul *D. Gusti, Personalitatea şi opera,* în *Dimitrie Gusti. Studii critice* (coord. H. H. Stahl), Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1980, p. 19 şi urm.
45 D. Gusti, *Un sistem de cercetări sociologice la teren,* în *Îndrumări pentru monografiile sociologice,* Bucureşti, 1940, p. 6.
46 Pentru D. Gusti monografia are "misiuni" ştiinţifice, educative, administrativ-politice, etice şi culturale. Cf. D. Gusti, *Opere,* voI. 1, Editura Academiei R.S.R., 1968, pp. 312-335.
47 R. Boudon, *Les methodes en sociologie,* Paris, P.U.F., 1970, pp. 17-30.
48 D. L. Phillips, *op. cit.;* A. Cicourel, *op. cit.;* N. K. Denzin, *The research act,* Chicago, Aldine, 1970; J. D. Douglas (ed.), *op. cit.;* A. W. Gouldner, *The coming crisis of western sociology ,* New York, Basic Books, 1970; T. P. Wilson, *Conceptions of interaction. and forms of sociological explanation ,* în "American Sociological Review", 35, 1970.

49 Astfel de preocupări există în metodologia interacţionismului simbolic (A. M. Rose şi M. Kuhn s-au apropiat de strategiile obiective de cercetare, depărtându-se de doctrina susţinută de H. Blumer sau E. Goffman interacţionişti simbolici consecvenţi) sau în etnometodologie (A. Cicourel a scris o lucrare de metodologie pe baza presupoziţiilor etnometodologice si a celor obiective - pe care le-a considerat critic). J. Galtung, în ultima sa lucrare de metodologie *(Methodology and ideology. Essays in methodology;* voI. 1, Copenhagen, Christian Ejlers, 1977), şi-a corectat mare parte din consideraţiile expuse de pe o poziţie "obiectivă" în lucrarea sa precedentă *(Theory and methods of social research,* 1967), având în vedere progresele metodologice de orientare "interpretativă".
50 B. Bernstein, *Sociologia şi sociologia educaţiei:* o *sinteză sumară,* în B. Bernstein, *Studii de sociologie a educaţiei,* Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1978, p. 37.
51 Mai recent însă au început să apară revizuiri ale acestei poziţii, declanşându-se dezbateri ideologice şi teoretice de clasificare şi corectare a principiului weberian clasic. Ilustrative în acest sens sunt analizele din sociologia americană contemporană axate pe luarea în considerare a implicaţiilor ideologice ale teoriilor sociale şi ale aplicaţiilor acestora, analize care l-au făcut pe Ch. Frankel să afirme că "regulile moştenite ale conduitei din cadrul comunităţii ştiinţei sociale (americane) au devenit neclare" şi este necesar să se pornească în analiză de la "recunoaşterea faptului că a disparut consensul care sprijină ştiinţele sociale" (în sensul aderării la principiul weberian al "neutralităţii etice"). Problema pe care ar trebui să şi-o pună acum cercetătorul social american ar fi: "ştiinţă socială pentru cine şi a cui variantă de progres social?". Ch , Frankel (ed.), *Controversies and decisions ,* New York, Russell Sage Foundation, 1976, p. 5 şi p. 23.
52 Se consideră că prin natura sa cunoaşterea ştiinţifică "exacta" (din ştiinţele naturii) este obiectivă, în timp ce cunoaşterea sociologică (în general, din ştiinţele sociale) este mai degrabă neobiectivă. Prima ar fi neutrală ideologic, a doua ar fi orientată valoric şi ideologic. Distincţia credem că este de grad şi nu de natură (esenţă). Demonstraţiile recente din sociologia cunoaşterii (vezi G. W. Remmling, ed., *Towards the sociology of konwledge,* London, Routledge & Kegan Paul, 1973), ca şi de filosofia ştiinţei, relevă din ce în ce mai mult acest lucru. Gradul de explicitare al presupoziţiilor valorice (ideologice) implicate în cele două tipuri de cunoaştere este diferit (mai explicit în ştiinţele sociale ca în ştiinţele naturii), dar existenţa sa poate fi cu greu contestată. J. Galtung a demonstrat într-unul din eseurile sale incluse în *Methodology and ideology* (vol. 1, Copenhagen, Christian Ejlers, 1977, pp. 13-39) că există corespondenţe strânse între structura socială existentă într-o societate dată şi structura socială a producţiei ştiinţifice, sau ceea ce se consideră a fi "structura produsului ştiinţific" (vezi nota 1, cap. 3).
54 V. Tonoiu, I. Pârvu, *Teoria adevărului,* în *Materialismul dialectic. Prelegeri,* Bucureşti, Editura politică, 1973, p. 629.
55 După cum se poate remarca, nu am specificat în nici un fel natura valorilor implicate, adică orientarea lor socială. Într-o lume care tinde spre diversitatea valorilor şi spre reconstrucţii axiologice permanente, este totuşi important să precizăm că nu se poate admite existenţa unui model unic şi universal de societate; cercetarea socială explorează modele diversificate, mai mult sau mai puţin integrate, dar oricum consonante cu orientări valorice fundamentale.
56 L. Goldmann, *Conscience reelle et conscience possible, conscience adequate et fausse conscience,* în L. Goldmann, *Marxisme et sciences humaines,* Paris, Gallimard, 1970, pp. 121-129.
57 C. Zamfir (coord.), *Dezvoltarea umană a întreprinderilor,* Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1981.